

**ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**ÇOCUK EDEBİYATINDA ENGELLİ FARKINDALIĞININ
DEĞERLER IŞIĞINDA İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELİKE TURAN

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. MUSTAFA SAİD KIYMAZ**

ADİYAMAN/2024

T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

ÇOCUK EDEBİYATINDA ENGELLİ FARKINDALIĞININ DEĞERLER
İŞİĞİNDA İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELİKE TURAN

DANIŞMAN
DOÇ. DR. MUSTAFA SAİD KIYMAZ

ADİYAMAN, 2024

ÖZET

ÇOCUK EDEBİYATINDA ENGELLİ FARKINDALIĞININ DEĞERLER IŞIĞINDA İNCELENMESİ

Melike TURAN

**Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı/Türkçe Eğitimi Bilim Dalı
Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eylül/2024, Sayfa: 95**

Danışman: Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ

Çocuk edebiyatının çocuğun dil gelişimini destekleme, düşünce dünyasını geliştirme, estetik zevk verme gibi amaçlarının yanında sezdirme yoluyla çocuğun dünyasında yeni ufuklar açma gibi bir amacı da vardır. Toplumun türlü gerçeklerine yönelik farkındalık oluşturmak da bu amaçlar arasında sayılabilir. Bireyin, içinde bulunduğu toplumun kurallarını fark etmesinde, toplumla uyumlu olarak bireysel gelişimini en iyi şekilde sürdürmesinde değerler eğitiminin rolünden söz edilmektedir. Gelişen ve değişen dünyada bireyin ve toplumun ön görülemez değişimi, değerler eğitimin önemini ortaya koymuş, çocukların muhatap olduğu her alanda değerlerle karşılaşmaları ihtiyacını doğurmuştur. Bireysel farklılıkların, engelli bireylerin varlığının ve haklarının çocuğa sezdirilmesi çocuk edebiyatı eserlerinin katkısıyla gerçekleştirilebilir. Bunun için çocuklara yönelik kaleme alınan eserlerin bu konuyu nasıl işlediği araştırma konusu olmuştur. Çalışmada, çocuk kitaplarından engelli yaşamını ele alan ve engelli bireylere yer veren kitaplar değerler ışığında incelenmiştir. Eser seçiminde 8-12+ yaş gruplarına hitap eden, 2008-2009 ve sonrası basıma girmiş eserler tercih edilmiştir. Eserlerin incelenmesinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman tarama tekniğinden faydalanılmıştır. Bu tarama tekniğinde çalışmaya destek sağlayacağı düşünülen kitap, makale, tez ve inceleme yazıları okunarak ilgili noktalardan faydalanma esas alınmıştır. Çalışmada ilk olarak çocuk edebiyatı, çocuk edebiyatı ve engellilik, değerler eğitimi konusu üzerinde durulmuş, devamında bu konuya yer veren çalışmalara değinilmiştir. Çocuklar için kaleme alınmış ve engelliliğe yer vermiş eserlerin çocuk okurda engelliliğe karşı ne şekilde bilinç oluşturduğunu, bunu yaparken değerlerden ne derece yararlandığını belirlemek bu çalışma için temel amaçtır. Sonuç olarak engelliliğe yer veren eserlerin yeterli olmadığı, işlenen engelin çeşitlilik göstermediği ve eserler kaleme alınırken değer aktarım gibi bir amaç güdülmeye çalışıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı; Engellilik; Engelli farkındalığı; Değerler eğitimi

ABSTRACT

EXAMINING DISABILITY AWARENESS IN CHILDREN'S LITERATURE IN THE LIGHT OF VALUES

Melike TURAN

**Department of Turkish and Social Sciences Education, Division of Turkish Education
Adıyaman University, Graduate Education Institute, September/2024, Page:95
Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mustafa Said KIYMAZ**

In addition to the aims of supporting the child's language development, developing the world of thought, and providing aesthetic pleasure, children's literature also aims to open new horizons in the child's world through intuition. Creating awareness about various realities of society can also be counted among these aims. The role of values education is mentioned in the individual's awareness of the rules of the society he/she is in and in the best way to continue his/her individual development in harmony with society. The unpredictable change of the individual and society in the developing and changing world has revealed the importance of values education and has created the need for children to encounter values in every area they deal with. The intuition of individual differences, the existence and rights of disabled individuals to children can be realized with the contribution of children's literature works. For this purpose, how works written for children handle this subject has been the subject of research. In the study, books that deal with the lives of disabled people and include disabled individuals were examined in the light of values. In the selection of works, works that appeal to the 8-12+ age groups and were published in 2008-2009 and later were preferred. In the examination of the works, the document scanning technique, one of the qualitative research methods, was used. In this scanning technique, it was based on reading books, articles, theses and reviews that were thought to support the study and benefiting from the relevant points. In the study, firstly, children's literature, children's literature and disability, value education were focused on, and then studies that included this subject were mentioned. The main purpose of this study is to determine how works written for children and including disability create awareness in child readers about disability and to what extent values are used while doing this. As a result, it was seen that works including disability were not sufficient, the disability treated did not show variety and no purpose such as transferring values was pursued while writing the works.

Keywords: Children's literature; Disability; Disability awareness; Values education

TEŞEKKÜR

Başarma hissi, hayallerimize ve planlarımıza en yakın olduğumuz anlarda gizlidir. Üniversite hayatıma başladığım ilk gün kendime verdiğim yüksek lisans yapma sözünü tutmak benim için bir gurur ve başarıdır. Lisans hayatımda bu kararımı sorguladığım zamanlarda duruşu ve mesleki donanımıyla kararımı tekrar değerlendirmeme vesile olan, mesleğimi yapmam için motivasyon sağlayan kıymetli danışmanım Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ'a lisans ve yüksek lisans sürecim boyunca olan maddi manevi tüm desteği için teşekkürü borç bilirim. Lisans ve yüksek lisans eğitimlerinde sıkça desteğine başvurduğum kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet AKKAYA'ya teşekkür ederim. Her kararında kendime güvenerek adımlar atmamın, hayattaki zorluklardan kaçmayıp onlarla yüzleşmemin en büyük mimarları ve destekçileri babam Ahmet TURAN, annem Hatice TURAN, abim Muhammed, ablam Merve ve kardeşim Furkan'a teşekkür ederim.

Son olarak hiç tanışmamış olsak da tezimi yazarken her zaman aklımda olan, iki yıl öncesine kadar yaşama dair hayalleri ve planları olan, benimle aynı hayalleri kurmuş aynı yollardan geçmiş, atanma, yüksek lisans yapma, kendi için bir yol çizme hayalleri kurmuş fakat asrın felaketiyle dünyaya göz yumarak hepsini geride bırakmış meslektaşlarıma hayatları boyunca yaptıkları tüm güzellikler için teşekkür ediyor, 6 Şubat şehitlerine rahmet diliyorum.

Melike TURAN

Adıyaman, Eylül, 2024

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Adıyaman Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....
Melike TURAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	2
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
1.5. Varsayımlar.....	4
1.6. Tanımlar	5
2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Çocuk ve Edebiyat.....	6
2.2. Çocuk Edebiyatı.....	8
2.2.1. Çocuk edebiyatında türler	9
2.3. Engellilik ve Edebiyat.....	13
2.3.1. Çocuk edebiyatında engellilik	14
2.3.2. Dünya çocuk edebiyatında engellilik	16
2.3.3. Türk çocuk edebiyatında engellilik ve konu üzerine çalışmalar... 18	
2.4. Değerler Eğitimi.....	26
2.4.1. Değerler eğitiminin eser bağlamında incelendiği çalışmalar.....	27
2.4.2. Türkçe öğretim programlarında değerler eğitimi.....	30
2.4.3. Çocuk edebiyatı eserlerinde engellilik-değer eğitimi ilişkisi	30
3. YÖNTEM.....	32
3.1. Araştırmanın Önemi	32

3.2.	Araştırmanın Veri Toplama Süreci ve Analizi	33
3.2.1.	Konuyla ilgili incelenen eserler	34
3.3.	Geçerlilik ve Güvenirlik.....	35
4.	BULGULAR VE YORUM	36
4.1.	Adalet Değerine İlişkin Bulgular	36
4.2.	Aile Bütünlüğü Değerine İlişkin Bulgular.....	39
4.3.	Çalışkanlık Değerine İlişkin Bulgular	44
4.4.	Dostluk Değerine İlişkin Bulgular	45
4.5.	Duyarlılık Değerine İlişkin Bulgular	48
4.6.	Dürüstlük Değerine İlişkin Bulgular	52
4.7.	Estetik Değerine İlişkin Bulgular.....	55
4.8.	Merhamet Değerine İlişkin Bulgular.....	56
4.9.	Özgürlük Değerine İlişkin Bulgular	58
4.10.	Sabır Değerine İlişkin Bulgular	61
4.11.	Sağlıklı Yaşam Değerine İlişkin Bulgular	62
4.12.	Saygı Değerine İlişkin Bulgular	64
4.13.	Sevgi Değerine İlişkin Bulgular.....	68
4.14.	Sorumluluk Değerine İlişkin Bulgular	69
4.15.	Yardıms severlik Değerine İlişkin Bulgular	71
5.	SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	73
5.1.	Sonuç ve Tartışma	73
5.2.	Öneriler	87
	KAYNAKÇA.....	89
	ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 3.1. Konuyla ilgili incelenen eserler	34
--	----

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 5.1. İncelenen eserlerde yer alan değerlerin yoğunluğuna ilişkin grafik..... 73

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABEA	: Anneme Bir Ev Alacağım
Akt	: Aktaran
BSB	: Bana Sesini Bırak
ÇKK	: Çocuk Koruma
DN	: Daralan
DPÇ	: Düşlerin Peşindeki Çocuk
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EDEM	: Erdem Değer Eylem Modeli
HAVK	: Horoz Adam ve Korsan
GY	: Gökkuşuğu Yazı
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MPÖ	: Mutsuz Palyaçolar Örgütü
OO	: Oralı Olmamak
OY	: Odada Yalnız
PU	: Parmak Uçları
PK	: Patenli Kız
SY	: Sessiz Yürek
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDÖP	: Türkçe Dersi Öğretim Programı
TYMM	: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli
WHO	: World Health Organization
Vd.	: Ve Diğerleri

1. GİRİŞ

Gelişen ve değişen dünyada medyanın etkisiyle toplumun yapı taşlarından olan değerlerin kenara itildiği, popüler kültürün toplumun kültürünün önüne geçtiği yadsınamaz bir gerçektir. Tarihsel süreçte ele alındığında ekonomik, sosyal ve bilimsel gelişmelerin yarattığı değişimlerden en çok çocuklar etkilenmektedir. Bu değişimler yalnızca çocuğu değil toplumu da etkiler, toplum yapısında değişmelere neden olur. Toplum yapısında değişimi gerçekleştirebilmenin en önemli aracı ise çocuk anlayışı ve çocuk eğitimidir (Neydim, 2003). Yani toplumun gelişiminin yönünü belirlemek o toplumun çocuklarının eğitimiyle mümkündür. Değişen dünyada toplumun ana unsurları olan değerlerden yoksun yetişen çocuklar zamanla toplumdan uzaklaşarak oluşturdukları yapay medya dünyasına bağlanmaktadır. Medyanın çocukta oluşturduğu popüler olanın doğru ve mükemmel kabul edileceği, popüler olmayanın dışlanması gerektiği algısı zamanla çocuğun günlük yaşamına yansımaktadır. Günümüzde hızla artan akran zorbalıkları bu duruma örnektir. Bireyler kişisel gelişimini desteklemede, farklı yaşantılar edinmede ve estetik ihtiyaçlarını gidermede edebiyattan yararlanmaktadırlar. Çocukların farklı etnik yapılar, savaş, ölüm ve engellilik gibi farklılıklarla tanışması, kendi dışındakiyle barışık yaşamasında karşılaştığı her durum etkilidir. Çocuklar için kaleme alınmış eserler de buna destek sağlayacak ürünlerdendir.

1.1. Problem Durumu

Edebiyatın genel işlevi, bireylerin duygu ve düşüncelerini anlatmada yardımcı olmak, anlam dünyasını geliştirmektir. Bireyler, doğdukları andan itibaren anlatma ve kendini ifade etmeye ihtiyaç duyarlar ve bunu yaparken edebiyattan yararlanırlar. Edebiyatın bir diğer önemli işlevi ise bireylere dolaylı yaşantılarında yardımcı olmasıdır; bireyler yaşamlarında tanık olmadıkları olayları okudukları eserler aracılığıyla tanır ve tecrübe edinmiş olur. Edebiyatın bu işlevi özellikle çocukluk çağındaki bireyler için son derece önemlidir. Çocuk, yakın çevresi olan ailede; devamında ise uzak çevresinde görmediği hayat tecrübelerini okudukları aracılığıyla edinir ve yaşantısına aktarmasa dâhi bu deneyimleri zihninin derinliklerinde saklar. Edebiyatın bu işlevi sayesinde çocuk kitapları eğitimde de bir araç olarak kullanılmaktadır.

Son yıllarda daha çok gündeme gelen ve üzerinde çeşitli tartışmaların yürütüldüğü, çocukların kültürel ve evrensel değerlerden uzaklaşması ve tekrar bu değerlerle tanıştırılması toplumun geniş kesimlerince tartışılmaya değer bulunmaktadır. Bu konuda yapılan çocuk

kitabı odaklı paylaşım ve tartışmalar, toplumun farklı yelpazesinde yer alan kesimleri tarafından dikkate alınmaktadır. Çocuk kitaplarının birincil işlevlerinde çocuğun duygu, düşünce dünyasına hitap etmek, onlara estetik açıdan zevk vermek olsa da çocukların gizil öğrenmelerini sağlamak gibi ikincil amaçtan da söz edilebilir. Çocukların kendinden farklı bireylerle tanışmasını, bilgi ve davranışlarını düzenlemesini sağlamak, onları toplumun gerçekleriyle tanıştırmak, kültürel ve evrensel değerleri çocuklara duyumsatmak gibi amaçlar çocuk edebiyatının gizil amaçları arasında sayılabilir (Gürdal Ünal, 2011).

Çocuklar, çevrelerinde veya dâhil oldukları ortamlarda karşılaşmadıkları her şeyin yabancıları sayılırlar bunun için yaşamında henüz engelli bir bireyle karşılaşmayan çocuk o engelle karşı nasıl bir tepki vermesi gerektiğini çözümleyemez. Edebiyatın bireylere dolaylı yaşantılar kazandırdığı düşünüldüğünde okunan kitapların çocuklarda yaşanan bu bilinmezliği çözümlemede destek sağlaması beklenmektedir. Bu sebeple çocuk edebiyatı eserlerinde engelli farkındalığının ne düzeyde işlendiği ve engelli farkındalığının hangi değerlerle ne şekilde desteklendiği merak konusu olup çocuk edebiyatında engelli farkındalığının tespitinin değerler ışığında yapılması önemli görülmektedir.

Yukarıda verilen değerlendirmeler ışığında bu çalışmanın problem cümlesi “Çocuk edebiyatı eserlerinde engelli farkındalığı değerlerle ne şekilde desteklenmektedir?” şeklinde belirlenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bireyin yaşam boyunca gelişime ve öğrenmeye açık olabilmesinin, hayata ve geleceğe yönelik bakış açısının oluşabilmesinin, toplumsal değerlerin bilincine varmasının, ana dilinin inceliklerini sezmesinin ve kullanabilmesinin temel yolu kitaplardan geçmektedir. Kitaplarda karşılaştıkları karakterler ve onların hayatlarındaki aksiyonlar okuyucunun da yeni yaşantılar geçirip tecrübeler edinmesine katkı sağlar. “Özellikle gelişim evreleri de gözetilerek çocuklara yaşam ve insan gerçekliğinin sezdirilmesi, kitapların en önemli yazınsal/egitsel işlevidir.” (Sever, 2015: 95). Zaman zaman kitaplarda yer alan karakterlere ait farklı özellikler çocuklar için bazen açık bazen de örtülü mesajlar taşımaktadır. Yaşamdaki bireysel farklılıkların tümüyle bireyin doğrudan yaşantıları yoluyla tanışması mümkün değildir ve dolaylı yaşantılarla bu tecrübeler ulaşılması beklenir. Bahsedilen bu durumu sağlamada en etkili araçlardan biri kitaplardır. Engellilik durumuyla doğrudan karşılaşmamış çocukların da bu konuyla tanışması için kitaplar istenilen fırsatları sunmaktadır. Engellilik temasını ana konu olarak ele alıp benimseyen ya da engelliliği

hikâyenin sürdürülebilmesi için destekleyici niyetle kullanan birçok eser bulunmaktadır. Son yıllarda çocuk edebiyatında bu konuya eğilen eserlerin sayısında artış gözlemlenmektedir.

Öğretim programlarında bu programların hazırlanmasında bireysel farklılıklara ilişkin hassasiyetlerin göz önünde bulundurulduğu açıklanmaktadır. Kalıtsal, çevresel ve kültürel faktörlerden kaynaklanan bireysel farklılıklar ilgi, ihtiyaç ve yönelme açısından da kendini belli eder. Öte yandan bu durum bireylerarası ve bireyin kendi içindeki farklılıkları da kapsar. Bireyler hem başkalarından farklılık gösterir hem de kendi içindeki özellikleri ile farklıdır (TDÖP, 2019). Bu durum 2024 Türkçe Öğretim Programında da yer almış, değerlerin önemi programın her alanında vurgulanmıştır. Programda uygulayıcıların gerek metin seçiminde gerek üretim atölyelerinde öğrencilerin çıkaracağı ürünlerde değerlere yer vermesi şeklinde yönlendirmeleri belirtilmektedir (MEB, 2024). Aynı şekilde somut olarak da bireylerin fiziksel yeterlilikleri farklılık gösterebilir. Bu farklılıkların programda yer edinmesi ve ders sürecine taşınması önemlidir. Eğitim sistemimizin temel amacı değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir. Bilgi, beceri ve davranışlar öğretim programlarıyla kazandırılmaya çalışılırken değerlerimiz ve yetkinlikler bu bilgi, beceri ve davranışların arasındaki bütünlüğü kuran bağlantı ve ufuk işlevi görmektedir. Değerlerimiz toplumumuzun millî ve manevi kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlarımıza aktaracağımız öz mirasımızdır. Yetkinlikler ise bu mirasın hayata ve insanlık ailesine katılmasını ve katkı vermesini sağlayan eylemsel bütünlüklerimizdir (TDÖP, 2019). Değerler ve yetkinliklerin bireylerin yetiştirilmesindeki önemi göz önünde bulundurulduğunda öğrencilerin karşılaşacağı materyallerdeki yeri de kıymetlidir.

Yapılan literatür taramasında çocuk edebiyatına engellilik kavramının farklı boyutlarla ele alındığı görülmüştür. İncelenen araştırmalar ve yazılan eserler göz önünde bulundurulduğunda çocuk edebiyatı eserlerinin engellilik farkındalığı oluşturmadaki yeri ve bunun Türkçe dersiyle bağlantılı olarak değerler eğitimi ışığında incelenmesi konusu gündeme gelmiştir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Çocuk edebiyatı eserlerinde engelli bireylere yer verilmesi, daha önce engelli bireylerle karşılaşmamış bireylerin bu konuda tecrübe kazanması ve engelli bireylerin daha duyarlı bir insan topluluğu içinde yaşama fırsatı bulması bakımından önemlidir. Bu eserlerde engelli farkındalığına yönelik çalışmaların ne derece olduğu ve bunun tüm öğretim

programlarında da yer alan değerler eğitimiyle paralel ilerleyip ilerlemediği ise belirsizdir. Öğretim programlarını ve eğitim öğretimi destekleyici materyaller olan edebî ürünlerde engellilik kavramına ne sıklıkta ve ne şekilde değinildiğinin değerler ışığında incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma; araştırmanın ifade edilen amaçlara hizmet edebilmesi, araştırmada sağlıklı ve gerçekçi sonuçlara ulaşılabilmesi adına bazı sınırlamalar kapsamında yürütülmüştür. Bu sınırlılıklara aşağıda yer verilmiştir.

Araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

- Çalışma Türk çocuk edebiyatı içinde öykü/hikâye ve roman türünde eserlerle sınırlı tutulmuştur.
- Çalışmaya dâhil edilen eserler 10-14 yaş arası ortaokul seviyesine uygun kitaplardan seçilmiştir.

1.5. Varsayımlar

Çalışma için seçilen eserlerin yeterli düzeyde veri sağladığı ve çalışmanın amacına hizmet ettiği varsayılmıştır.

1.6. Tanımlar

Çocuk: Bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız; yavru, bala, uşak, velet (Türkçe Sözlük, E. T.: 05. 04. 2024).

Edebiyat: Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı; yazın (II), gökçe yazın (Türkçe Sözlük, E. T.: 05. 04. 2024).

Engel: Yaşa, cinsiyete, sosyal ve kültürel etkenlere bağlı olarak, özürlülük ve sakatlık sonucu oluşan, o birey için normal olan bir işlevin yerine getirilememesi, tamamlanamaması ya da eksik kalması (Dünya Sağlık Örgütü).

Engelli: Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey (Engelliler Hakkında Kanun, 2005).

Engellilik: Engellilik; yeti yitimli olup, fonksiyonel kayıp yaşayan bireylerin toplumsal hayata katılmada karşılaştığı tutumsal ve toplumsal bariyerlerin sonucunda ortaya çıkan toplumsal bir olgu (Kahraman Güloğlu, 2022).

Farkındalık: Dikkati, kasıtlı bir şekilde ve açık kalpli bir merakla şimdiki zamana yönlendirmek sayesinde ortaya çıkan, düşüncelere, duygulara ve bedensel duyumlara odaklanıp, bilinci geliştirerek; bunlarla çok daha iyi bir şekilde baş etmeyi sağlayan bilinç durumu (İstanbul Psikiyatri Enstitüsü, E. T. 10.10.2024).

Özür: Bir kusurun hoş görülmesini gerektiren sebep; mazeret. Bozukluk (Türkçe Sözlük, E. T.: 05. 04. 2024).

Sakatlık: Özürlülük sonucu oluşan ve normal bir insanın başarı ile sonuçlandırabileceği herhangi bir aktiviteyi gerçekleştirmede ortaya çıkan bir eksiklik ya da sınırlamadır (Baykan, 2000).

Yetersizlik: Yetersiz olma durumu; ehliyetsizlik, fakirlik, kifayetsizlik, yoksulluk (Türkçe Sözlük, E. T.: 05. 04. 2024).

Otizm: Otizm spektrum bozukluğu, sosyal-iletişimsel alanda belirgin yetersizlik ve sınırlı, tekrarlayıcı davranışlar ve ilgi alanları ile karakterize, çocukluk çağının nörogelişimsel bozukluklarından biridir. (Otizm, Zihinsel Özel Gereksinimler ve Nadir Hastalıklar Dairesi Başkanlığı, 2022: 1)

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde; çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmak için çocuk ve edebiyat, çocuk edebiyatı, engellilik ve edebiyat, değerler eğitiminin Türkçe öğretimindeki yeri üzerinde durulmuş, ilgili çalışmalara yer verilmiştir.

2.1. Çocuk ve Edebiyat

Edebiyat, malzemesi dil olan, insana ve doğaya dair her şeyi gerçek veya hayali kurgularla kendisine konu edinebilen bir sanat etkinliğidir (Demirci, 2013). Edebiyat kavramının kökü insanın varoluşuna dayandırılabilir kadar eski bir tarihe dayanmaktadır. İnsanoğlunun kendini ifade etme, duygu ve düşüncelerini muhatabına aktarma arzusuyla ortaya çıkan bu kavram zamanla farklı alt başlıklar ve alanlarla bir bilim olarak devam etmiştir. Kocatürk'ün (2016) Türk edebiyatı için yaptığı “Türk edebiyatı, Orta Asya’da Türk milletinin doğuşuyla başlamış ve bugüne kadar devam edegelmiştir.” tanımında da edebiyatın kökeni en eski tarihe dayandırılmaktadır. Bilgegil’in (1989) *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat)* eserinde *Edebiyat Kelimesi ve Türkçe’de Aldığı Manalara Umumi Bir Bakış* adlı girişte vardığı sonuca göre edebiyat kelimesinin Türkçe tanımı:

- Ahlakî bir mana,
- Dile ait ilimler,
- Güzel yazma sanatı ve onun öğretimi,
- Edebî yazılar,
- Bir mevzu ile ilgili neşriyat,
- Lüzumsuz yere sözü uzatmak, edada tasannua düşmek manalarını ifade etmek üzere kullanılmıştır (Bilgegil, 1989).

Çocuk edebiyatı da edebiyatın farklı bir alanı olmamakla birlikte farklı yaş grubuna hitap eder. Yalvaç Ural’ın çocuk edebiyatı ve büyükler için yazılan edebiyatı birbirinden ayırmaması bu duruma örnektir. Çocuk edebiyatı için kıymetli eserler kaleme alan sanatçı, yetişkin ve çocuk edebiyatının aynı sanattan ayrılan iki dal olsa bile bir gövde ve dal kadar farklı olduklarını belirtir (Ural, 1987). Bireyin doğuşuyla anlama ve anlatma ihtiyacının doğuşu başlar. Dünyaya gelen birey ihtiyaçlarını karşısındakine anlatabilmek için çeşitli refleksler gösterir ve onun bakımından sorumlu diğer bireyler bu ihtiyacı karşılar. Bireyin gelişimsel olarak ilerlemesiyle birlikte bu ihtiyaçlar da gittikçe değişir ve ihtiyaçlara soyut boyutlar da eklenir. Bu ihtiyaçlardan biri de duygularını ifade etme/ duygudaşlık kurmadır.

Bunun giderilmesi ise edebiyat ile mümkündür. Bebeklikten itibaren ninni, masal, tekerleme, mâni vb. anlatıları dinleyen çocuğun, yaşı ilerledikçe farklı anlatılara ihtiyaç duyacağını düşünmek de mantıklı bir çıkarım olacaktır. Çocuk artık kısa anlatılardan çok kendi gelişimine daha uygun olan roman, hikâye, deneme, şiir gibi türlerin arayışına girer ve buna uygun eserler okur. Çocuğun bu yeni ihtiyacının karşılanması tarihsel olarak edebiyat kadar eskiye dayanmamaktadır. Birey oluşu ve bağımsız bir bilişsel sürece sahip olabileceği 18. yüzyıl gibi yakın bir yüzyılda kabul edilen çocuk, bu kabul edilişin ardından farklı alanlarda kendine yer bulmaya başlamıştır.

Çocuk kavramı Türkçe Sözlük'te ilk anlam olarak "Bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız; yavru, bala, uşak, velet" şeklinde tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, E.T.: 06.05.2024). Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 6/1-c maddesi uyarınca ise 18 yaşını doldurmamış kişi çocuktur (TCK, 2004). Çocuk Koruma Kanunu'nun (ÇKK) 3/1-a maddesi uyarınca daha erken yaşta ergin olsa bile, 18 yaşını doldurmamış kişi çocuktur (ÇÇK, 2005). Bu kavram belirli bir yaş ile sınırlı tutulmuş olsa da araştırmacılar ve konu uzmanları tarafından sonu belirsiz bir tanım sistemi vardır. Çocukluk, yaşam zincirinin doğal ve değişmez halkalarından biridir. Oysa değişik toplumlara, değişik tarih evrelerine hatta aynı toplumun değişik kesimlerine bakıldığında çocukluğa farklı anlamlar verilebildiği görülmektedir. Bu durumda "çocukluk" kavramının toplumsal bir kavram olduğunu ve diğer toplumsal kavramlar gibi norm ve değerlere göreceli belirlendiğini söylemek mümkündür (Tan, 1989). Ariés de bu görüşü destekler nitelikte bir görüşe sahiptir ve çocukluk anlayışının değişkenlerle birlikte değişikliğe uğrayabileceği fikrini destekler. Ariés'e göre Orta Çağ toplumunda çocukluk fikri mevcut değildir. 18. yüzyılda Kilise ve Devlet'in uygulamalarıyla başlayan yaş hesaplamalarından önce bireyler yaşa göre değil de fiziksel görünümüne göre "bebek", "genç" veya "yaşlı" kabul edilmiştir. 18. yüzyıl değişimleri ve "Çocuk Yüzyılı" ile çocukların aile ve toplumda yetişkinlerin küçük ölçeklisi değil de farklı bilişsel ve fiziksel süreçlere sahip bireyler olduğu fark edilmiş, onların ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar başlamıştır. Bu ihtiyaçlardan biri de çocuğun estetik ihtiyacıdır (<https://www.representingchildhood.pitt.edu/aries.htm>, Erişim Tarihi: 08.07.2024).

Abraham Maslow'un "İhtiyaçlar Hiyerarşisi"ne göre estetik ihtiyacı son aşama olan kendini gerçekleştirme basamağından bir önceki aşamadır. Bu basamağın alt başlıklarında yer alan estetik ihtiyaçlardan biri de sanat/ edebiyat ihtiyacıdır. Bireylerin kendini ifade etme, duygu ve düşüncelerini dışa vurma, anlam dünyasında yaşantılar edinme süreci olarak

tanımlanabilecek edebiyat kavramı bireyin gelişimsel olarak anlama ve anlamlandırma seviyesine ulaşmasıyla birlikte bir ihtiyaç olduğunu hissettirir. Çocuk edebiyatla tanışarak var olan dünyasında yaşantılarını anlamlandırır, ilk defa karşılaştığı dünyada yeni anlamalara kapı aralar. “Çocuğun karşılaştığı eserlerde ele alınacak konu, çağın ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olmalıdır. Çocuğa göre hazırlanan bir kitap, çocuğu hem eğlendirebilmeli hem de hayata hazırlayabilmelidir.” (Ahat, 2023).

2.2. Çocuk Edebiyatı

Başlı başına “çocuk” kavramının zor yer edindiği dünya tarihinde çocuk edebiyatı kavramı da kendine bir yer bulmayı başarmıştır. “Sanayi Devrimi’nin ardından bir birey olan çocuğun gereksinimleri gözetilmeye başlanmış ve bu sürecin devamı olarak çocuklar için bir edebiyat oluşması süreci başlamıştır. Avrupa’da 18. yüzyılın ortalarında başlayan çocuk edebiyatı Türkiye’de bazı öncü çalışmalarla Tanzimat Dönemi’nde ortaya çıkmaya başlamıştır.” (Kıymaz ve Turan, 2023). Çocuk edebiyatı geçmişten günümüze büyük değişim ve gelişimler geçirmiş, türlü çabalar sonucunda edebiyat kavramının yanında kendine yer bulmuştur. “Çocuk edebiyatı, çocuklar için yazılmış kitapları ve yayınları kapsayan bir kavramdır.” (Şirin, 2007:26). Geçmişte yetişkinlerin minyatürü olarak görülen çocuklar için ayrı bir edebiyat sahası oluşması kolay olmamıştır. Sanayi Devrimi’nin ardından başlayan çocuk farkındalığı zamanla onların ihtiyaçlarının da fark edilmesini sağlamış ve bu alanlara yönelimler başlamıştır. Bu alanlardan biri de çocuklar için bir edebiyat oluşmasına yönelik olmuştur.

Çocuk edebiyatının başlı başına bir alan olması gerektiğine ilişkin kimlik kazanma süreci Batı’da 18. yüzyılın ikinci yarısı itibari ile başlamışken Türkiye’de ise ilk olarak 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır (Tunagür, 2021). Başlarda gerekliliği usta kalemlerce tartışılan bu edebiyat alanı, yapılan çalışmalar ve verilen eserlerle yetişkin edebiyatından bağımsız, müstakil bir edebiyat olması gerektiğini göstermiştir.

Bireyin yaşam boyunca gelişime ve öğrenmeye açık olabilmesinin, hayata ve geleceğe yönelik bakış açısının oluşabilmesinin, toplumsal değerlerin bilincine varmasının, ana dilinin inceliklerini sezmesinin ve kullanabilmesinin temel yolu kitaplardan geçmektedir. “Her geçen gün büyümeye devam eden bilgi dünyasından gerçekçi kahramanlar ile örülmüş örnek yaşanmışlıklar sunacak, bu doğrultuda bireye öğrenme, öğretme ve tecrübe kazanma imkânı sağlayacak en etkili ve kalıcı materyal kitaplardır.” (Kıymaz ve Gürlek, 2021: 233-234).

Tüm bu öğrenmelerin gerçekleşebilmesi için bireyin kendi seviyesine hitap eden kitap ile tanışması gerekir. Her gelişim döneminin farklı özellikler, ihtiyaçlar ve tepkileri de beraberinde getirdiği göz önünde bulundurulduğunda çocuk kitaplarının da bu gelişim dönemlerine uygun olarak oluşturulması ve doğru okuyucuyla buluşturulması gerekir. Çocuklar okudukları kitaplar sayesinde anlam dünyalarını genişletir, yeni kavramlarla ve yeni hayatlarla tanışır, bu hayatları kendi hayatlarına misafir ederler. Kimi zaman okudukları eserlerde yer alan kurgusal karakterlerin kendilerini yansıttığına inanarak kahramanla aynı duyguları yaşarlar. Çocuk okur, eserde yer alan kahramanla kurduğu iletişim sayesinde yepyeni kurgusal bir dünyaya gider ve kendi gibi hisseden, düşünen kahramanların varlığı onda güven duygusu oluşturur (Kara ve Akkaya, 2014). Kitaplarda karşılaştıkları karakterler ve onların hayatlarındaki aksiyonlar okuyucunun yeni yaşantılar geçirip tecrübeler edinmesine katkı sağlar. “Özellikle gelişim evreleri de gözetilerek çocuklara yaşam ve insan gerçekliğinin sezdirilmesi, kitapların en önemli yazınsal-egitsel işlevidir.” (Sever, 2013: 95). Zaman zaman kitaplarda yer alan karakterlerdeki farklı özellikler çocuklar için bazen açık bazen de örtülü olarak mesajlardır. Okuyucu olan çocuk bu mesajları alır ve zamanı gelince yaşamında kullanmak üzere zihninin bir köşesinde saklar.

“Yaşam, ne denli hazırlıklı olup olmadığımıza bakmaksızın bizi her an yeni bir gerçeklikle buluşturur ve bu gerçeklikler, bizde pek çok duygu değişimi yaratır. Tanıdık duyguları misafir etmekte güçlük çekmeyiz belki; ama daha önce tanışmadığımız duyguları yüreğimizde ve belleğimizde ağırlamakta zorlanırız. Oysaki okulöncesi dönemden başlayarak nitelikli görsel ve yazınsal metinlerin sunduğu kurgusal evrende, örtük bir duyarlık eğitiminden geçen çocuk okurlar; erken yaşta bu gerçeklikleri deneyimleme olanağı elde ettiklerinden ileriki yaşlarda kişisel, toplumsal ve evrensel değerlere karşı duyarlık kazanmış olurlar.” (Kanmaz, 2020).

Çocukların kazanması beklenen bu duyarlıklar akranlarıyla sağlıklı bir iletişim için şarttır. İnsan sosyal bir varlıktır ve sürekli diğer insanlarla etkileşim hâlinindedir. Bu etkileşimlerin yaşandığı sosyal ortamlarda bireysel farkların olması da kaçınılmazdır.

2.2.1. Çocuk edebiyatında türler

Çocuk edebiyatının bir edebiyat türü olarak gelişimi; çocuğun birey olarak kabulü, ona ait alanların açılmasına olanak sağlanmasının oluşturduğu etkiyle başlamış, yetişkinler için kaleme alınan birçok klasik yapının çocuklarca okunmaya başlamasıyla gündeme gelmiştir.

Bu nedenle çocuk edebiyatının, yetişkinler için oluşturulan edebiyat gibi uzun bir geçmişi ve bir birikim dönemi yoktur fakat yetişkin edebiyatı gibi birden çok türü içinde bulunduran engin bir denizdir. Çocuk dergiciliği, çocuk şarkılarının yanı sıra masal, roman, hikâye, fabl, şiir, gezi yazısı, anı, deneme, biyografi vs. şeklinde çocuğun dünyasına seslenen birçok tür vardır (Megep, 2013).

Daha çok sözlü edebiyat türü olarak sayılacak ninniden sonra çocukların en erken tanıştığı edebi tür masaldır. Mesel kelimesinden türeyen ve Arapça kökenli olan bu kelimenin ilk anlamı benzetmek, benzeri olmak bir diğer anlamı ise söz ibret ve kıssadır. Türkçeleşmiş anlamına bakıldığında ise masal sözcüğü “Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür.” (Türkçe Sözlük E. T.: 12.04.2024) şeklinde tanımlanmaktadır. Çocuk edebiyatında masallar ele aldıkları konular ve ana karakterler bakımından kendi içinde: hayvan masallar, olağanüstü yaratık masalları, saf insan masalları, sihir, büyü, olağanüstülükten bahseden masallar olarak sınıflandırılmaktadır (Aytaş ve Yalçın, 2017). Çocukların ilgisini cezbetmesi yönünden diğer türlere göre daha erken yaşlarda hayatlarına giren masallar, çocuğun hayal dünyasından parçalar taşıyan bir türdür. Ayrıca çocukların dilin zenginlikleri ve Türkçe içerisindeki tekerleme, mânî, ninni gibi türlerle tanışmasında da etkili bir araçtır. “Sağladığı faydalar arasında dili kullanma yeteneğini geliştirmek, hayal gücünü zenginleştirmek, dinlemeyi öğretmek, büyüklere sevgiyi pekiştirmek, merak duygusunu öğrenmeye yönlendirmek gibi işlevlerini saymak mümkündür.” (Şimşek, 2007).

Eğitim öğretime katılan, zamanla daha geniş ve ayrıntılı eserleri okuyabilecek seviyeye ulaşan çocuklar roman türüyle tanışır. “Öykü ve roman, yaşanmış ya da yaşanması olanaklı olayların, durumların anlatıldığı kurmaca metinlerdir. Roman, uzun olması, olayların ve karakterlerin ayrıntılı, çok yönlü geliştirilmesi yönleriyle öyküden farklılaşır.” (Altuntaş Gürsoy, 2020: 159). Romanlar olayları ve kişileri ele alması açısından diğer türlerden farklı olarak insanın veya çevrenin karakterlerini, göreneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen, kurmaca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebî türdür (Türkçe Sözlük). Edebî metinler okuyucuya direkt bilgi vermeyi amaçlamadığı için roman ve öyküler gibi metinlerde de bilgi verme işlevinin belirgin olmamasına özen gösterilmelidir. Temel işlevleri öğretmek değil sezdirmek, hissettirmek ve yaşatmaktır. Dış dünyaya, insana ve hayata ait gözlem, izlenim ve deneyimler öykü türünün anlatım imkânları içinde ifadesini bulur (Şimşek, 2007).

Gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi mümkün olayların ayrıntılara yer verilmeden kurgulandığı yazılar olan, olay, yer, zaman, şahıs kadrosu unsurlarından oluşan hikâye Türkçe Sözlük'te “bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması; boy. Gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düzyazı türü; öykü” şeklinde tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük). İşlenen tema ve konular çocuğun ilgisine hitap edecek varlık, obje ve unsurlardan seçilmelidir. Bir ya da birkaç kahramanın yaşadığı tek bir olay çevresinde kaleme alınan bu türde hayattan bir kesit anlatılır. Anlatmaya dayalı metin türlerinden olan roman ve hikâye 4., 5.sınıf ve sonrası düzeyler için uygun bir türdür (Şimşek, 2007).

Tekerleme, mâni gibi kısa ve eğlenceli türler sayesinde ritim duygusu gelişen çocuklar ilerleyen yaşlarında ahenk, duygu aktarımı gibi özellikleri olan şiirle de tanışır. Şiir, gerek içerik, öz, gerekse söze dönüştürme, sunuluş açısından özgün, etkilemeye duygulandırmaya yönelik yaratı niteliği taşıyan bir söz sanatı ürünüdür (Aksan, 1995: 8). Türkçe Sözlük'te engin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan edebî anlatım biçimi; manzume, nazım şeklinde tanımlanmaktadır. Çocuk şiiri ve yetişkin şiiri arasında biçimsel bir fark yoktur fakat çocuk şiirinde içerik olarak çocuğa görelilik ilkesi hâkim olur ve anlamsal bir fark ortaya çıkar. “Şiir; Çocukları daha duyarlı kılarak, onlara yaşama ve insana ilişkin örnekler sunarak estetik beğeniler kazandırarak onların duyuşsal becerilerinin gelişimlerine katkıda bulunur. Çocuk gerçekliğine uygun olarak yazılan şiirler, çocukların yaratıcılık ve düş dünyasını devindirir.” (Altuntaş Gürsoy, 2020:162).

Yurt içinde ya da yurt dışında yapılan gezilerde, görülen yerleri, yaşanan olayları, karşılaşılan durum ve görüşleri içten bir anlatımla dile getiren yazılardır (Şimşek, 2007). Geçmişte bilinen adıyla *seyahatnameler* okuyucular için görmedikleri yerleri tanımada fayda sağlamasının yanı sıra gezip görülecek yerler için rehber niteliği taşır, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) bilgilendirici metin türleri arasında ele alınır. Çocuklar için kaleme alınan gezi yazısı eserleri çocukların farklı ülkeler, ırklar ve insanlarla tanışmasını sağlayan, onları dünyanın zenginlikleriyle tanıştıran kıymetli ürünlerdir.

İnsanlar, ömür boyu yaşadıklarını, duyup düşündüklerini, karşılaştıkları olayları, edindikleri deneyimleri başkalarıyla paylaşma isteği duyarlar. Kişisel birikimlerini kâğıda dökerler. Anılar (hatıra) yaşanan ya da gözlemlenen, dikkat çeken, önemli ve etkileyici olayların anlatıldığı yazılardır (Şimşek, 2007: 144).

İlk olarak Fransız yazar Montaigne tarafından ortaya çıkarılan, bir yazarın herhangi bir konu ile ilgili nesnel bir yargı amacı gütmeyen kişisel görüş ve düşüncelerini samimi

olarak aktardığı yazılara deneme denir. Deneme, çocukların dünyaya olan bakış açılarının değişmesinde, düşüncelerinin geliştirilmesinde, okuma alışkanlığı ve sevgisinin kazandırılmasında, kendini ifade etmede çocuğun kişisel dünyasında katkı sunan bir türdür (Tunagür, 2021).

Ünlü bir kimsenin hayatını konu alan, doğumundan ölümüne/ günümüzdeki yaşamına kadarki süreci, eğitim hayatı, akademik hayatı gibi konuları objektif bir şekilde okuyucuya aktaran türlere biyografi denir. Çocuklar, çevrelerinden ve muhatap oldukları diğer ortamlardan kendileri için örnekler seçer ve o örneklerin izinden gitmeye çalışırlar. Çocuğa başarılı isimleri ve bu isimlerin başarıya giden yolda yaşadıklarını aktaracak etkili türlerden biri de biyografilerdir. “Hayat öyküsü anlatılan kişi bir yazar, bilim adamı, kahraman, devlet adamı, sanatçı, futbolcu, düşünür olabilir. Yazı, bir antoloji ya da ansiklopedide söz konusu kişiyi tanıtmak amacıyla yer alabilir, bunlara klasik biyografi denir.” (Şimşek, 2007: 155).

Fıkra kavramı edebiyatta birden fazla karşılığı olan bir terimdir. Gazetelerde güncel konuların yazıldığı köşe yazısı anlamı dışında okuyucuyu eğlendirmeyi amaçlayan güldürü metinleri tanımı da mevcuttur. Bu türler arasında çocuk edebiyatını yakından ilgilendiren ise okuyucuyu güldürürken düşündüren kısa öyküler olan fıkralardır.

Gerçek olaylardan yola çıkarak bir mesaj vermeyi amaçlayan, mizah, yergi, nükte ve eleştiri unsurlarını barındıran fıkralar genellikle sözlü kültürde yaşar ve güldürme amacı dışında değişik amaçlar taşımaktadırlar. Büyük ölçüde gülmek ve iyi vakit geçirmek maksadıyla anlatılan fıkralar bazen de muhatabına eleştiri yollu ince mesajlar göndermektedir (Kıymaz, 2011).

Olayların, anlatıların, gerçekleşmiş veya henüz gerçekleşmemiş senaryoların insanlar tarafından insanlar önünde canlandırılması sanatına tiyatro denir. Diyalog tekniğiyle kaleme alınan bu eserlerde olaylar anlatıcı ya da yazarın ağzından değil, her bir kahramanın sahne performansı ile aktarılır. “İnsana kişilik ve kimlik kazandıran sanat dallarından biri de tiyatrodur. Tiyatronun en önemli işlevlerinden biri de insana insanı insanca anlatmasıdır.” (Aytaş ve Yalçın, 2017).

Kahramanları çoğunlukla hayvan ve bitki gibi varlıklardan oluşan genellikle soyut bir düşünceyi somut bir örnek etrafında benimsetmeye çalışan hareketli öykülerdir. Latince “fabla” sözüne dayanan kelimenin anlamı öyküdür. Öykü edebi türü ile hikâye türü birbirini karşılamaktadır fakat fabl yani öykünce metin türünde masal ve destan unsurları daha belirgindir. Diğer türlerden farklı olarak genellikle fablda verilmek istenen mesaj açık ve anlaşılır şekilde metin sonunda okuyucuyla paylaşılır:

Ey büyüklüğüne güvenen fil, beni küçük gördün! “Zayıfları aşağılama!” diye bir söz vardır (Beydaba, Kelile ve Dimne).

2.3. Engellilik ve Edebiyat

Engellilik kavramı düşünüldüğünde bireylerin fiziksel, ruhsal, sosyal ve birçok yönden öteki bireylere göre kısıtlanması akla gelebilmektedir. Genel kabul olarak bakıldığında sabit bir engellilik tanımı olmamasıyla birlikte bu kavram Türkçe Sözlükte engeli olan, mânialı. Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri çeken kimse şeklinde tanımlanmıştır (Türkçe Sözlük). Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından kabul edilen Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’ ye göre engelli kavramı; diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir (https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020100834bm_48.pdf, Erişim Tarihi: 08.07.2024). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ/ WHO) ise “Yaşa, cinsiyete, sosyal ve kültürel etkenlere bağlı olarak, özürlülük ve sakatlık sonucu oluşan, o birey için normal olan bir işlevin yerine getirilememesi, tamamlanamaması ya da eksik kalmasıdır. Eksik kalan işlev, bir aktiviteyle sınırlı olmayıp yaşantıyı oluşturan rollerden biridir.” şeklinde tanımlamaktadır. Engelliliğin tanımlarına bakıldığında toplumda genel olarak bir tarafa itilmiş, normal gelişim gösteren sağlıklı bireylerden farklı olarak çeşitli dezavantajlarla yaşamını sürdüren bireylerden bahsedildiği sonucuna varmak mümkün. Her bireyin yaşama katılma hakkı vardır bunun için de engelli bireylerin önündeki beşerî engellerin kaldırılması sorumluluğu doğmaktadır. DSÖ’nün engelli bireylerin yaşama katılmasıyla ilgili “İş Birliği Yoluyla Engelli Katılımının Güçlendirilmesi” başlıklı yazı bu görüşü desteklemesi açısından önemlidir:

“2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi’nin kabulüyle Üye Devletler, engelliler de dâhil olmak üzere kimseyi geride bırakmama sözü verdi. DSÖ, Üye Devletlerin ulusal hedeflerine ulaşmalarına ve tüm sektörlerde engelliliği benimsemelerine yardımcı olmak için diğer Birleşmiş Milletler kuruluşları, engelli kişiler örgütleri ve daha geniş sivil toplumla ortaklık içinde çalışmaktadır.”(<https://www.who.int/activities/strengthening-disability-inclusion-through-collaboration>, Erişim Tarihi: 08.07.2024).

Edebiyat, bireylerin var oluşuyla birlikte var olmuş yeme içme gibi ihtiyaç haline gelerek yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Edebiyat denilince toplumda oluşan romantik algılar nedeniyle bu kavram sınıfsal bir mevzu olup ulaşılması ve icrası güç görünse de edebiyatın yaşamın her alanında olduğu bir gerçektir. Yaşamın her alanında olup toplumun her bir bireyini temsili edebiyatın görevlerindendir. Dünyayı algılamaya ve farklılıkları gözlemlemeye başlayan çocuklar sosyal referans aracılığıyla bu farklılıklara verilen tepkileri tespit eder ve aynı tepkiyi geliştirirler. Bu farklılıklar olumlu-olumsuz farklı tepkilere neden olur. Başta ailenin daha sonra ise çocuğun karşılaştığı kişiler ve yazınsal ürünlerin bu farklılıklara saygıyı çocuğa kazandırması gerekir. Özellikle küçük yaşta karşılaşılan eserlerin çocuğun anlam dünyasına etkisi düşünüldüğünde kitapların bu konuda daha duyarlı olması beklenir. “Yaşamında hiç engelliyle karşılaşmamış bir çocuk, engellilikle bir çocuk edebiyatı eseri aracılığıyla tanışıp dışlayıcı değil, dahil edici bir bakış geliştirebilir.” (Gürdal Ünal, 2011: 44).

2.3.1. Çocuk edebiyatında engellilik

İnsan, hayatı boyunca farklı tecrübeleri edindiği yolculuklara çıkar. Bu yolculuklar bir yerleri gezip görme, eğitim hayatında farklı alanlara yönelme, farklı sanatsal aktivitelerde bulunma, yeni ortamlar görüp insanlarla tanışma şeklinde gerçekleşebilir fakat insanların bulundukları yerde edebiyat aracılığıyla yolculuklar yapması da mümkündür. Bireyler eserler aracılığıyla yeni bir dünyaya bakış imkânı yakalar, yeni insanlar ve yeni durumlara yönelik tecrübeler kazanır. Kariyer çizmek için bir yola çıkmak, yeni insanlarla tanışılacak ortamlara girerek bir yolculuğa çıkmak, sosyal medyada gezinerek farklı yaşamları inceleyecek yolculuğa çıkmak ve hayatımızın ilk çağlarında başlayan edebiyat yolculukları vardır. Çocuk- edebiyat tanışması ninni, tekerleme, bilmece gibi sözlü türlerle başlayıp ilerleyen dönemlerde hikâye, roman gibi yazılı türlerle devam eder. Çocuğun yaşama uyum sağlaması açısından edebiyat önemli yer tutar. Çünkü bireyler hiç görmedikleri yaşantıları dolaylı yoldan görüp tanımada edebiyattan faydalanır. Gelişen teknoloji içinde bulunduğumuz çağı “teknoloji çağı” olarak nitelendirebileceğimiz kadar yaygın düzeydedir. Teknolojinin bu derece yaygınlaşması her türlü bilgiye erişimin çok küçük yaşlara inmesinin de sebebidir. Çocuğun her türlü yaşantıyla teknolojiyle karşılaşmasının yanı sıra edebiyat eserleri de ayrı bir deneyim kaynağı olabilmektedir. Çocukları savaşlar, ölüm, engellilik, ayrılık, akran zorbalığı gibi pek çok özel mesele hakkında haberdar etme ve sorularına cevap verme amacı taşıyan eserler sorun odaklı çocuk edebiyatı eserleridir (Çağlar, 2022). Sorun

odaklı edebiyatı, çocukları hayatla tanıştırma, kusursuz çizilmeye çalışılan çizginin dışına itilen yaşam gerçekleriyle yüzleştirmeyi ele almaktadır.

Gelişen dünyada teknolojiyle tanışma yaşı artık bebeklik dönemlerine dayanmaktadır. Ebeveynlerin çocukları teknolojik aletlerle tanıştırması, çocukların bilgisayar, tablet, telefon gibi cihazlara erişimini sağlaması gibi etmenler küçük yaşta agresiflik, dikkat bozukluğu, göz hastalıkları gibi sorunları da beraberinde getirmektedir (Kanak ve Yıldız, 2021). Teknolojinin bu kadar yaygın kullanımının getirdiği bir başka sorun ise “zorbalığın” normalleştirilmesidir. Yaşamın büyük kısmının sanal ortama taşınmasıyla birlikte akran zorbalığı da bu ortama taşınmış ve “sanal zorbalık” türemiştir. Çocukluktan itibaren başlayan karşıdakini herhangi bir değeri önemsemeksizin yerme furçası gerçek yaşamda da izlerini göstermektedir. Çocuğun bu derece olumsuz örneklerle tanışması, kendinden olmayanı dışlanacak unsur olarak görmesinin engellenmesi yine edebiyatın katkılarıyla gerçekleşebilecek bir durumdur. Kendinden olmayan, kendi gibi olmayanı hayatın içinden bir parça olarak okuyan bireyin bilinçaltında bu durum için bir yer açılır. Çocukları yaşamdaki farklılıklarla tanıştırırken yaşamın bir parçası olan engellilikle tanıştırılması da gerekmektedir. Bu sayede toplumda engelli farkındalığı gelişecek, engelli bireylerin hayata atılması kolaylaşacaktır.

Yerli ve yabancı yazarlı çalışmalar incelendiğinde çalışmaların genelinde değinilen ortak görüş, çocukların kendi durumundan ve yaşantısından farklı olanla tanışması ve tecrübe edinmesinde çocuk kitaplarının önemli rol oynadığıdır (Aslan, 2019; Can vd., 2017; Ekici, 2019; Elkatmış, 2020; Gavigan ve Kurts, 2008; Gürdal Ünal, 2011; Matthew, 2007). Çocuğun yaşamdaki farklılıkların hepsiyle doğrudan yaşantılarla tanışması mümkün değildir ve dolaylı yaşantılarla bu tecrübelerle ulaşması beklenir. Bunu sağlamada en etkili araçlardan biri kitaplardır. Engellilik durumuyla doğrudan karşılaşmamış çocukların da bu durumla tanışması için kitaplar ideal ortamlardır. Engellilik temasını ana konu olarak ele alan ya da bunu hikâyenin sürdürülebilmesi için kullanan birçok eser bulunmaktadır. Çocuklar bu kitaplar sayesinde yaşamda kendi dünyalarından farklı dünyalar olduğunun farkına varır; engelli bir çocuk kendi gibi engelli bir karakterle karşılaşarak yaşadığı zorlukları paylaşabileceği birini bulur, engeli olmayan çocuk okur ise engelli bireyin yaşantılarına tanık olarak empati geliştirir ve gerçek yaşantılara hazırlık yapar. Engel türü, karakter özellikleri, kullanılan görsellerin hepsi genç okuyucunun karakteri nasıl algılayacağına büyük rol oynar (Ayala, 1999). Okuyucu bu faktörleri zihninde tamamlar ve büyük resmi görür. Karakterin yaşadığı zorluklar, çevrenin algısı ve tepkisi gibi detaylar okurda

farkındalık oluşturacak temel unsurlar olur. Bir terapi yöntemi olarak kitapların kullanıldığı bibliyoterapide de bu konu önem arz etmektedir. Engelli bireyin kendi ihtiyaçlarını karşılamasında ya da engelli olmayan bireyin, özel ihtiyaçları olan çocukların hayatlarını anlamalarına yardımcı olmak için bu tür eserlerin kullanılmasının yararlı bir strateji olduğu kanıtlanmıştır (Gavigan ve Kurrts, 2008).

2.3.2. Dünya çocuk edebiyatında engellilik

Günümüzde ilkokul sınıflarındaki öğrenciler toplumumuzdaki kültür, dil ve yeteneklerdeki sürekli artan çeşitliliği yansıtmaktadır; ancak, öğrencilerin çeşitliliği her zaman öğretim yaklaşımları veya materyalleri tarafından ele alınmamaktadır. Çok kültürlü edebiyat, geniş anlamıyla, ırk, cinsiyet, cinsel tercih ve engellilik nedeniyle hikâyelerde yeterince temsil edilmeyen insanları içerir (Cullinan, Galda, Liang ve Sipe, 2013; Akt. Adomat, 2014). Çok kültürlü edebiyat hakkında tartışmalar için alan ve zaman sağlamak, toplumun daha geniş perspektiflerini sınıfa getirir ve çocukların çeşitliliği göz önünde bulundurabilecekleri demokratik topluluklar yaratmalarına olanak tanır. Edebiyat tartışmaları yoluyla çocukların sesleri duyulur, kitapları kendi yaşamlarıyla ilişkilendirebilirler ve klişeler ve önyargılar gibi karmaşık konularda birden fazla bakış açısı kazanırlar (Adomat, 2014). Dünya edebiyatına bakıldığında özellikle fiziksel engelli karakterlerin olduğu eserlere rastlamak mümkündür. Eserlerde başta dışlanan, ötekileştirilen engelli bireyler olay akışında yeteneklerini ortaya koyarak çevreleri tarafından takdir edilir ve görünür olur. Engelli bireylerin masum, dışlanmış ve kendini cezalandırılmış olarak gördüğü de bu eserlerde sıkça rastlanan bir durumdur. Çocukların birbiriyle olan dostlukları sayesinde engelli birey önce kendiyle ardından dünyayla barışır, engelin üstesinden gelmek için çabalar. Frances Hodgson Burnett tarafından kaleme alınan *Gizli Bahçe* adlı eserde Colin'in Mary ile tanışana kadar kendisini hasta ve zavallı görmesi, onunla tanıştıktan sonraki değişimi buna örnek verilebilir (Burnett, 2020). Çocuk okur bu cümlelerle karşılaştıktan sonra engelli bireyin duygu ve düşüncelerini fark eder, olası yaşantılar için bir hazırlık gerçekleşir.

Çocuklar, okudukları eserler aracılığıyla farklı yaşamlara, olaylara ve bireysel farklılıklara farkındalık geliştirirler. Çevresinde olup bitenin farkında olma, şimdiye odaklı dikkat, içsel gözlem, yargısızlık ve kabullenme sonucu oluşan bilinç şeklinde tanımlanan (Devrim Çatak ve Ögel, 2010) farkındalık sürecinde çocuğun karşılaştığı her türlü uyarının önemli olduğunu söylemek mümkündür. Çocuğun anlam dünyasının gelişmesi ve

genişlemesinde çocuk kitaplarının büyük önemi olduğu görülmektedir. Çünkü çocuğun, yaşamdaki farklılıkların hepsiyle doğrudan yaşantılarla tanışması mümkün değildir ve bu farklılıkları tecrübe edebilmesi için dolaylı yaşantılara da ihtiyaç vardır. Dolaylı yaşantıların sağlanmasında en etkili araçlardan biri kitaplardır. Çevresinde engelli bir birey bulunmayan, yaşamında engelliliğe dair kavramlarla ilişkiler kurmayan çocukların bu ilişkiyi kurabilmelerinde kitaplar önemli araçlardır. Bunu sağlamada etkili olacak, engellilik temasını ana konu olarak ele alan ya da engellilik temasını hikâyenin sürdürülebilmesi için kullanan birçok eser bulunmaktadır. Edebiyatımızda da bunun örnekleri mevcuttur. Bu örnekler sayesinde çocuklar çevrelerinde gördükleri farklı ve özel ihtiyacı olan bireyleri anlama ve anlamlandırma işini gerçekleştirir.

Çocukların engelli bireye ve engellilik kavramına yaklaşımı onların yaşantısı ile doğru orantılıdır. Çocuk, çevresinde veya dolaylı yaşantısında engelli bireyle karşılaştıysa o engel türü kendisi için tanıdık bir evrendir. Aynı şekilde çevresinde var olan bireyin engelinden farklı olarak karşılaştığı bir eserdeki engel türü de çocuk için yeni bir şema oluşturmaktadır.

Çocukların çevrelerinde ve okudukları eserlerde karşılaştıkları engeller onlar için yeni bir anlamdır ve kendilerine sorulduğunda bu engeli iyi tanımlayabilirler fakat bu durumla hiç karşılaşmayan çocuklar ise engeli toplum referansına göre tanımlamaktadır.

Engelli bireyin adlandırılması araştırmacılar ve konunun ilgileri tarafından sıkça gündeme getirilen bir konudur (Doğan ve Çitil, 2011; Gürdal Ünal, 2011). Özellikle pek de uzak sayılmayacak geçmişte engelli bireyin adlandırılmasında engelin bir kusur, acınacak bir unsur olarak görülüp bu doğrultuda adlandırmalar yapıldığı görülmektedir. Engelli, özel gereksinimli birey gibi kullanımlar yerine sakat, özürlü, deli gibi bireyi aşağı çekecek adlandırmalar yapılmaktadır.

Çocuk, kitaplar sayesinde bilmediği alemlere yolculuk yapabilir, hiç tanışmadığı insanlarla tanışabilir, karşılaşmadığı duygularla karşılaşabilir. Kitapların bu işlevi sayesinde çocuklar hayata hazırlanır ve karşılaştıkları ani durumlarda gizil tecrübeleri devreye girerek onları yönlendirir. Yani kitapların içerikleri çocuklar için sosyal bir rehber görevi görebilir. Gürdal Ünal'ın (2011) belirttiği gibi çocuk edebiyatı bu köprüyü kurabilecek gizil gücü olduğu için ön yargıları en aza indirgemede, engelli ve engelsiz bireylerin insan olarak buluşabilmelerini sağlamada çok önemli bir yere sahiptir. Bunu edebî ölçütlerden ödün vermeden yapabilen eserler en ideal eserlerdir (Gürdal Ünal, 2011:51). Özetle çocuk edebiyatında kitapların belirli gizil güçleri olduğu ve onlardan birinin de bireylerin farklılıkları algılamasında aracı olduklarını söylemek mümkündür.

2.3.3. Türk çocuk edebiyatında engellilik ve konu üzerine çalışmalar

Gürdal Ünal (2011), çocuk edebiyatında engelliliğin Türk çocuk edebiyatı özelinde kapsamlı bir şekilde ele aldığı “*Türk Çocuk Edebiyatında Engellilik*” adlı tezinde yer alan *Türk Çocuk Edebiyatında Engellilerin Temsili* bölümünde çocuk edebiyatında engelli bireyleri farklı çevreler, ilişkiler, engellilerin iç dünyaları, dil ve ideolojiler gibi farklı konularda ele almıştır. “Engellilik toplumun tüm kesimlerini etkileyen bir sorun alanıdır. Engellilik durumu, çocuk, yetişkin demeden, hatta ileri yaşa bağlı olarak engelsiz iken engelli olunabileceği gerçeği de düşünülerek yüzleşmemiz gereken bir insani durumudur.” (Gürdal Ünal, 2011: 20). Bunun için de çocuk edebiyatı eserlerinde engelliliğe yer verilmesi, bu engellerin çocukta farkındalık oluşturacak şekilde işlenmesi gerekmektedir. Çocuklar içine doğduklarıyla çevreyle birlikte dünyalarını oluştururlar. Bu çevrede kendinden farklı olana (dil, din, ırk, ten rengi, engel durumu vb.) gösterilen olumlu ya da olumsuz her türlü davranış çocuğun dünyasında bir yer bulur. Aynı şekilde görmedikleri de çocuk için boş küme olarak kalır ve bilinmeyenle ilk defa karşılaştığında benzer kümelerden yararlanarak yeni bir tepki geliştirir. Çocuğun oluşturacağı tepkilerde doğrudan yaşantıları kadar dolaylı yaşantıları da önemli rol oynar.

“Her ne kadar tüm çocuk edebiyatı eserlerinin böyle bir sorumluluk taşıması gerekmiyorsa da engelli karakterler içeren çocuk edebiyatı eserleri bu farklılıkları saygıyla benimsemek yönünde katkı yapabilecek eserlerdir. Yaşamında hiç engelliyle karşılaşmamış bir çocuk, engellilikle bir çocuk edebiyatı eseri aracılığıyla tanışıp dışlayıcı değil, dâhil edici bir bakış geliştirebilir.” (Gürdal Ünal, 2011: 43-44).

Eserlerin bu katkısı yalnızca normal gelişim gösteren bireyler için değil aynı zamanda engelli birey için de geçerlidir. Engelli birey, içinden çıkamayacağını sandığı problemleri ve psikolojik durumları eserde yer alan duygudaşı sayesinde çözümleyebilir, yeni bir bakış açısı kazanabilir. Yani eserler hem engelli birey için hem de normal gelişim gösteren birey için gizli birer kılavuzdur. Bu sayede gerek kendi durumlarının yaşanması doğal süreçler olduğunu gerekse kendinden farklı bireylerin sorunlarını ve “doğallarını” algılamaları kolaylaşır. Gürdal Ünal’ın (2011) belirttiği gibi çocuk edebiyatı bu köprüyü kurabilecek gizil gücü olduğu için ön yargıları en aza indirgemede, engelli ve engelsiz bireylerin insan olarak buluşabilmelerini sağlamada çok önemli bir yere sahiptir. Bunu edebî ölçütlerden ödün vermeden yapabilen eserler en ideal eserlerdir (Gürdal Ünal, 2011: 51). Özetle çocuk

edebiyatında kitapların belirli gizil güçleri olduğu ve onlardan birinin de bireylerin farklılıkları algılamasında aracı olduklarını söylemek mümkündür.

Konuyla ilgili tezinde Ekici (2019) çocuk kitaplarında engelliler ve sorunlarını ele almıştır. Çocuk kitaplarında yer alan engel türleri, engelli karakterlerin sorunları ve bunları aşma yöntemleri, kullanılan dil, bakış açısı, olay örgüsü gibi kavramları açıklamak amacıyla 26 kitap inceleyen Ekici, bu çalışmanın bulgularında kitap-okur etkileşimini açıklamış ve kitabın içeriğinin okurun duygu durumunu etkileyeceğini belirtmiştir. Ulaştığı bulgularda kitaplarda ele alınan engel türlerinin ağırlıklı olarak bedensel engellerden oluştuğunu belirten yazar böylesi bir dağılımı yetersiz bulmaktadır.

Çocuk kitaplarında şiddet, ölüm, bireysel farklılıklar ve engellere yer verilmesi çocuğun bu durumlara ve bireylere yönelik algısını etkileyecektir. Anlam dünyasında büyük bir etkiye sahip kitaplar, farklı durumlarla karşılaşan okurun bu durumlar sayesinde yaşantılarını zenginleştirerek yeni düşünceler oluşturmalarını sağlayacaktır. Aynı şekilde önceden bildiği bir durumla karşılaşan çocuk da aynı şeyleri yaşayan yeni insanlarla tanışarak yalnız olmadığını fark edecek ya da kendi tepkilerinden farklı tepkiler görerek yeni yollar keşfedecektir.

“Günlük hayatta yavaş yavaş olumlu yönde değişmeye başlayan tutum ve davranışlara özellikle çocuk kitaplarında da yer verilmesi geleceğin büyükleri olan çocuklarımızın küçük yaşlarda gereken sağduyuyu kazanmaları açısından önemli olacaktır. Engelli bireylerle bir araya gelerek, onların duygularını anlamaya çalışarak da toplumun tutum ve davranışlarını olumlu yönde değiştirmek mümkün olacaktır.” (Ekici, 2019:104).

Elkatmış'ın (2020) yazdığı doktora tezi ve sonrasında Lokman Turan ile yayımladığı ve tezle aynı adı taşıyan makale çalışması içerik olarak da aynı doğrultudadır. “Çocuk edebiyatı ürünleri çocuklar için etkisi yüksek bir öğrenim aracı olması hasebiyle bu eserlerde engelliliğin nasıl işlendiği ve çocukların bu eserlerden yola çıkarak engelliliğe nasıl bir anlam yüklediğinin tespit edilmesi, incelenmesi gereken bir husustur.” (Elkatmış, 2020: 32). Elkatmış, yalnızca yazılı eserleri değil ayrıca TV platformunu da konu edinerek Biklen ve Bogdan'ın (1977) gözlemlerinde yer verdikleri engelli temsillerini de ele almıştır. Bunlar:

- Acınası kişi olarak engelli birey,
- Şiddet nesnesi olarak engelli birey,
- Uğursuz ve/veya kötü kişi olarak engelli birey,
- Atmosfer olarak engelli birey (asıl karaktere renk katan bir nesne olarak),

- Olağanüstü kişi olarak engelli birey,
- Gülünç kişi olarak engelli birey,
- Tek düşmanı sadece kendisi olan engelli birey,
- Bir yük / sorumluluk olarak engelli birey,
- Özel hayatı / ilişkisi olmayan engelli birey,
- Günlük hayata tam olarak katılmaktan aciz olan engelli birey (Bogdan, 1977; Akt: Elkatmış, 2020: 32).

Bunlara ek olarak atasözü, deyim, mâni, ninni vb. çok çeşitli edebî türü örnekleriyle ele alan Elkatmış, bu edebî türlerde engellerin bir tür aşağılama veya caydırma aracı olarak kullanıldığına dikkat çekerek bu durumun çocuklarda engelliliğe karşı olumsuz bir algı oluşturacağını belirtmiştir. Sonuç olarak çalışmadan hareketle çocuk edebiyatı eserlerinin çocukta farkındalık, duygudaşlık, hazır bulunuşluk geliştirileceği gerçeği göz önünde bulundurularak çocuklar için engellilik gibi hassas konulara yer vermenin onun yaşamın doğal döngüsü ve farklılıklarla tanışmasını sağlayacağını söylemek mümkündür.

Kural (2012), “*Sorun odaklı yazında işitme yetersizliğine karşılaştırmalı bir yaklaşım*” adlı yüksek lisans tezinde sorun odaklı yazında işitme yetersizliğine kapsam içine aldığı eserlerin karşılaştırılması yöntemiyle yaklaşmış, karşılaştırma yapılacak eserleri Claire Blatchford’un “*Die scharlachrote Feder*”, Peter Hepp’in “*Die Welt in meinen Händen*” ve Sevim Ak’ın “*Horoz Adam ve Korsan*” şeklinde belirlemiştir. Çalışmada söz konusu eserlerde işitme yetersizliği olan bireylere karşı tutum, çevre, olanaklar gibi özellikler ele alınmıştır. Özellikle “özürlülük” temasında ciddi bir boşluk olduğunu belirten Kural da incelenen diğer çalışmalarda olduğu gibi çocuk edebiyatı eserlerinin çocuğun algısının oluşmasındaki önemine değinmiştir. Çalışmanın bulgularına bakıldığında eserlerde çocuk okura yansıtılan yaşayış, davranış gibi unsurların çocuğun gerçek dünyaya yansıtacaklarının birer örneği olacağını söylemek mümkündür. “Toplumun bilinçlenmesi ve duyarlılık kazanması, hiç kuşkusuz yetenekli yazarlarımızın, okurlarının bilinçaltını yazınsal metinlerle şekillendirmesi ile mümkün olacaktır.” (Kural, 2012: 163) tespiti dikkate değerdir.

Kaymaz (2017), Çocuk Gelişimi ve Eğitim Programı alanında bir yüksek lisans tezi olan çalışmasında resimli çocuk kitaplarını incelemiş ve özel gereksinimliliğin bu eserlerdeki yerini biçimsel özellikleri bağlamında ele almıştır. Çalışmanın başında çocuk edebiyatında özel gereksinimliliğin konu olarak ele alınmaması veya herhangi bir şekilde özel gereksinimlilik durumunun edebiyat içinde yoksun olmasının iki önemli sonucu olan

“1. Özel gereksinimli bireylerin kitaplarda veya medyada kendilerine uygun rol model bulamaması 2. Normal gelişim gösteren bireylerin kitaplar veya medya yolu ile kendilerinden farklı bireylere karşı aşinalık kazanamaması” konularına dikkat çekilmiştir.

İncelemeler sonucunda kitaplarda yer alan ana fikirler “Gereksiniminden kaynaklanan zorluklar olabilir ancak bunların üstesinden gelinebilir.” “Farklı olmak başarılı olmak için engel değildir.” “Yardımlaşmak ve paylaşmak güzel davranıştır ve gereklidir.” şeklinde belirlenmiştir. Bu ana fikirlerin okuyucuya verdiği mesajlar düşünüldüğünde okurda oluşacak algının arzu edilen çerçeveye daha yakın olacağı iddia edilebilir.

Engelli / özel gereksinimi olan bireyler eserlerde konu edinilirken farklı şekillerde betimlenmişlerdir. Kaymaz (2017) bu betimlemeleri olumlu (akıllı, sevimli, farklı, yetenekli, şirin, harika, kusursuz, dünyanın en güzel çocuğu, özel bir çocuk), olumsuz (tek gözlü, kötü, domates surat, farklı, fasulyecik, hamdicik, korkak, kraliçe, kötü bir kardeş, her şeyi kırıp döken, sinir bozucu, kıskanç, mutsuz, zavallı, zavalılık, sağır, duymayan, şişko patates, balina, yusuvarlak), tanısını kullanan (Alzheimer, dikkat eksikliği ve hiperaktivitesi olan birey, disfazisi olan çocuk, disleksi, down sendromu olan çocuk, hafif düzeyde zihinsel engelli, işitme güçlüğü, işitme engeli) ve sözcük yok şeklinde tasnif etmiştir.

Çalışmada ortaya çıkan sonuçlardan biri de özel gereksinimli bireylerin sosyal kabul seviyesidir. Toplumda sosyal kabulün sağlanmadığının belirtildiği bu lisansüstü araştırmasında bireylerin özel gereksinimli bireyi kabullenmelerinde, aralarına almalarında bu bireylerle yaşadıkları olumlu deneyimler ya da çevrelerinde özel gereksinimli birey olması etkili olmaktadır tezi savunulmaktadır. Yaşantının yalnızca bu şekilde doğrudan olmayacağının belirtildiği çalışmada çocuk okurun özel gereksinimli bireylere karşı bir farkındalık geliştirmesi için kapsayıcı edebiyat ürünü olan resimli öykü kitaplarının birer araç olarak kullanılabileceği ve kapsayıcı edebiyat ile yapılan çalışmaların çocuklarda özel gereksinimliliğe karşı olumlu tutum davranış, düşünce, farkındalık geliştireceği söylenerek bu sav çalışmalarla desteklenmektedir (Kaymaz, 2017).

Nitelikli çocuk edebiyatı eserleri bireyin ana dilin zenginlikleriyle tanışmasını sağladığı gibi onların farklı konularda bilgi edinmelerini, duyarlık kazanmalarını da sağlar. Bu eserler, çocuklar için yaşantılar oluşturarak onları henüz görmedikleri dünyayla tanıştırır ve yaşantı oluşturur. Aslan’a (2019: 29) göre çocuk edebiyatı ürünleri, çocukların duyarlık eğitiminden geçmelerinde önemli roller üstlenir. Bu nitelikteki kitaplar duyuşal bir çeşitlilik ve zenginlikle buluşturarak, çeşitli duygu durumlarını yaşatarak, olaylar üzerinde düşünme ve sorgulama ortamları yaratarak, çeşitli değer ve erdemlerin güzelliğini duyumsatarak

çocukların duyarlı birer birey olmalarına katkıda bulunurlar. Aslan (2019), *Çocuk Edebiyatı ve Duyarlılık Eğitimi* adlı çalışmasında çocuk edebiyatı ürünlerinin çocukların insanlarla ilişki kurmasında ve yaşantılarını zenginleştirmelerinde önemli etkilerinden söz etmektedir. Estetik birer eğitim aracı olarak tanımladığı edebiyat yapıtlarının insana duyarlılık yeteneği kazandırmada önemli rol oynadığını belirtir.

“İletilerini sezdirerek ve duyumsatarak veren edebiyat yapıtlarıyla sık sık buluşan ve onların anlam dünyalarına girebilmeyi başarabilen çocuklar kurmaca yaşantılardaki çeşitli duyma, düşünme ve davranış örnekleri eşliğinde insana özgü farklı duyarlıklar edinir; böylece duyarlılık eğitiminden geçmiş olurlar.” (Aslan, 2019: 29-30).

Çalışmada vurgulanan çeşitli değer ve erdemlerin güzelliğini duyumsatma işi ile bu çalışma kapsamında aranan çocuk edebiyatında engelli farkındalığı arasında yazınsal ürünlerin sezdirme özelliği açısından ilişki kurmak mümkündür.

Yakar, Yılmaz ve Yılmaz (2019), yaptıkları çalışmada çocuk kitaplarının çocuklar için yalnızca edebî duyuş kazandıracak eserler olmadığı aynı zamanda kitaplarda ele alınan sorunlar sayesinde çocuk okurun topluma hazırlanacağını belirtilir.

“Kurgusal metinlerde yer alan konu ve temalar sayesinde çocuk, çevresinde ve toplumda yaşanabilecek olay ve davranış şekillerinin bir anlamda provasını yapmış olur. Bu kimi zaman çocuğun içinde yaşadığı topluma uyum sağlama ve kültürel kodların aktarımını içerebileceği gibi kimi zaman da hayatta karşılaşılabileceği sorunlarla farklılıkların bir yansıması olabilir.” (Yakar, Yılmaz ve Yılmaz, 2019).

Yaptıkları çalışmada engelli bireylerin büyük çoğunluğunun kitaplarda aktif konumda oldukları ve engel türüne göre %53 oranında bedensel engelli bireylere yer verildiği bulgularına ulaşılmışlardır (Yakar, Yılmaz ve Yılmaz, 2019). Bu sonuç da çocuk kitaplarında engelliliğin bir tema değil de bir malzeme, kitapta eksik alanlar için yer kaplayacak bir konu olarak görüldüğünü işaret etmektedir. Kitaplarda farklı engel türlerine yer vermek, çocuklara bireysel farklılıkları sezinletmek açısından daha yerinde olacakken engel türleri konusunda tekrarlara düşülmesi diğer engelleri yaşamda arka plana atmaktadır.

Yakar ve diğerlerinin (2019) yaptıkları çalışmada farklı yayınevi ve yazara ait on beş kitap incelenmesi yoluyla çalışma yürütülmüş, on birinde çalışma için uygun veriler toplanmıştır.

Tablolar halinde başlıklandırmaya gidilmiş, çalışma “engelli kahramanlar” temelinde betimsel analize tabi tutulmuştur. Daha sonra engelli bireyin kendisini algılaması ve çevrenin engellilik algısı konuları esas alınarak ana başlıklar ve alt başlıklar oluşturulmuştur. Çalışmada genel olarak engelli bireyin yaşadığı sorunlar, engelli bireyin kendine yönelik algısı, toplumun engelli bireye dair algısı gibi sorunlar ele alınmış / incelenmiştir.

Çalışmada incelenen eserlerde fark edilen ve konuyla bağlantılı sayılabilecek bir diğer husus ise eserlerdeki karakterlerin engelli bireye yönelik tavır ve düşünceleridir. Kitapların çocuklar için bir rehber, dolaylı yaşantı olacağı düşünüldüğünde eserlerdeki tavır ve düşüncelerin de çocuklara toplumsal algıyı yansıtmada bir araç olduklarını söylemek mümkün olacaktır. Yakar ve diğerlerinin (2019) bulgularına göre eserlerde üzerinde daha çok durulan ve iletilerin yoğunlaştığı durum, manevi anlamda yol gösterici olmaları ve kendilerini bulmalarına yardımcı olmalarıdır oysaki eserlerden yalnızca manevi yol gösterici olmaları değil günlük yaşama destek sağlayacak fiziksel imkanlar sunmaları da beklenir. Çalışmada, engelli bireye yönelik sürekli acıma ve yardıma muhtaç birey olduklarının imasının de bu bireyleri rahatsız ettiği vurgulanmıştır.

Elkatmış ve Turan (2023) yaptıkları çalışmada çocuk edebiyatında engellilik temasından önce sorun odaklı çocuk edebiyatına değinmiş ve daha önce bu konularda yapılan çalışmalara atıf yaparak (Dahrendorf, 1980; Dilidüzgün, 1996; Kuntz, 1999), Aslan (2014), Tüfekçi Can (2014) ve Işıtan (2015) çocukların bilinçlenmesi, kendi dünyasıyla özdeş bir dünyayla tanışması ya da onun dışına çıkabilmesi, yeni yaşantılarla tanışabilmesi ve anlam dünyasında engelliliğe dair kavramların oturmasında çocuk edebiyatında sorun odaklılık ve engellilik konularını işaret etmişlerdir.

Elkatmış ve Turan (2023) yapmış oldukları çalışmada çocuk okurun engellilik olgusuna yüklediği anlamları ortaya çıkarmaya çalışmış ve 5. sınıf seviyesindeki bir grup öğrencinin engellilik temasının işlendiği çocuk kitaplarının kendilerinde oluşturduğu düşünceler, duygusal izlenimler ve bu temanın işlenmesi hakkındaki görüşlerine ulaşmaya çalışmışlardır. Çalışmanın bulgularına bakıldığında çocuk okurun görüşlerinde çalışmaya konu olan engelli farkındalığının yansımalarını görmek mümkündür. Örneğin araştırmanın alt sorularından biri olan “Hikâyedeki engelli kahramanın yerinde olmak ister miydiniz?” sorusuna engelli bireyin yerinde olmak istediği yönünde cevap veren öğrencinin engelliliği tam olarak anlayamadığı belirtilmektedir. Ya da diğer alt sorulardan biri olan “Bu öyküde bir şeyleri değiştirmek isteseyiz neyi değiştirirdiniz?” sorusunda değişikliği bireyin engeli

üzerinden yapmak isteyen öğrencilerin engelliliğe karşı olumsuz tutumları vurgulanmış ve bu öğrencilerde “engellilik bilinci oluşmadığı” düşünülmüştür.

Söz konusu çalışmanın bulguları ve sonuçlarından hareketle çocuk edebiyatı eserlerinde engellilik teması ile karşılaşan çocukların engelliliği algılamalarında duygusal anlamda etkiler olduğu görülmüştür. Buradan hareketle bu eserlerin engelli farkındalığına birçok açıdan katkı sunduğu görülmektedir.

Türkiye’de 1983 yılında yürürlüğe giren Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu ve devamında yürürlüğe giren kanun ve uygulamalar ile engelli bireyin ihtiyaçları göz önüne alınarak sosyal yaşamda yer edinmeleri, eğitim öğretimde eşitlik hakkından faydalanmalarını kolaylaştırmak amaçlanmıştır.

Can ve diğerlerinin (2017) yaptığı çalışmada engellilik tanımlarında her ne kadar çeşitlilik olsa da genelde engel kavramıyla bedensel / fiziksel eksiklik kavramlarının özdeşleştiği ve durumun yansımalarının inceledikleri ders kitaplarında da görüldüğünü belirtmişlerdir. Hodkins (2007) yaptığı çalışmada, engelli olmayan çocuklardan engelli bir çocuk resmi çizmeleri istediğinde birçoğunun tekerlekli sandalyede bir çocuk resmi çizdiği sonucunu ortaya koymuştur (Hodkins, 2007; Akt. Can vd., 2015). Bu bulgulara çocuk edebiyatında engelli farkındalığı perspektifinden bakıldığında kitaplarda işlenen engel kavramıyla çocukta oluşan algının paralel olduğu görülmektedir. İncelenen çalışmada çocukta engel, engellilik, engelli bireyin varlığı gibi algıların oluşmasında kitapların etkisinin olduğu doğrultusundaki ifadeler de bu durumu desteklemektedir.

Tuncer ve diğerlerinin (2011) yaptıkları çalışmada Türkiye’de normal gelişim gösteren öğrencilerin büyük kısmının yetersizlikten etkilenen akranlarıyla doğrudan etkileşime girme şanslarının sınırlı olduğunu dolayısıyla da olumlu tutum ve davranış geliştirmek için tecrübe edinme ihtimallerinin de olacağını belirtmişlerdir. Olumlu tutum geliştirmede uygun bilgi ve değer kazanmanın önemini vurgulayan araştırmacılar bunun gerçekleşmesi için kitapların önemine dikkat çekmişlerdir. 2006 yılı içinde basılmış ve ilköğretim okullarında dağıtılmış Türkçe ders kitaplarının seçildiği bu çalışmada kitaplarda engellilik kavramının varlığı farklı şekillerde incelenmiştir.

Sonuç olarak ise toplumun engelliliğe dönük tutumlarını yeni bir düzeye taşıma, yoğun bir bilgilendirme gerektirdiği, doğrudan etkileşim ve medya araçlarının kullanımının şu ana kadar önümüze çıkan en etkili yöntemler olduğu belirtilmiştir.

Aslan’ın (2008) bildiri olarak yayımlanan çalışmasında çocuk yazını ürünlerinin çocuğa okuma zevki dışında çocukların yaşam gerçekleriyle tanışma, insan ilişkilerini

keşfetmelerini sağlama, değerlerin öğretilmesinde yardımcı olma, gerçek dünyadan uzak olmayan bir yaklaşımla ölüm, şiddet, cinsellik, bağımlılık, çevre kirliliği, engellilik gibi konularla tanıştırmada da bir araç olması gerektiği belirtilmektedir. Aslan (2008), bu nitelikteki kitapların tüm bu işlevleri sayesinde çocuğun toplumsallaşmasını sağlama amacı güttüğünü belirtir.

Çocuk kitapları, çizginin ve dilin anlatım olanaklarıyla değişik karakter özelliklerini, dolayısıyla çeşitli ilişkileri canlandırır. Karakterlerden ve onların ilişkilerinden esinlenerek yaratılan kurgularla; çocukların insanı, doğayı ve yaşamı tanımasına ilişkin bir deneyim alanı oluşturulur (Aslan, 2008). Ayrıca çocuk yazın ürünleri değerler aracı ve bilgi kaynağı olma, çocuklar için yaşamlarının başka yönleriyle ilgili davranış önerilerinde bulunma konusunda çocukları etkilemektedir (Frechette, 1993; Akt. Aslan, 2008).

İncelenen çalışmanın vurguladığı noktalar özetlenecek olursa, çocuk kitapları yaşamdaki sorunların hayatın bir parçası olduğunu çocuğa anlatmalı, çocuğun kendi dışındaki ile de tanışmasına aracı olmalı, çocuğun sosyal, bilişsel, duyuşsal yönlerini de kapsayarak her yönden sağlıklı bireyler olmalarını sağlamalıdır.

Engelli bireyin toplum tarafından dışlanması her çağda karşımıza çıkan bir gerçektir. Bu dışlanmanın sebebi yalnızca tam ve sağlıklı olarak doğan bireyin kendinden başkasını kabul etmeyecek kadar bencil olmasıyla açıklanamaz. Bunun en büyük sebeplerinden biri de bilinçsizliktir. Yaşamında kendinden farklı bireylerin de olabileceği bilincine varmayan birey bu farklılıklarla karşılaştığında farklı tepkilere (acıma, aşırı duygusal ya da aşırı korumacı davranma, dışlama vb.) başvurabilmektedir. Gedikoğlu Özilhan ve Karadayı (2015) tarafından yapılan çalışmada iki farklı eser incelenerek (Sol Ayağım ve Kardeşim Benim) bu eserlere aile, toplum ve engelli bireyin bakış açısı ele alınmıştır. Bu çalışmanın bulguları aracılığıyla engelli birey barındıran eserlerin okuyucuda ne tür duygu ve düşünceler sezinletmektedir sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışmada diğer çalışmalarda belirtildiği gibi çocuklar için farklı yaşantıları deneyimlemenin, farklılıklara karşı bilinç oluşturma, kendi gibi ya da kendinden farklı olanla buluşmasının okumakla gerçekleşebileceği vurgulanmış, diğer çalışmalardan farklı olarak bu bilinçlendirmenin yaşını bir yaşa kadar indirmiştir. “Çocuklara gözlemledikleri farklılıkların toplum içinde aksaklık yaratan bir durum olmadığı bir zenginlik olduğu sezinletilmelidir. Bu sezinletme de ancak çocukları böyle örneklerle kurgulanmış çocuk edebiyatı yapıtlarıyla okulöncesi dönemden başlayarak buluşturarak gerçekleşecektir.” (Gedikoğlu Özilhan ve Karadayı, 2015: 600). Çalışmada gerek engelli bireyle karşılaşmayan

çocuk okurun gerekse çevresinde engeli birey bulunan çocuk okurun engelli bireyleri anlama sürecinde bu kitapların önemi belirtilmiştir. “Çocuk okur, engelli bireyin yaşamını, duygularını, korkularını, öfkelerini sezinler ve çocuk edebiyatı yapıtları aracılığıyla farkındalık oluşma süreci başlar.” (Gedikoğlu Özilhan ve Karadayı, 2015: 600). Söz konusu çalışmada çocuk edebiyatı yapıtlarında engelli bireye karşı farkındalık oluşturma niyetiyle çıkılan bu yolda bireyi “ötekileştirme” ile sonuçlanmaması gerektiği de vurgulanıp eserlerin bu konuları çocukta acıma duygusu oluşturmak yerine empati duygusuyla sağlaması gerektiği belirtilmiştir (Gedikoğlu Özilhan ve Karadayı, 2015:605).

2.4. Değerler Eğitimi

Değer Türkçe Sözlük'te tanım olarak bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık; fehamet, kadir (I), kıymet şeklinde yer almaktadır (Türkçe Sözlük). Değerler bireylerin düşünme biçimine, davranışlarına, bireysel ve toplumsal yaşamına yön veren ilkelerdir. Bu yönüyle sosyal hayatı düzenlemeye, bireyler arası bağlılığı artırmaya katkı sağlarlar (Güneş, 2015). Değerler, toplumdaki bireylerin onlara sahip çıktığı ölçüde zamanla kaybolur veya nesilden nesile aktarılarak yıllarca devam ettirilebilir. Birçok toplum tarafından kabul gören ve yıllarca sürdürülen genel (evrensel) değerler incelendiğinde ise karşımıza, liderlik, doğruluk, ahlak, adalet, sorumluluk ve yardımseverlik gibi bireyi ideal insan olma çizgisine yönlendiren değerler çıkmaktadır (Topal, 2019). Değerler aynı zamanda toplumsal düzenin sağlanmasında da etkili rol oynar. Toplumsal güveni sağlamak, toplumu oluşturan bireylerin bir arada huzur, güven ve saygı içerisinde yaşamasını sağlamak değerlerin görevlerindendir (Susar Kırmızı, 2014).

Türk Millî eğitimi değerlerin korunması ve aktarımı konusunu gündeminde tutmuş ve eğitim programlarının vazgeçilmez parçası hâline getirerek öğretim programı ve kitaplarda zorunlu olarak yer vermiştir. 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'na göre Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları'nda yer alan maddelerde de millî, manevî, ahlakî ve kültürel değerleri koruyan, insan haklarına saygılı, beden ve ruhen sağlıklı, bireye ve topluma karşı sorumluluklarının bilincinde, vatansever yurttaşlar yetiştirilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır (MEB, 1973). Millî Eğitim Bakanlığı tarafından değerler eğitiminin daha anlaşılır ve kalıcı öğrenmeler sağlaması amacıyla yayımlanan etkinlik kitabının ön sözünde “Millî eğitimimiz; bilime odaklı, kültürel değerlere duyarlı, estetik değerlere sahip, nitelikli, ahlaklı bireyler yetiştirme doğrultusunda evrensel değerlerden beslenir. Bu doğrultuda ele alınan değerler; ideal ve arzu edilen davranış veya yaşam biçimlerini ifade eden üst düzey

kavramlar ve doğru kararlara ulaşmada bireylere yardımcı olan genel ilkelerdir. Bu ilkelerin bireylere kazandırılması, bir yandan onun toplumsal hayata uyum sağlayarak dengesini bulmasına destek olurken bir yandan da toplumun kültürel özelliklerine katkı sağlamış olacaktır.” (Devlet Kitapları, 2022) şeklindeki ifadeyle değerlerin birey, toplum ve kültür için önemi vurgulanmıştır. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda kök değer (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) başlığıyla verilen değerler 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’nde yer alan Erdem- Değer- Eylem Modelinde yirmi değer ve eylem planlaması şeklinde verilmiştir.

Değerlerin kişiliğin gelişiminde etkisi bu denli büyükken çocuk yaşta başlayan değer eğitiminin çocukların alakalı olduğu her alanda karşımıza çıkması ve bunun üzerine yapılan çalışmalar kaçınılmaz olmaktadır.

2.4.1. Değerler eğitiminin eser bağlamında incelendiği çalışmalar

Değerler eğitimi hem evrensel hem de kültürel açıdan önemimi ortaya koymuş ve çalışmalara konu olmuştur. Çalışmalar ve görüşlerin desteklediği tez olarak “değer aktarımı nesillerin gelişimi ve yetişmesinde önemlidir” sonucu çıkarılabilmektedir. Değer eğitiminin bu derece kıymetli olması onu çocuk edebiyatı ürünlerinde aranan bir kavram hâline getirmiş ve çalışmalara konu etmiştir.

Çelik (2016), yüksek lisans tezinde Necdet Neydim’in çocuk edebiyatı eserlerinde yer alan değer eğitimi incelemiş ayrıca bu eserlerin Türkçe eğitimine katkısını tespit etmeyi amaçlamıştır. Eserlerin Türkçe eğitimine ne açıdan ve ne seviyede katkı sunduğunu belirlemeye çalışan araştırmacı değerleri ele alırken ise Erol Güngör’ün profesörlük tezinde ortaya koyduğu yedi değeri ölçüt almıştır. Bu değerleri her biri kendi içerisinde iki ayrı form da olmak üzere ele aldığında on dört değeri eserlerde tespit etmiş, tez içerisinde her değeri başlıklandırarak eserlerdeki bulgulara yer vermiştir. Çalışma sonucunda Neydim’in eserlerinin değer gelişimine katkı sağlayacağı bakımından kıymetli görüldüğü belirtilmiş, eserlerde en sık rastlanan değer estetik değeri olduğu belirtilmiştir.

Gümüş (2017), Aytül Akal’ın çocuk romanlarını değerler eğitimi bağlamında analiz etmiş ve Akal’ın 2015 yılına kadar yayımlanmış çocuk romanlarının içerdiği değerleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmaya ölçüt olacak değerler belirlenirken Ortaokul Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı’ndan, Değerler Eğitimi Yönergesinden yola çıkılarak tespit edilen 44 değer Schwartz’ın Değer Sınıflandırmasına göre sınıflandırılarak incelenmiştir. Sonuç olarak eserlerde en çok sevgi değerinin

işlendiğinin tespit edildiği çalışmada Akal'ın eserlerinin değer aktarımı için uygun olabileceği belirtilmiştir.

Altıntaş (2023), yayımlanan yüksek lisans tezinde Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde MEB (2023) tarafından kök değer olarak belirtilen 10 ana kök değer olan 'adalet, dürüstlük, dostluk, sabır, saygı, sevgi, vatanseverlik, yardımseverlik, öz denetim, sorumluluk' değerlerinin ne ölçüde yer alındığını incelemiştir. Araştırmacı incelenen eserlerde bu on kök değere ait bulgulara ulaşmış ve kök değerlerin öğrencilere benimsetilmesinde Ömer Seyfettin'in eserlerinin büyük oranda başarılı olduğunu belirtmiştir.

Erdem (2023), yüksek lisans tezinde eğitimci-yazar İsmail Güçtaş'ın çocuklara yönelik kaleme aldığı eserleri hem değerler eğitimi hem de tematik unsurlar açısından incelemiştir. Değerler eğitimi açısından incelerken MEB Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan on adet kök değere ek olarak yine MEB'in Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer verilen 24 ek değerle birlikte toplamda 34 değer ölçüt alınmıştır. Çalışma sırasında eserler ayrı ele alınarak her birinde yer alan değerler eser altında frekans tablosu eşliğinde verilmiştir. Sonuçta ise kendinden önceki benzer çalışmalarla mukayese ederek aynı doğrultuda sonuçlar elde edildiği, çocuklara yönelik eserlerde ağırlıklı olarak sevgi değerinin ve temasının işlendiği belirtilmiştir.

Ertürk (2023), yüksek lisans tezinde Ziya Gökalp'ın *Altın Işık* ve *Kızılelma* kitaplarında yer alan 16 masalı değerler eğitiminde kullanılabilirliği açısından içerdiği kök değerleri belirlemiştir. Kök değerler ve diğer değerleri ele alan çalışmanın sonucunda Gökalp'ın eserlerinde en çok işlenen değer sevgi olduğu ondan sonra ise sorumluluk ve vatanseverliğin sıkça işlendiği belirtilmiştir.

Eryeşil (2015), yüksek lisans tezinde çocukların şiirler aracılığıyla düş dünyasını zenginleştireceği, yaşamı anlamlandırma sürecinde yeni dünyaların kapılarını aralama olanağı sunacağını belirtmiş, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın çocuk şiirlerinde ele alınan evrensel değerleri incelemiştir. Çalışmada ele alınan şiirler on bir evrensel değer bağlamında incelenip evrensel insan sevgisi ve insana karşı saygı duygusunun yoğun örneklerine rastlanıldığı belirtilmiştir.

Özbirge (2023) yüksek lisans tezinde önce değer kavramı değerler eğitimi ele almış ve bunun eserlerde işlenmesi konusuna değinmiş ardından Peyami Safa'nın Server Bedi takma adıyla kaleme aldığı çocuk kitapları değerler eğitimi açısından incelemiştir. İnceleme sırasında ölçüt olarak MEB tarafından belirlenen kök değerleri tercih etmiştir. Kitapların başlıklar hâlinde verilerek içerisinde yer alan değerlerin tasnifi şeklinde sunulan çalışmada

en fazla yardımseverlik değerin, en az ise vatanseverlik değerin yer aldığı tespit edilmiştir.

Turgut'un (2023) yüksek lisans tezinde *Çıtır Çıtır Felsefe* kitaplarında kök değerlerin ne derece yer aldığı sorgulanmış, kök değerler olarak da MEB ders öğretim programında belirlenen on kök değer ölçüt alınmıştır. Çalışmanın sonucunda incelenen serinin değerler eğitimi açısından kıymetli bir destek sağlayacağı belirtilmiştir.

Vural (2023) yüksek lisans tez çalışmasında değerlerin toplum için önemini vurgulamış ve yeni nesillerin bu değer eğitime tabi tutulmasında çocuk kitaplarının katkısına değinmiştir. MEB tarafından belirlenen on kök değeri Sevim Ak'ın eserlerinde arayan çalışmada sık vurgulanan değer olarak sevgi değeri belirlenmiş ve Sevim Ak'ın eserlerinin değer aktarımı noktasında etkili araçlar olabileceği sonucuna varılmıştır.

Yaşar (2023), yüksek lisans tez çalışmasında MEB ders öğretim programında belirlenen on kök değer ölçüt alınmış, Almıla Aydın'ın çocuk romanlarında hangi değerlerin aktarıldığı bunların eserlerde ne şekilde incelendiğini ele alınmıştır. Çalışmada incelenen on kitapta eşit oranda veya bazı değerlere yer verilmemiş olması sonucu olarak Almıla Aydın'ın değer yapma amacının olmadığı ve yazarın da değerleri işlerken doğaçlama olarak sürece dâhil ettiği belirtilmiştir.

Özbay ve Karakuş (2011) makalelerinde Dede Korkut Hikâyeleri'ni Türkçe öğretimi ve değer aktarımı açısından incelemişlerdir. Toplumun varlığında değerlerin etkisinden bahseden çalışmada metinlerin değer aktarımı sezdirilmesindeki önemi vurgulanmıştır. Kitapta yer alan on iki hikâyeyi Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerlere göre inceleyen çalışmada en fazla işlenen değerin saygı, en az işlenen değerin ise barış olduğu tespit edilmiştir.

Bars (2017), yayımlanan makalesinde halk edebiyatı ürünlerinin değer aktarımına katkılarını incelemiştir. Çalışma sonucunda toplumda yaşanan manevi ve kültürel bozulmaların onarılmasında halk edebiyatı ürünlerinden faydalanılabileceği ve bu sayede değerlerin yeniden inşasının da mümkün olacağı belirtilir.

Keklik ve Kuru (2016), yayımlanan çalışmalarında çocuk edebiyatı alanında eserler kaleme alan Ayşe Yamaç'ın eserlerini değerler eğitimi bağlamında incelemişlerdir. Doküman incelemesi yöntemiyle taranan eserlerde değerler eğitiminin doğrudan veya gizil olarak okura ne sıklıkla ve ne şekilde yansıtıldığı ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, incelenen eserlerin Türkçe derslerinde değer eğitimi noktasında destekleyici olabileceği belirtilmiştir.

2.4.2. Türkçe öğretim programlarında değerler eğitimi

Değerler, toplumu yapı taşı olan bireylere, nelerin önemli olduğunu, hangi durumlarda nasıl bir davranışın tercih edilmesi gerektiğini kavratmaya çalışan mana yüklü kavramlardır (Topal, 2019). Bireylerin değerlerle tanışması yetiştiği çevreyle başlar, şekillenir. Değerler ilk olarak ailede öğrenilir. Topluma katılmaya başlayan bireylerin evrensel ve kültürel değerlerden bihaber şekilde yetişmemesi o toplumun düzeni için son derece önemlidir. Bunun için bireylerin eğitim sürecinde değerler eğitimiyle doğrudan veya sezdirme yoluyla karşılaşması kaçınılmazdır. Başta programımızda müstakil olarak yer almayan değer kavramında 2005 yılında yayımlanan programda yer yer bahsedilmiştir.

“Türkçe Dersi Öğretim Programı’yla dinlediklerini, izlediklerini ve okuduklarını anlayan; duygu, düşünce ve hayallerini anlatan; eleştirel ve yaratıcı düşünen, sorumluluk üstlenen, girişimci, çevresiyle uyumlu, olay, durum ve bilgileri kendi birikimlerinden hareketle araştırma, sorgulama, eleştirme ve yorumlamayı alışkanlık hâline getiren, estetik zevk kazanmış ve millî değerlere duyarlı bireyler yetiştirilmesi amaçlanmıştır.” (İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı, 2005) şeklinde yer alan ifadeyle programda değerlerin önemsendiğinin işareti verilmiş, kazanım ve ifadelerde millî ve kişisel değerlerden bahsedilse de başlıklandırılmış olarak değer isimleri yer almamıştır. 2018 yılında yeniden hazırlanan öğretim programına bakıldığında ise değerlerin daha fazla önemsendiği hatta “Değerlerimiz” başlığı açılarak değerlerin önemine ve kök değerlere yer verildiği görülmektedir. 2019 ve devamında da kullanılmaya devam edilen programda değerlerin önemini vurgulamakla kalmamış MEB tarafından yayımlanan destekleyici materyallerle de eğitim içerisinde değerler eğitiminin büyük yer kapladığı gösterilmiştir. 2024 yılına gelindiğinde ise henüz yayımlanmamış programa rağmen tanıtılan taslaklarda değerler eğitimin öneminin artarak sürdürüldüğü görülmektedir. Yayımlanan Erdem-Değer-Eylem Modelinde yer alan Erdem başlığında 20 değer verilmiş ve bu değerlerin öğrencilere sezdirilmesi ve aktarılmasında kullanılacak yöntemlerle de yol gösterilmiştir.

2.4.3. Çocuk edebiyatı eserlerinde engellilik-değer eğitimi ilişkisi

Çocuk edebiyatı eserlerinin, çocuklara hayatın kendi yaşadıklarından farklı yüzünü de göstermesi çocuğun toplumsal konulara duyarlılık kazanması bakımından önemlidir. Bebeklik çağından itibaren kendi yaşantıları ve çevresinin etkisiyle farklılıkların ayrımını yapan çocuklar, bu farklılıklara ayrımcı tepkiler gösterebilir. Bir süre sonra farklılıkların güç

ve imtiyazla ilişkilendirilmesini sağlayan çocuk, bazı farklılıkların iyi ya da kötü olduğuna dair yargılara da ulaşır (Gürdal Ünal, 2011). Nitelikli çocuk edebiyatı eserleri için ilk ölçütün edebî değer olduğunu söylemek mümkündür. Bu ölçüt sağlandıktan sonra sanatçının yazmak istediği konu içerisinde bazı iletilerin ve değerlerin yer alması doğal bir durumdur. Çocuklara ileti vermek ya da değer aktarımı yapmak amacıyla kaleme alınmayan kitaplarda belli başlı değerlerin güçlü bir şekilde temsil edilmesi de olağan akışa uygundur (Kıymaz ve Altay, 2021). Bu niteliklere sahip eserler aracılığıyla çocuk okurlar değerlerin önemini ve inceliklerini sezer, olumlu davranışlara yönelik farkındalık edinir.

3. YÖNTEM

Engelli bireylerin yaşamını konu edinen çocuk kitaplarının incelendiği çalışma nitel araştırma yaklaşımına dayanmaktadır. Nitel çalışmalar, insanların tutumlarını, davranışlarını görüşlerini, deneyimlerini detaylı bir yaklaşımla anlamayı, yorumlamayı ve betimlemeyi hedefleyen; derinlemesine inceleme imkânı sunan bir çalışma türüdür (Maxwell, 1996; Merriam, 2009; Yin, 2018). Çalışmada araştırma deseni olarak doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, resmî veya özel kayıtların toplanması, belirli sistem içerisinde incelenmesi ve analizlerinin yapılması, elde edilen verilerin değerlendirilmesi ile gerçekleşen bir veri toplama aracıdır (Ekiz, 2017). Çalışmalar için kullanılabilir dokümanlara ulaşmak en iyi sonuç için ilk büyük bir adımdır. Ardından gelen önemli adım ise araştırmanın probleminin farkında olup tarama yaparken uygulanacak filtreleme ve analizdir. Bu çalışmada da nitel çalışma desenlerinden çalışmanın yapısına uygun olan betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde, çözümlerler daha önceden belirlenen temalara göre incelenmektedir. Bu analiz türünde temel amaç, elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır. Bu süreçte veriler, anlamlı ve mantıksal bir bütünlük içerisinde bir araya getirilir. Araştırmacı düzenlemiş olduğu verileri tanımlayarak gerekli yerlerde doğrudan alıntılar yapabilir. Sürecin sonunda araştırmacı; bulguları yorumlar, ilişkilendirir, karşılaştırır ve anlamlandırır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada, engelli bireylerin yaşamını konu edinen çocuk kitaplar eğitsel değerlere göre incelenmiş ve betimsel analiz yoluyla veriler elde edilmiştir. Daha sonra ise temalar çerçevesinde doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Çalışmanın problem sorularına bağlı kalınarak ortaya konulan temalar sonuç bölümünde yorumlanarak tartışılmıştır. Elde edilen temalara ilişkin doğrudan ifadeler kodlarla verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Önemi

Tek başına çok hassas bir konu olan engellilik kavramı edebiyat içerisinde de ayrı bir ilgi beklemektedir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi edebiyat bireylerin anlam dünyasını oluşturmada en etkili araçlardandır. Çocuk okuyucu için kitapta tanıştığı her yeni kavramın bir yaşantı oluşturduğu düşünülünce engellilik gibi yaşamın içinden bir mevzuya yer verilmesini beklemek de kaçınılmazdır. Engellilik, gelir düzeyi, statü, cinsiyet, yaş fark etmeksizin tüm toplumu etkileyen bir sorundur. Bireylerin herhangi bir engelleri yokken bile engelli olunabileceği gerçeğini de düşünerek engellilik olgusu ile yüzleşmesi olması gereken

insani bir durumdur (Gürdal Ünal, 2011: 20). Çocuk edebiyatında engelliliğe yer verilmesindeki amaç ve seçilen hedef kitle yalnızca engelli bireyler değil aynı zamanda engelli adaylarıdır. Toplumdaki her birey aynı zamanda birer engelli adaydır. Bireyin yaşamı tek bir çizgide, değişmez özelliklerle ilerleyen bir süreç değildir ve yaşamdaki aksiyonlar sonucu engelin yaşamın parçası olması kaçınılmazdır.

Çocuk okur, zamanı geri sarması mümkün değilken zamanda yolculuklar yapıp tarihi öğrendiği (Örnek: Bilgin Adalı, *Zaman Bisikleti* serisi), hiç gitmediği Tayland'ı, Japonya'yı (*Kafdağı'nın Ardına Yolculuk*, Gültan Dayıoğlu) gezi yazısı eserinden anladığı gibi hiç tatmadığı bir yemeğin tadını okuduğu kitap sayesinde öğrenebilir yani yeni yaşantılar için onları bizzat tecrübe edemese de kitaplar sayesinde bunu bir ölçüde mümkün kılabilir. Çocukların yaşama dâhil olurken kendilerinden farklı insanların varlığını da sezmeleri, kabul etmeleri gerekir. Çevrelerinde kendilerinden farklı bireyler için örnek yoksa da bunu sezdirme işi kitaplara düşmektedir. Alanyazında yeteri kadar ayrıntılandırılmamış olsa da bu konuya bir şekilde değinilmiş, çocuk edebiyatında engellilik üzerine konuşulmuş, işaret edilmiştir. Bu çalışmada alanyazın ışığında çocuk edebiyatında engelli farkındalığının ne derece ele alındığı, konuya ne açıdan yaklaşıldığı incelenecektir.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama Süreci ve Analizi

Veri analizi, verinin anlamını dışarıya aktarma sürecidir. Verinin anlamını dışarı aktarma; söylenen, araştırılan, görülen ve okunanları birleştirme, indirgeme ve yorumlamayı içeren bir anlamlandırma sürecidir (Merriam, 2018). Elde edilen bulguların analizi sırasında verilerin araştırmacı tarafından kategorize edilmesi ve yorumlanmasının esas alındığı betimsel analiz tercih edilmiştir.

Çalışmaya veri sağlanırken öncelikli olarak yayınevi katalogları taranmış, anahtar kelime olarak engel, engellilik, sağlıklı yaşam tercih edilmiştir. Ardından destek sağlayacak çalışmalara ulaşmak için YÖK Ulusal Tez Merkezi, Google Akademik, DergiPark, Researchgate, Academia ve WOS gibi dijital veri merkezleri üzerinden “çocuk edebiyatında engellilik” bir kavram olarak aratılmış, ulaşılan eserlerden konu ile bağlantısı olacağı düşünülenler seçilmiştir. Ardından söz konusu çalışmalardan hareketle yeni kaynaklara ulaşılarak oralarından da gerekli veriler alınmıştır.

Sunuş sırasında alanyazında çocuk edebiyatında engellilik hakkında yapılan çalışmaların konuya destek sağlayacağı düşünülenler seçilmiştir. Bu çalışmalardan

yararlanılırken çocuk edebiyatında engelliliğe yaklaşım ve kullanılan ifadelerine göre bir sınırlandırma yapılmıştır.

Araştırmaya veri sağlayacak kitaplar belirlenirken 2008-2009 ve sonrası basımlar öncelikli olacak şekilde içerisinde engellilik bulunduracak eserler seçilmiştir. Bu eserlerin tespiti için yayınevi kataloglarından sağlıklı yaşam ve engel temaları taranmış, ortaya çıkan eserlerden Türk yazarlar tarafından kaleme alınanlar seçilmiştir. Kitaplar temin edildikten sonra araştırmacı tarafından okunarak “engel, engelli, engellilik, sakatlık, özel gereksinim” kavramlarının doğrudan yer aldığı veya bu kavramların kapsamına giren unsurları barındıran ifadeler ayrıştırılmıştır. Taranan 20 kitaptan 12 tanesinde bu kavramlar yer alırken diğer 8’inde yer almadığı tespit edilmiştir. Kavramları barındıran ifadeler ayrıştırıldıktan sonra bu ifadelerin hangi değerlerle ilişkili olabileceği öncelikle Schwartz (1990) tarafından belirlenen değer tablosuna göre ele alınmış, bu tablonun amaca hizmette yetersiz kaldığı düşünülerek 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’nde belirlenen Erdem Değer Eylem Model’ine göre tekrar incelenmiştir. İfadelerde modelce belirlenen 20 değerden “vatanseverlik, mütevazılık, tasarruf, mahremiyet, temizlik” değerlerine dair veriye ulaşılamamıştır. Ulaşılan verilerin yorumlanmasında betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Var olan her değer için başlık açılıp engelli birey etrafında gelişen olaylarda bu değer ne şekilde ifade edildiği veya işaret edildiği değerlendirilmiştir.

3.2.1. Konuyla ilgili incelenen eserler

Araştırmaya katkı sağlayacağı düşünülen eserler belirlendikten sonra okunmuş ve veriler ayrıştırılmıştır. Eserlerin 2009-2010 sonrası güncel ve üzerine az çalışılmış/ çalışılmamış olanlardan seçilmesine dikkat edilmiştir. Tablo 1’de eser adları, yazarları, yayınevi, basım yılı ve eser içerisinde bahsi geçen engeller verilmiştir.

Tablo 3.1. Konuyla ilgili incelenen eserler

Kitap Adı	Yazar	Basım Yılı	Yayınevi	Engellilik
Anneme Bir Ev Alacağım	Necati Güngör	2011	Günışığı	Bedensel Engel
Bana Sesini Bırak	Neslihan Önderoğlu	2015	Günışığı	Bedensel Engel
Daralan	Mine Soysal	2019	Günışığı	Bedensel Engel
Düşlerin Peşindeki Çocuk	Koray Avcı Çakman	2016	Altın	Bedensel engel

Tablo 3.1. (Devam) *Konuyla ilgili incelenen eserler*

Gökkuşığı Yazı	Sevim Ak	2016	Günüşiği	Otizm ve Görme Engeli
Horoz Adam ve Korsan	Sevim Ak	2008	Can Çocuk	İşitme Engeli
Mutsuz Palyaçolar Örgütü	Neslihan Önderoğlu	2016	Günüşiği	Bedensel ve Zihinsel Engel
Parmak Uçları	Serran Demirel	2014	Tudem	Görme engeli
Patenli Kız	Zeynep Cemali	2019	Günüşiği	İşitme Engeli
Odada Yalnız	Mine Soysal	2009	Günüşiği	Bedensel Engel
Oralı Olmamak	Murat Yalçın	2020	Günüşiği	Bedensel Engel
Sessiz Yürek	Necati Güngör	2009	Günüşiği	Bedensel Engel

3.3. Geçerlilik ve Güvenirlik

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Çalışmaya konu olan eserler, araştırmacı tarafından "engelli", "engellilik", "özel gereksinim" gibi anahtar kelimeler filtrelenerek okunmuş, bu kavramlar etrafında gelişen her türlü olay fişlenmiş ve temalara göre sınıflandırılmıştır. Bu kapsamda kitapların incelenmesi farklı uzmanlar tarafından kodlanmış ve daha sonra bu kodlar karşılaştırılmıştır. Kodlayıcılar arası uyum, birden fazla araştırmacının aynı veri setini analiz ettiği durumlarda, elde edilen kodların ne kadar benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir. Kodlayıcılar arası yüksek uyum, veri analizi sürecinde farklı araştırmacıların benzer sonuçlara ulaştıklarını göstermektedir. Bu araştırmada da kodlayıcılar arası uyumun iyi olduğu tespit edilmiştir (Miles ve Huberman, 1994). Bu durum, araştırmanın güvenilirliğini artırmaktadır. Ayrıca bu araştırmada da farklı kodlayıcılar ortaya çıkan temaları değerlendirmek üzere temaların anlamlarını yorumlamak için belli toplantılar yapmıştır. Bu toplantılar sayesinde araştırmanın temaları netleştirilmiş ve bu temalar üzerinden sonuçlar yorumlanmıştır (Lincoln ve Guba, 1985; Schwandt vd., 2007).

4. BULGULAR VE YORUM

Çocuk edebiyatı eserlerinde çocuğun estetik zevk almasının sağlandığı gibi gizil bir işlev olarak onun anlam dünyasında yeni kapılar açılması, var olan anlam dünyasının genişletilmesi hedeflenmektedir. Çocuk okur, karşılaştığı eserlerde fark ettiği yenilikleri zihnine kodlar ve zamanla bunları yaşamının birer parçası hâline getirir. Kök değerler çocukların hayatının bir parçası olmakla birlikte gelişen dünya ve gerçek dünyadan kopuk çocukların yetişmesiyle bu değerlerden uzaklaşıldığı görülmüş değerler eğitimi müstakil bir başlık olarak 2018 yılından itibaren eğitim programlarında yerini almıştır. Değerler eğitiminin Türkçe eğitimi ve diğer disiplinlerde varlığını göstermesiyle birlikte edebiyat eserlerinde de varlığının aranması doğal bir sonuçtur. Edebiyatta ve yaşamda göz ardı edilen bir diğer kavram olarak engellilik kavramının da çocuklara ne şekilde sunulduğu önem göstermektedir. Çocuk okurun engellilik algısı, engelli bireylere yönelik farkındalıkları, kendilerinde var olan engellere karşı yaklaşımlarının nasıl yansıtıldığı eserler aracılığıyla incelenmiş, bu farkındalığa yönelik cümle ve bölümler değerler ışığında ele alınmıştır.

Çalışmada eserlerin engelli farkındalığını nasıl yansıttıkları değerler ışığında incelenirken Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde (2024) yer alan Erdem-Değer-Eylem Modeli'ne (2024) göre inceleme yapılmış, var olan değerler ve örnekleri başlıklandırılmıştır. Bu değerlerden adalet, aile bütünlüğü, çalışkanlık, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, merhamet, özgürlük, sabır, sağlıklı yaşam, saygı, sevgi, sorumluluk ve yardımseverlik değerlerine rastlanmıştır. Söz konusu değerler tüm kitap genelinde değil engellilik kavramını doğrudan ya da dolaylı olarak içeren cümlelerde ele alınmıştır. Bu inceleme şeklinde engelli farkındalığı oluşturacak ifadelerin değerlerle ilişkisini ortaya koymak amaçlanmıştır.

4.1. Adalet Değerine İlişkin Bulgular

Çocuk edebiyatı eserlerinde genellikle çocukların daha kolay özdeşim kurabilecekleri olay örgüleriyle hikâye işlenir. Değerler de bu olay örgüsünde kendine yer edinir.

Hak edene hak ettiğini hak ettiği şekilde verme olarak tanımlanabilecek adalet kavramı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde (2024) “Hak ve özgürlükleri, eşitliği, etik davranmayı, hakkaniyeti, ön yargısızlığı, ölçülülüğü ve liyakati kapsar.” şeklinde sınırlandırılmaktadır (TYMM, 2024). Bu sınırlandırmada yer alan eylem planından hareketle hakkını savunma, kendisi için tanınan haklardan ve imkanlardan yararlanma, bireysel farklılıkların haklardan

yararlanmaya engel olmayacağını fark etme gibi davranışlar tespit edilmiştir. Değerler ele alınırken yalnızca olumlu örnekleri değil olumsuz örneklerine de yer verilmiştir.

Parmak Uçları adlı eserde Mert'in geçirdiği operasyonların ardından yeni bir hayatına adaptasyon süreci hakkında bilgi verildiği satırlarda görme engelli bireylerin günlük yaşamlarındaki bazı süreçlere yer verilmektedir. Kitabın diğer bölümlerinde Doğan'ın da görme engelli birey olarak yaşamını nasıl sürdürdüğü yaşadığı zorluklar, engeller ve mücadelesi anlatılmaktadır. Bu süreçler aktarılırken eğitim öğretim, yaşama katılma haklarını ne şekilde kullandıkları da sezdirilmektedir.

Önce kendi okuluna gitmişti. Dersleri ses kayıt cihazıyla kaydedip evde dinleyerek sınavlara hazırlanıyordu. Sınavlara arkadaşlarından ayrı bir yerde giriyordu. Genellikle boş sınıf bulamadıklarında müdür yardımcısının odası oluyordu bu yer. Müdür yardımcısı Neriman Hanım ona soruları okuyor, cevapları yazıyordu. Sayısal derslerde bazı çizimlerin tarifini yapması epey zor oluyordu. Bunun için branş öğretmenlerinden yardım alıyordu. (PU: 28)

Aslına bakarsan hiçbir fark yok. Aynı müfredatı işliyoruz. Sadece bizim kitaplarımız Braille alfabesiyle hazırlanıyor, o kadar. Eskiden böyle değilmiş. Görme engelli hocamız var, onlar anlatır bazen; onların zamanında müzik ve spor ağırlıklı dersler varmış...

Sınavlar zaten neresinden baksan saçma. Bir de bizim yardımcı olacak birisiyle sınava girmemiz lazım. Soruları o okuyacak ben cevaplayacağım. Ama bunun için ayırdıkları ek süre de yetersizmiş. Sınava giren yaşça büyük abilerden ablalardan öğreniyoruz tabi bunları... (PU: 45)

Her bireyin eğitim hakkı vardır ve bu hakkı kullanması için devlet gerekli imkanları sağlar. Engelli bireyler engellerinin şekline ve anlama düzeylerine göre farklı şekillerde özel eğitim almaktadırlar. Kaynaştırma eğitimi de engelli bireylerin eğitim öğretimindeki uygulamalardan biridir. “Kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamaları, özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin her tür ve kademede diğer bireylerle karşılıklı etkileşim içinde bulunmalarını ve eğitim amaçlarını en üst düzeyde gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla bu bireylere destek eğitim hizmetleri de sunularak akranlarıyla birlikte tam zamanlı ya da özel eğitim sınıflarında yarı zamanlı olarak verilen eğitimi ifade eder.” (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2018). Çocukların bu tür eğitim uygulamalarından haberdar olması doğrudan çevrelerinden görmeleri ya da okudukları aracılığıyla sezmeleri ile mümkündür.

Doğan'ın kaynaştırma uygulaması sürecinden bahsedilmesi engelli bireylerin haklarından olan bu uygulamanın eğitim hakkı dolayısıyla adalet değeriyle ilişkilendirilebilmektedir.

Yıllardır Işık'tan başka gören arkadaşı olmamıştı neredeyse. Eskiden anaokulunda kaynaştırma sınıfındaki gören arkadaşlarıyla bile görüşmemişti hiç. Tersine kaynaştırma isimli bir uygulamadan erken yaşta nasibini alanlardandı Doğan. Orada engelli olan veya olmayan birbirinden bambaşka fiziksel ve zihinsel özelliklere sahip çocukla bir arada olurlardı. Tamamen sağlıklı çocuklar için yararlıydı aslında daha çok. Bir ara annesine şu cümleyi kuruşunu hatırlıyordu: Sokakta maç yapan tüm çocuklar kaynaştırma sınıfını görmüş olsalardı keşke!

Çünkü kaynaştırma sınıfındakiler, Doğan'ın maçlardaki performansını bilirler, onu oyunlarına alırlardı. İşte futbol oynamaya hasret Doğan, kendi okuluna başladığı andan itibaren bütün enerjisini golbol oyununda atmaya başlamış, kendisi gibi görmeyen çocukların yanında kendini normal hissetmenin topluluğun içinde herhangi birisi olmanın tadını doyasıya yaşamıştı.

Sıradan birsi olmak ne kadar güzeldi!

Artık gideceği okulda okuyacağı sınıfta, normal arkadaşlarının arasında, hep öteki olacaktı. Zor günler başlıyordu Doğan için (PU:146-147) ...

Çocuklar okudukları eserler sayesinde “evet bu davranış bu değere eşittir” gibi net bir sonuca varmasa dahi sunulan diyaloglar sayesinde zihinlerinde o davranışın iyi-kötü ya da toplum ve insan tarafından onaylanır bir davranış olup olmadığına karar verebilir. Bu sonuç çıkarma süreci kısaca “sezdirme” veya “farkındalık” şeklinde ifade edilebilir. Çocuğa okumaları sırasında sezdirim yapılırken yalnızca olumlu örnekler kullanılmayabilir, olumsuz örnekler sayesinde okurun davranışın kötü etkilerini fark edip doğru olanı anlamalarını sağlar. *Oralı Olmamak* adlı eserde Gülin karakterinin kendi problemi için psikolojik destek alması olumlu bir değer örneğiiken problemlerini herkesten gizleyip Sarp'ı suçlu duruma düşürmesi, sonuç olarak Sarp'ın okul değiştirmesi için uyarı alması yönündeki akış buna bir örnektir (OO: 55-56). Kişinin kendi davranışlarının sorumluluğunu almayıp başkasını zan altında bırakması ve haksızlığa uğramasına sebebiyet vermesi adalet değeriyle çelişmekte, çocuklar için bu değerini göz önüne sermektedir.

4.2. Aile Bütünlüğü Değerine İlişkin Bulgular

Aile bütünlüğü, toplumun en küçük birimi kabul edilen ailenin kendi içindeki dinamiğinin sağlanması, bağlarının güçlenmesi, sağlıklı iletişimi sağlayan birey, aile ve son aşamada toplumu hedefler. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'ne göre aile bütünlüğü, aile içi iletişim ve iş birliğini güçlendirmeyi, ailede sorumlulukları yerine getirmeyi, aileyle vakit geçirmeyi; saygı, sevgi ve güvene dayalı ilişkiler kurmayı kapsar (TYMM, 2024). Aile bütünlüğü değerinin Schwartz'ın (1992) değer analizinde güvenlik ve bunun içinde yer alan aile güvenliği değeriyle ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir. Bu değere ait bulgular taranırken aile, aile içi iletişim, aile bireylerine duyulan güven gibi faktörlere dikkat edilmiştir. Aile bütünlüğü değerinde kişilerden beklenen bazı davranışlar vardır. Aile bireylerinin birbirine destek olması, yaşanan problemlere birlikte çözüm bulmaları bu davranışlardan biridir.

Şerare dilsiz değilmiş, yalnızca duymuyormuş. İşitemediği için de konuşamıyormuş. Yoksa en az bizimkiler kadar akıllı...

(...) biliyorsun; baba doktor, anne avukat; cahil insanlar değiller yani. Daha kızları doğmadan onu ve kendilerini eğitmek için ne gerekiyorsa yapmışlar. Kurslara gidip dudak okumayı öğrenmişler. O bitmiş işaret dilini öğrenmişler. Şerare dünyaya geldiğinde anne babası hazırlıklıymış. Anlayacağın doğduğu günden başlayarak kızlarını eğitmişler. İki yaşında dudak okumayı öğrenmiş Şerare; ne diyorsun sen! (PK: 36)

Anımsamıyorum. Sanırım, Şerareyle oynadığım bir tür oyundu. Zaten işaret dilini bizim ailede herkes bilir... yalnızca babam anlıyor ama konuşamıyor. (PK: 213)

Yok işte! Başka şartımız yok. Koca yaz, ev nöbetiyle geçecek! Ablamın kaldır konduru bende, ağır ev işleri bende. Ablam uyuyunca uyumaya, kıpırdayınca uyanmaya çoktan alıştım. (DN: 19)

Ana karakterin sağlıklı birey olduğu *Daralan* adlı eserde Mete, ablası Ayşe'nin günlük hareketlerine destek olmaktadır. Şerare adlı işitme engelli kızın ana karakter olduğu *Patenli Kız* adlı eserde de *Daralan* 'da olduğu gibi farklılıkları kabul etmiş, Şerare'nin engeline karşı bilinçli bir aile karşımıza çıkmaktadır. Şerare, ailesinin desteği sayesinde gerekli eğitimleri alarak sosyal hayatta geri plana düşmemeyi başarır, ailesi ve çevresinin onunla iletişim kurabilmek için işaret dili öğrenmesi sayesinde engel durumu en aza iner. Kızlarının engelinin farkına varan, bu engeli engel olmaktan çıkarmanın yollarını arayan ebeveyn ve akrabaları aile bütünlüğü değerini sezinletmektedir. Aile bütünlüğü değerinin geri plana

atıldığı, özellikle iletişimin ve problemlere karşı çözüm üretmenin sağlanamadığı ailelerde engelli bireylerin yaşadığı zorluklar bu değerin farkında olmanın önemini göstermektedir.

Yaşama bağlılık. Şerare bir an duraksadı, sonra kararlılıkla devam etti. Yüzü, önemli şeyler söyleyecekmişçesine ciddileşti. “Biz engelliler için yaşamı çekilmez kılanlar, çevremizdeki insanlar, hatta en yakınımız olan ailelerimizdir. Engelli olduğumuzu biz kabul etsek bile, onlar kabul etmezler. Öncelikle bizi ‘özürlü’ görenler onlar...”. Şerare yine duraksadı. Sanki fazla ciddileşmiş olmaktan rahatsızlık duyuyor gibiydi. Gülümsemeye çalıştı. “Oysa, bizler hatalı ya da suçlu değiliz. Aksine, çok kararlıyız, çok azimliyiz. Bizim için engeller, aşıldıkça geride kalır. Bunu en başta ailelerimiz kabul etmeliler ki, topluma da kabul ettirebilsinler. İşte o zaman, dünyada hiç ‘zavallı sakat’ kalmaz.” (PK: 214)

Yine *Daralan* adlı eserde yer alan “Yok artık! Ne diyorsun sen? Dışarı nasıl gidecek kız başına, hem de o koca sandalyeyle?” “Boşa telaş etme sen ablam. Dünyada tek başına yaşayabilen milyonlarca bedensel engelli var.” (DN: 58-59) ifadeleri yukarıda verilen ifadelerle aynı duyguları uyandırmaktadır. Her iki eserde de ailelerin desteğinin ve kabulünün engelli bireylerin dünyayla mücadelesine etkisi işaret edilmektedir. Teyzelerinin, Mete’nin engelli ablası için ev ortamını yaşanabilir hale getirme çalışmaları, akülü sandalye edinme süreci, farklı kurslar araştırarak Ayşe’nin eğitimini nasıl destekleyebileceklerini planlaması ve onu hem evde hem dışarda kendi başına hareket edebilecek seviyeye getirmesi aile bütünlüğü için güzel bir örnek olmanın yanında tüm süreçlere yabancı olan çocuk okurlara sağlayacağı farkındalık yönünden kıymetlidir (DN: 58-59).

Ailelerinin onlar için sağladığı kolaylıklar yeri geldiğinde engelli bireyler için motivasyon kaynağı da olabilmektedir. Şimdiye kadar hayata atılmaya çekinen engelli birey iyi ilişkilerle yetiştiği aile ortamında yaşanan olumsuz bir durumda ailesi için önündeki engellerle tek başına mücadeleyi göze alabilmektedir:

Oysa yaz kış mevsim ne olursa olsun başkaları paytak ayağını görmesin diye terlik bile giymez, hep ayakkabıyla gezerdi. Ama şimdi sokaktaki çocukların onun paytak ayağını görüp görmemesi umurunda değildi. Umursadığı tek bir şey vardı o da büyükannesini iyileştirmek. (DPÇ: 26)

Eserlerde aile bütünlüğü değerinin en net yansıtıldığı ifadeler genellikle engelli bireylerin ailelerinin onlar için gösterdikleri hassasiyetlerdir. Merhamet değeriyle büyük

oranda ilişkilendirilebilecek bu bölümlerde aile, bireyin farklılığını kabul eder ve bu farklılığın onun için engel olmasını istemez. Çocuk okur, bu bölümler sayesinde ailenin engelli bireyin yaşamındaki yerini ve önemini sezinleyebilmektedir.

Her sabah babamla birlikte atölyeye geliyoruz. Babam, beni kucağında çıkarıyor dördüncü kata kadar. Biliyorum babam düşürmez beni. Gözlerini yumarak çıksa bile düşürmez. (SY:11)

Annem ona baktıkça, elindeki işi bırakıp yanına varıyor, öpüp koklayıp, “Kuzum benim, gör bak ne güzel olacak. Sandalyene bir otur hele, bu ev sana dar gelecek,” diyor. Evin ablama dar gelmesi, aslında hepimizin en büyük dileği. Çünkü bu, ablamın kendi kendine yetebilmesi, evin dışında da sürdürebileceği yeni yaşamına adım atması anlamına geliyor. Diyorum ya, bir süredir bacamızdan kasım neşesi tütüyor. (DN: 152)

Gelgelelim köyde ilkokulu bitirdikten sonra annem beni yanından ayırmak istemedi. Sakat olduğum için gittiğim yerde kendime bakmakta yetersiz kalırım, perişan olurum sanıyordu. Bir de kimsesiz kalınca sakatlığımınla eğlenir beni yaralarlar diye korkuyordu canım annem! (ABEA: 98)

Şu halime baksana, dedi, bacaklarını işaret ederek. Hiç yaşıyormuşa benziyor muyum?

“Evet yaşıyorsun.” dedim sesimi sertleştirerek. Bacaklarını kaybetmiş olabilirsin ama ellerin, gövden ve en önemlisi de beynin sağlam. Oysa sen yavaş yavaş onları da öldürerek kendini diri diri mezara gömüyorsun.

Ne yapıyorum ki?

Sorun da bu ya. Hiçbir şey yapmıyorsun. Kazadan beri hayatın donmuş, askıya alınmış gibi yaşıyorsun. (BSB: 80)

Ailelerin bu tutumu engelli bireyin kendi hayatını dışardan izlemesini önlemede önemli rol oynamaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi değerler sezdirilirken yalnızca olumlu örneklerden faydalanılmayıp olumsuz örnekler aracılığıyla olumlunun önemi de sezdirilmektedir. Aile bütünlüğü değeri için de bu örneklerle rastlamak mümkündür. Ailenin desteği ve bireyin yaşamını kolaylaştırmak, yaşamdaki engelleri azaltmak için gösterdiği fiziksel ve psikolojik uğraşlar engelli birey için sosyal hayata katılımı kolaylaştıracakken bunların tersi yöndeki davranışlar olumsuz etkilemektedir. İncelenen eserlerde ailelerin

bilinçsiz ve sorumsuz davranışları ve bunun engelli bireye olumsuz etkilerini görmek mümkündür.

Doğan'ın "kusurunu" fark ettiklerinde, Erkan'ın dünyası yıkılmıştı. Sophie ise oğluna sevgisini vermekle, onun için en iyisini yapmaya gayret etmekle kalmamış; aynı zamanda eşinde de bu durumu kabullenmesi için destek olmuştu. Erkan aradan seneler geçmesine rağmen, aslında hâlâ küçük oğluna karşı mesafeliydi. Onunla dışarı çıkmazdı mesela. Bir yere gitmesi gerekse Doğan'ın yanında bastonuyla yürümesinden utanırdı. (BSB: 19)

Alıntının başında tırnak içinde verilen kusur kavramı gerçekten öyle görüldüğü için değil Erkan karakterinin oğlunun farklılığını kabullenmemesine vurguyu amaçlamaktadır. Erkan her ne kadar oğlunun durumuyla baş etmeye çalışsa da başaramaz ve bunu bir komplekse dönüştürür. Oğluyla dışarıda gezmeye çekinen Erkan dışarıdaki insanların kendisini parmakla göstererek "bakın işte kör çocuk ve babası" dediklerini düşünmektedir. Erkan'ın bu tavırları aile bütünlüğüyle ters düşmekte ve okura bu tutumun yanlış olduğu yansıtılmaktadır. Ailenin birbirinin farklılıklarıyla bütün olamadığı durumlarda toplumda bir kabulün oluşması da zor olacaktır.

Ona kör denmesi kendisini öylesine rahatsız ederdi ki! 'Görme engelli' tanımını bulan kimse ona teşekkür etmek isterdi. Sophie'nin ise bununla ilgili de söyleyecekleri olmuştu elbette: Aynı anlama geliyor sonuçta. Kör göremeyen demek değil mi? Bu bir hakaret değil Erkan. Oğlumuz kör ama bu kötü bir şey değil! Bırak da o ruhu körelmiş insanlar kendilerine üzülünler, bizim çocuğumuza değil! (BSB: 20)

Doğuştan ya da sonradan ortaya çıkan engellerin aileler tarafından kabul edilmesi ve bilinçlenmesi engelli bireyin topluma uyum sağlamasında önemli bir faktördür. Değerlerin toplumun temelindeki rolü düşünüldüğünde aile bütünlüğü değerinin bu görevi de önemini ortaya koymaktadır. Aileler ve birey içinde bulunduğu sürecin farkında olmalı, tanımalıdır. Bu bir aradalık için şart olduğu gibi ailenin temel sorumluluklarından da biridir.

Kimsenin yüksek sesle konuşacak cesareti yok gibiydi. Hastanede ise yüksek sesle konuşan bir psikiyatrist vardı. Mert'in fiziksel tedavisi ilaçlarla evde devam edecekti. Esas gerekli olan ruhsal tedavisiydi. Hatta anne ve babası için de gerekliydi bu tedavi. Hep birlikte yeni hayatlarına kolayca alışmaları gerekiyordu. (BSB: 27)

Engellilik gibi toplumun dışına itilmiş bir olgunun kabullenişinin kolay olmaması doğal bir durumdur. Bu kabulleniş gerçekleşse dahi beraberinde getirdiği sorumluluklar, merhamet duygusu ve “normal birey” olmanın kendisine verdiği kontrol yetkisi ile birleşince aile içerisinde huzursuzluklar doğabilmektedir. Engel durumuyla karşılaşma, reddediş/şok, engeli tanıma, engeli kabulleniş, engelle yaşama şeklinde ilerleyen süreçte bir aşamayı gerçek anlamda tamamlamadan diğerine geçen bireyler ilerleyen vakitlerde tamamlamadıkları süreç içerisinde kaybolabilirler. Engeli tanımadan ve kabullenemeden engelle (engelli bireyle) yaşamaya başlayan aile fertleri bir süre sonra tekrar bu basamaklara dönerek kendileri için haksızlık olduğunu düşünmeye başlayabilmekteler. “Ben olmazsam yemek yiyemez, ben olmazsam istediği yere gidemez, ben ona yardım etmediğim sürece hayatına devam edemez” düşüncelerinde boğulan aile “benim de hayatım var” aydınlanmasıyla engelli bireyi suçlu olarak görebilir, karşı tavır alabilir.

Doğan’ın abisi Deniz, kardeşinin engelinden ve sürekli onun bakıcılığını yapmaktan sıkıldığını belirtir ve bunun üzerine kavga ederek evi terk eder: *Ömrünün sonuna kadar sana dadılık yapacağımızı mı sanıyorsun! (BSB:50)*

...İçeriden gelen sesleri bastırmak için müzik de açması gerekecekti. Çünkü babasının sözleri en az ağabeyinkiler kadar can yakıcıydı: Bize muhtaç bu çocuk. (BSB:50)

Şimdiye kadar hep Doğan’ı aciz gördüğü için onun sorumluluğunu taşımıştı. Babasıyla benzer duygular içerisindeydi. Fakat Doğan’ın yardıma ihtiyacı yoktu ki! Down sendromlu bir çocuk olsa, zekâ geriliği yaşasa; evet belki öyle bir durumda aşırı ilgi göstermeleri, nispeten özverili davranmaları gerekebilirdi. Doğan’ın hiçbir sonunu yoktu! Buna rağmen onlar Doğan’ın çok daha büyük bir eksikliği varmış gibi yaklaşımlar, kendilerine fazla sorumluluk yüklemişlerdi.

Bu şekilde kendilerini tatmin etmiş olmalıydılar ki; Doğan’ın ne zamanki kimseye ihtiyaç duymayan, kendi işlerini halledabilen normal bir insan olduğu konusunda ikna oldular, işte o zaman ona şimdiye kadar gösterdikleri özveri için öfkelenir hale geldiler. Sanki ona fazladan zaman ayırmanın, hissettikleri sorumluluk duygusunun nedeni Doğan’ın kendisiydi. (BSB: 91)

Engelli bireylerin aileleriyle iletişimlerinin, aile içinde engel durumunun nasıl karşılandığının sezdirilmesinde etkili olan ifadeler aile bütünlüğü değeriyle ele alındığında ailelerin engel durumunu kabul ettiklerini, engelli bireyin zihinsel ve fiziksel olarak sağlıklı

bireylerle aynı durumda olması için uğraşan aileleri ve zorlukları, engelle bakışın aileden itibaren nasıl geliştiğini görmek mümkündür.

4.3. Çalışkanlık Değerine İlişkin Bulgular

Çalışkanlık değeri disiplinli, planlı ve istikrarlı olmayı; bilimselliğe önem vermeyi, iç motivasyon ve öz denetim sahibi olmayı, hayat boyu öğrenmeyi, görev ve sorumluluk üstlenmeyi kapsar (TYMM, 2024). Çalışkan bireyler azim ve kararlılıklarıyla yaşamın akışında ilerletici rol oynar, kolaylaştırır. Eserlerde çalışkanlık değeri ele alınırken engelli bireylerin yaşama katılmak için harcadığı çaba ve gayret, engelleri aşmadaki çabaları temel alınmıştır.

Daralan adlı eserde ana karakterin ablası Ayşe fiziksel engelli bireydir. Öncesinde ailesinin fiziksel gücünden yararlanarak “ev” ile sınırlı alanda hareket eden Ayşe karakteri teyzesi sayesinde akülü sandalyeye kavuşur. Tüm aile için heyecan verici olan bu olay aynı zamanda Ayşe’nin yeni hayatına bir adımdır. Ayşe kendi azmi sayesinde yeni hayatının kapısını aralar ve sandalyeyi cesur bir şekilde dener.

Ablam yine hepimizi şaşırttı. Onu arabasına oturtmak için kucakladığımda, bütün bedeni zangır zangır titriyordu. İçimden, 'Eyvah ya panikler ya korkar da kullanamazsa!' diye geçiriyordum ki, kollarından güç alarak bedenini koltuğa ustalıkla yerleştirdi. Özgürlüğünün simgesi yeni tahtına bir kraliçe edasıyla kuruldu. Birkaç küçük denemede hızını ayarlamayı becerdi ve salonda ileri geri dört döndü. (DN: 165-166)

Düşlerin Peşindeki Çocuk adlı eserde Ördekayak karakteri azim ve çalışkanlığıyla tüm eserde kendini göstermektedir. Ördekayak ayaklarının durumundan dolayı babaannesine yeteri kadar yardım edemediğini düşünerek “*Tabi ya... Ben o kadar yavaş yürüyorum ki yardım edeceğime ayak bağı oluyorum ona, diye düşünüp üzüldü.*” (DPÇ: 25) ifadelerinde çalışkanlık değerini işaret etmektedir. Babaannesine yük olmamak için kendi ifadelerine göre “paytak ayaklarından” kurtulmak için Altın Göl’ü arayan Ördekayak bu arayışı sırasında birçok mesleği tecrübe eder ve çalışkanlığı sayesinde bu mesleklerde başarılı da olur.

Ördekayak sırtındaki kamburundan mıdır, birlikte onca zaman geçirdiklerinden midir, yoksa onunla tüm ustalık sırlarını paylaştığından mıdır bilinmez kendini bu yaşlı adama yakın hissediyordu. Ellerim hünerli ama ayağım paytak dedi... dedi başını öne eğerek.

Hiç kimse kusursuz değildir! Marifet kusursuz olmakta değil, marifet kendini yetiştirmekte, geliştirmekte... dedikten sonra Masalları sever misin? diye sordu Çömlekel. (DPÇ:77)

Eserlerde çalışkanlık değerine dair dikkat çeken bir diğer husus engelli karakterlerin kendine ve topluma yetebildiğini kanıtlama gereksinimidir. *Odada Yalnız* adlı eserde ana karakterin annesi olan Aysun, tekerlekli sandalyede kısıtlanan yaşamında çalışma eksikliğini fark edip dillendiren bir karakterdir. Aysun'un günlük yaşamındaki ev, oda dekorasyon, temizlik gibi ayrıntıları fark etmesini “çalışıp koşturmamasına” bağlaması bu duruma örnektir (OY: 40). Yalnızca fark etme düzeyinde değil, basit işleri kendisinin yapmasını istemesi de bireylerin yaşamlarında çalışmak, bir şeyler için çaba göstermek istediklerini sezdirmektedir.

Aysun'un çekmeceyi kendini zorlayarak kapatması üzerine Sarp'ın kendisinin de kapatabileceğini belirtmesi ve annesinin: *Kapatırdın tabii. Benim derdim, sakat bacağımın bir işe yaradığını görmek. (OY: 90)* cevabı bu duruma örnek ifadelerdir.

Engelli bireylerin yaşama katılmadaki her hareketinin çalışkanlık değeri için örnek olabileceği ve incelenen tüm eserlerin genel hatlarıyla bu değere örnek olabileceği düşünülmektedir. Engelli bireyler yalnızca kendi ve toplum için bir şeyler yapmayı ummayabilmektedir. Gösterdikleri çabalar bazen yakınları ve toplum tarafından kendilerine dayatılan aciz kişi çerçevesinden çıkmak içindir. Kendi durumlarıyla barışık bilinçli bireyler çevrelerinin bu bakışlarından sıyrılabilmek için bunu destekleyecek başarılarla ihtiyaç duymaktadırlar.

Oysa kendimde acınacak bir durum görmüyordum. Biraz fazla yürüdüğümde ya da ayakta kaldığımda bedenimin ağırlığını çekemiyordu kemiklerim o kadar. Hem acımasınlar istiyordum hem de içimden geliyordu çalışmak. (ABEA: 99)

4.4. Dostluk Değerine İlişkin Bulgular

Bireylerin birbiriyle iyi iletişim sağlaması toplumun tamamının refahını etkileyecek önemli bir olaydır. Acı, keder, sevinç, korku gibi bireysel duyguların paylaşılma ihtiyacı duyulan kişiler arkadaşlar, dostlardır. Dostluk değeri birden fazla duyguyu ve eylemi içinde bulundurduğu için diğer birçok değerle de ilişkilidir. Maarif Modeli'ne göre bu değer, sosyal ilişkilerde duyarlılık göstermeyi dayanışma içinde olmayı; etkili iletişimle sevgi, saygı ve güvene dayalı ilişkiler kurmayı; nitelikli vakit geçirmeyi ve evrensel bağ kurmayı kapsar.

Eserlerde özellikle çocuk karakterlerin masumiyetleri aracılığıyla dostluk değerine çok sık yer verildiği görülmüştür.

Patenli Kız adlı eserde Postacı Erkan'ın Şerare hakkında “*Ne yani akıllı mı? Sağır dilsiz, ama ayağında patenler...*” (PK:33) ve devamındaki sözleri üzerine çocuklarının babalarına tepki göstermesi dostluklarına verdikleri önemi göstermektedir.

Şimdi de senin için endişeleniyorum! Kaç kez uyardım, dinlemedin! Ayağında o tekerlekli şeyler!.. Buraya gelmek için mecburen ana yoldan geçiyorsun. Zaten sakat, ahraz bir çocuksun!

Engelli olabilirim. Ama cahil, bilinçsiz, sorumsuz hiç değilim. Beş yıldır paten yapıyorum. Trafik kurallarını, trafik polisleri kadar iyi bilirim... (PK: 65)

Arkadaşlar her zaman aynı yaş veya aynı jenerasyondan olmayabilmektedir. Ömer Dede Şerare'nin diğerleri tarafından dışlandığını ve kendisiyle arkadaş olmaya çalıştığını düşünerek onunla güzel bir iletişim sağlamaya çalışır. İkilinin diyaloglarında hissedilen dostlukta aynı zamanda Şerare karakterinin engelli birey olarak neler yapabileceği ve yapamayacağı hakkında düşünülmesini de sağlamaktadır (PK).

Eserlerde engelli bireylerin kurdukları dostluklar sayesinde onların sosyal hayatları hakkında bilgi almak da kolaylaşmaktadır. Engel türlerine göre bulundukları çevrelerin ve tanıştıkları insanların değiştiği bu bireylerin kendilerinden farklı özelliklere sahip bireylerle tanışmaları yaşamlarına yenilik getirmektedir.

...Fakat kendi yaşındaki bütün diğer arkadaşları, kendi gibi görme duyusundan yoksundu. Belki ilk defa gören bir arkadaşı olacaktı. Şimdiye kadar gören arkadaşlarının kendisinden sıkıldıklarını, onlarla bir türlü iyi zaman geçiremediğini düşünüyordu. (PU: 18)

Parmak Uçları adlı eserde Doğan'ın Işık'la tanışmaları sırasındaki bu düşünceleri çocuk okurun engelli bireyin arkadaşlık kurduğu zamanki düşüncelerini sezinlemesi açısından önemlidir. Mert'in arkadaşlarının onun ziyaretine gitmeleri ve gördükleri değişimler sonradan engelli kalan bireyin dostları tarafından desteklendiği ayrıntısıyla çocuk okura dostluk değerini sezinletmektedir: *...Öte taraftan hiç bilmedikleri bir haldeydi. Mutsuz, sessiz, kör* (PU: 26) ...

Dostluk değerinin olumlu işlenmesine zıt örnek olarak Işık'ın babasının Doğan hakkında düşünceleri ve Mert'in kendisine arkadaşça yaklaşanlara karşı güvensizliği ve reddeder tavırları verilebilir.

Sabri ise öyle düşünmüyordu. Gözü görmeyen bu çocuğun evlerindeki varlığı onun müthiş sinirlerini bozmuştu (PU: 32).

Mert'in yeni durumuna alışamaması, sürekli moralinin bozuk olması ve çevresindeki insanların özellikle de Işık'ın ilgisini samimi bulmayıp kendisinden ne tür çıkar sağlanabileceğini sorgulaması (PU: 37).

Bir başka zıt örnek ise engelli bireyin okul ortamında etkinliklere katılımı noktasındadır. Okulda insanların Mert'e karşı temkinli davranarak istemsiz de olsa onu dışlamaları dostluk değeri için tersi yönde bir örnektir.

Zaten son zamanlarda kimse özellikle fen dersinde Mert'in yanında oturmak istemiyordu. Çünkü mikroskopla bir şeyler incelemeleri gerekiyordu ve öğretmen de dâhil, kimse ne yapacağını bilemiyordu. Mert'e neyi, nasıl anlatacaklardı ki? Ya da anlatmalılar mıydı? (PU: 66)

Bu tür yaşantılar sonucunda Mert'in okulda yalnız kalması, insanlarla iletişim kuramaması ve çevresinin boşalması gibi olumsuz durumlar da beraberinde gelir, bunun üzerine Işık'ın ona etrafta fazlalık olmadığını kendisi için bir arkadaş olduğunu belirterek destek olduğu cümlelerde ise dostluk değeri yeniden sahneye çıkar (PU: 71).

Doğan ve Işık'ın konuşması sırasında Işık'ın Doğan'a evlerine gelen ilk arkadaşının o olduğunu söylemesi:

Nasıl yani? İlk kör arkadaşın benim yani, onu mu diyorsun?

Of Doğan! Hayır tabi ki. Kör olmanla ne ilgisi var!

Doğan arkadaşının tepkisine çok sevinmişti. Kör olmasına arkadaşının dışında birinin alışmış olması, bu durumu garipsememesi o kadar güzeldi ki! (PU: 32)

Mert, Işık ve Doğan'ın sohbetleri sırasında engeller hakkında özgürce konuşup espriler yapmaları ve bunlar hakkında bilgilendirici sohbetleri esnasında dostluklarının derinleşmesi çocuk okurda hem engelli bireylerin belli süreçlerine tanık olma hem de engelli bireylerle de rahatlıkla dostluk kurulabileceğini anlamaları açısından önemlidir.

Doğan ve Mert'in tanışması. Birinin doğuştan birinin sonradan kör olmasından kaynaklı içsel olarak karşılıklı "teselli" düşünceleri (PU: 38). Mert'in kafe için diğerlerine "Siz buraları daha iyi biliyorsunuz." diyerek seçim sunması ve Doğan'ın söyledikleri:

Biz değil ben... Işık iki adım ötesini bilmez. İkimizde tek gören o ama tam bir bakan kör aslında. Doğan da Işık da bu cümle üzerine güldüler. Mert şaşırılmıştı. Bir insanın kendi zayıflığı ile dalga geçebilmesine alışık değildi. (PU: 39).

Sokakta. Öyle yolda yürürken rastlaştık. Sonra birlikte kütüphaneye gittik.

Kütüphane mi? Braille alfabesiyle okuyorsun değil mi?

Başka şansım mı var? Bu defa üçü birlikte güldü. Mert bu çocuğu sevmiştii. (PU: 40).

Doğan'ın Mert'e "Sana kabartma yazı öğretmemi ister misin?" (PU: 43-44) diyerek yardımcı olmaya çalışması ve Işık'ın Mert'in gitar çaldığını bilip kabartma nota öğrenmesi lazım diye yeni öneride bulunması yardımseverlik ile bağlantılı dostluk değerinin yer aldığı ifadelerdir.

Doğan'ın kendi okulu ve sınav sistemleri hakkında bilgi verdiği diyalogda da hem bilgilendirme hem de dostluğun işaretleri açısından önemli farkındalık cümleleridir:

Aslına bakarsan hiçbir fark yok. Aynı müfredatı işliyoruz. Sadece bizim kitaplarımız Braille alfabesiyle hazırlanıyor, o kadar. Eskiden böyle değilmiş. Görme engelli hocamız var, onlar anlatır bazen; onların zamanında müzik ve spor ağırlıklı dersler varmış... (PU: 45)

4.5. Duyarlılık Değerine İlişkin Bulgular

Duyarlılık, bireyin kendisine, içinde yaşadığı topluma, kültürel zenginliklere, tüm varlıklara değer vermeyi; sürdürülebilirliği önemsemeyi ve afetlere karşı hazırlıklı olmasını kapsar. Bu değerde birey yalnızca bireye ya da topluma değil doğaya, hayvanlara kısaca tüm çevresine değer verir, sürdürülebilirliği sağlamak için çabalar. Eserlerde ele alınan duyarlılık insana ve topluma karşı gösterilen duyarlılıkla sınırlıdır. Engelli bireylere karşı gösterilen tepkiler, onlara değer verilerek yaşamlarının önemsendiği ifadeler duyarlılık kapsamında ele alınmıştır.

Engelli bireyler söz konusu olduğunda toplumda bilinçsizliğin hâkim olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Dolayısıyla duyarlılık değeri ele alınırken ilk olarak olumsuz örnekleriyle karşılaşmak daha erken gerçekleşecektir. Eserlerde engelli bireylerin yaşamlarından kesitler verilirken kimilerinin engele dair bilgisi olmamakla birlikte engelli bireylerin yaşamı hakkında çokça fikir yürüttüğü görülmektedir. İşitme engelli bir kızın patenle gezemeyeceği, ya da kitap yazamayacağı gibi algılar bunlara örnek gösterilebilir (PK: 33, 182). Oysa bireylerin vücudunun bir bölümünü etkileyen engel o kişinin yapmak istediklerini yapmasında engel değildir. Kendisi için gerekli imkanlar sağlandığı sürece her birey yapmak isteğini yapabilir, yaşamak istediği dünyayı oluşturabilir.

Duyarlılık değerinden yoksun bireyler yeni olan durumlara kapalı oldukları gibi kendi bilgilerinin doğruluğundan da emin olabilmektedirler. Engelli bireyler için zihinlerinde yerleşmiş “zavallı” algısının değişmesinin kendi ellerinde olduğunu fark etmekte geciken bu bireyler engelli bireylerin fiziksel ve psikolojik olarak normal gelişim gösteren bireylerle aynı şeyleri yapabileceğinin farkında değildirler.

Postacı Erkan Şerare’nin tedavisi için “*Bir hocaya okutsalarmış ya.*” demesi üzerine karısının sert bakışıyla karşılaşması ve sonrasında kendi kendine düşünürken “*ben olsam ne yapardım bilmem... Doğrusu gerçekten çok iyi yetiştirmişler kızı.*” Sonucuna varması bu duruma örnektir (PK: 37).

Bu konuda bir başka örnek ise engelli birey için duyarlılığı fazla kaçırıp verilen acımaya yakın tepkilerdir. *Patenli Kız* adlı eserde Şerare’nin engelinden dolayı dışlandığına emin olan Ömer Dede küçük kızın yaşlıları gibi hareket etmesini tehlikeli bulur (PK: 62, 65). Şerare’nin “*Engelli olabilirim. Ama cahil, bilinçsiz, sorumsuz hiç değilim. Beş yıldır paten yapıyorum. Trafik kurallarını, trafik polisleri kadar iyi bilirim...*” cevabı ise hem kendi yaşamı hakkındaki duyarlılığını hem de iyi niyetli bir yaklaşımla karşılaşmış olsa dahi engelli bireyler hakkındaki duyarsızlığı vurgulamaktadır.

Bir başka duyarsızlık örneği ise engelli bireylerin farklı adlandırmalarla toplumdan uzaklaştırıldığı durumlardır. *Mutsuz Palyaçolar Örgütü* adlı eserde çocukların zihinsel engelli olan Ahmet’i gördüklerinde verdikleri “*Deli Ahmet gelmiş gene! Bakın, işte orda!*” (MPÖ: 14) tepkisi ve Ahmet’in üzerine bir şeyler fırlatmaları bu örneklerden biridir. Ahmet karakterine karşı insan dışı varlık muamelesi gösterilirken diğer öğrencilere bir yaptırım uygulanmadan Ahmet’in okuldan alınmasının talep edilmesi duyarlılık değerine zıt örnektir. Devamında okul müdürünün Ahmet için “*Böyle çocuklar için özel okullar var. İstersen ben de araştırırım. Orada daha rahat eder.*” (MPÖ: 17) şeklindeki sözleri onun daha duyarlı yaklaştığını göstermektedir.

Engelli bireylerin ailesinin duyarlı olması bireyin yaşama atılmasını kolaylaştıracak en büyük faktörlerden ilkidir. Eserlerde duyarlılık değeriyle bağlantılı olup temelde en sık vurgulanan durum ailenin engeli tanınması, engelin bireyin yaşamındaki bir engel olmasını engelleyecek şekilde hareket etmesidir. Erken tanı ve yaşanan sürecin bilincinde olmak bireyin yaşama dâhil olmasında son derece önemlidir. Şerare’nin ailesinin kızlarının engelinin bilincinde olarak onun bazı dezavantajları olduğunu görmeleri, onun hayattan geri kalmamasını isteyerek bu duyarlılıkla hareket etmeleri güzel bir örnek olacaktır (PK: 36, 214, 215, 216, 217).

Şerare dilsiz değilmiş, yalnızca duymuyormuş. İşitemediği için de konuşamıyormuş. Yoksa en az bizimkiler kadar akıllı...

(...)Biliyorsun; baba doktor, anne avukat; cahil insanlar değiller yani. Daha kızları doğmadan onu ve kendilerini eğitmek için ne gerekiyorsa yapmışlar. Kurslara gidip dudak okumayı öğrenmişler. O bitmiş işaret dilini öğrenmişler. Şerare dünyaya geldiğinde anne babası hazırlıklıymış. Anlayacağın doğduğu günden başlayarak kızlarını eğitmişler. İki yaşında dudak okumayı öğrenmiş Şerare; ne diyorsun sen! (PK:36)

Ailenin duyarlı olması ve bireyi desteklemesi sayesinde göreceği eğitimin o bireyin yaşamındaki önemi şu sözlerle ifade edilmektedir:

Engelliler için özel eğitim kurumlarında yaşitlarınızla aynı düzeyde eğitim görebiliyorsunuz, değil mi? diye araya girdi sunucu. Elbette. Okul bize öğrenimin yanı sıra yeteneklerimizi keşfetmeyi de öğretiyor. Yeteneklerimizi geliştirir ve yaşamımızda nasıl kullanacağımızı öğreniriz. Kendisini kanıtlayan hangi gençle ailesi kıvanç duymaz ya da toplum onu dışlar ki? (PK: 215)

Başta ailede ardından toplumda gelişecek duyarlılık sayesinde engelli bireyler toplumda varlıklarını ortaya koyabilir, yaşamın kenarına atılmış kişiler olmaktan çıkarlar. Bu duyarlılığın gelişmediği toplumlarda engelli bireylerin sorunlarının göz ardı edilmesi de kaçınılmaz sonuçlardandır.

Ben şanslıyım. Ailem bana her türlü olanağı sağladı. Ama arkadaşlarım için aynı şeyi söyleyemem. Başını kaldırıp, yeniden sunucuya baktı. Aslında çok basit. Dünyada 'özürlü' insan istemiyorsak, engelli insanların sorunlarına birazcık eğilmemiz gerekiyor. (PK: 216- 217)

Eserlerde bu durum yalnızca somut örneklerle işlenememiş, duyarlılık kazanılması gereken bir konu olduğu için farklı ifadelerde de çocuk okura sezdirilmeye çalışılmıştır.

Konumuz; bedensel engellilerin yaşama katılmasının sağlanmasıyla ilgili yazacağı yüksek lisans tezi. Malum, konu bizim evi yakından ilgilendiriyor.

...

Yaşama katılmak ne demek? Nasıl yani? Ağrısını unutan annemin soruları tükenmiyor. Ayşe gibi mi mesela? Bu halde ne yapabilir ki?

Ohoo, neler neler yapabilir. (DN: 57)

Toplumda farklılıklara karşı sağlanacak duyarlılıklarda yaşantılar etkilidir. Bireyin ilk defa karşılaştığı bir durumda bilinçli hareket ederek karşısındakinin yaşamını kolaylaştıracak düzeyde duyarlı olmasını beklemek olası değildir.

Kaldırımında yürümekte olan Işık, karşısından gelen çocuğa pür dikkat bakıyordu. Elindeki beyaz renkli baston ilgisini çekmişti. Daha evvel görme engelli insanlar gördüğü için bu bastonun ne işe yaradığını biliyordu. Fakat ilk defa kendi yaşlarında bir çocuğun böyle bir bastonla sokakta dolaştığını görüyordu. Garipsemişti. (PU:12).

Duyarlılık değeri birey bazlı düşünüldüğü gibi devlet bazlı da düşünülmelidir. Toplumdaki farklılıkları bilen devletin bu farklılıklar için alternatifler oluşturması da beklenir. Duyarlılık değerine uygun hareket eden bir devlet bu alternatifleri oluşturmakla kalmaz vatandaşının bu düzen içerisine kolaylıkla dâhil olması için de çaba gösterir. Başta eğitim hakkının sağlanması olmak üzere engelli bireyin eğitim, sağlık, eğlence, sosyal hayata katılma gibi ihtiyaçları için uygun zemin, hazırlar. *Parmak Uçları* adlı eserde Mert'in eğitim sürecine adaptasyonda okul desteği bu duruma örnektir.

Genellikle boş sınıf bulamadıklarında müdür yardımcısının odası oluyordu bu yer. Müdür yardımcıları Neriman Hanım ona soruları okuyor, cevapları yazıyordu. Sayısal derslerde bazı çizimlerin tarifini yapması epey zor oluyordu. Bunun için branş öğretmenlerinden yardım alıyordu. (PU: 28).

Engelli bireylerin kendileri için en uygun yöntemlerle gördükleri eğitim onları toplumdaki geri kalmaktan kurtarmakla kalmaz kendilerini keşfetmelerine de olanak sağlar. Özel öğretim kurumları bunda etkili kurumlardır. *Patenli Kız*'da bu konuya değinilmektedir.

Okul bize öğrenimin yanı sıra yeteneklerimizi keşfetmeyi de öğretiyor. Yeteneklerimizi geliştirir ve yaşamımızda nasıl kullanacağımızı öğreniriz. Kendisini kanıtlayan hangi gençle ailesi kıvanç duymaz ya da toplum onu dışlar ki? (PK: 215)

Gökkuşaklı Yazı adlı eserde de doktor, otizm tanısı koyduğu Gökse için özel eğitim okuluna yollanmasını tavsiye etmiştir.

Engelli bireylerin eğitim öğretiminde bazı eksiklikler de eserler aracılığıyla yansıtılmaktadır. *Parmak Uçları*'nda yer alan "İdare edebilirdi. Sonuçta körler için ilköğretim okulları varsa da liseler yoktu. Dolayısıyla eninde sonunda kör haliyle normal bir okula gitmesi gerekecekti." (PU:26) ifadelerinde bu duruma atıf vardır. Eserler

aracılığıyla engelli bireylerin hakları, özgürlükleri, yeterliliklerinin yansıtılması, bunların yansıtılmasında duyarlılıktan yararlanılması çocukların hem değeri hem de engelli bireyin varlığını sezmesinde kıymetlidir.

4.6. Dürüstlük Değerine İlişkin Bulgular

Dürüstlük, bireylerin söyledikleri ve yaptıklarının birbiriyle çelişmemesi, içten ve samimi olmalarını ifade etmektedir. Bu değere sahip bireyler sosyal ilişkilerinde kendini ifade de ve problem çözmede daha başarılı olabilmektedir. Eserlerde yer alan ifadelerde dürüstlük değeri bireyin kendisine ve karşısındakine karşı samimi olduğu ve doğru söylemeyi tercih ettiği noktalar etrafında ele alınmıştır.

Bireyin kendisi ve karşısındakine karşı dürüst olması problemleri önlemede ve oluşan problemlerin çözümünde önemlidir. Engellilik söz konusu olduğunda bireyin kendi engelinin farkında olması ve neler yapıp neler yapamayacağını fark etmesi; engelli bireyin çevresinin karşısındaki bireye neyin engel olabileceğini net ifade etmesi sorunların azalmasına yardımcı olacaktır. Her iki tarafın da çekindiği ve karşısındaki için gösterdiği “nezaket” sonucunda anlamsız kısıtlamalar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin görme engelli bir bireyle ilk defa karşılaşan kişi karşısındakinin üzüleceğini düşünerek ona danışmadan koluna girerek ya da omzuna tutunarak rahatsız edici şekilde ona yol göstermeye çalışır. Oysa karşısındakine nasıl yardımcı olabileceğini sorarak bu konuda deneyimsiz olduğunu belirtmesi iki taraf için de kolaylaştırıcı olacaktır. Bireylerin birbirlerinin neler yapabileceği hakkında bilgi sahibi olması iletişimlerdeki problemleri de ortadan kaldıracaktır.

Ömer Dede’nin Şerare için endişelenmesi ve ona bu endişelerinden açıkça bahsetmesi bu duruma örnektir. *“Şimdi de senin için endişeleniyorum! Kaç kez uyardım, dinlemedin! Ayağında o tekerlekli şeyler!.. Buraya gelmek için mecburen ana yoldan geçiyorsun. Zaten sakat, ahraz bir çocuksun!”* şeklindeki ifadeleri sonrası Şerare’nin *“Engelli olabilirim. Ama cahil, bilinçsiz, sorumsuz hiç değilim. Beş yıldır paten yapıyorum. Trafik kurallarını, trafik polisleri kadar iyi bilirim...”* (PK: 65) demesi iki tarafın da dürüstlüğüne örnektir. Kendilerini iyi ifade ettikleri bu diyalog sonrası aralarındaki anlaşmazlık da çözülür. Sadece ikili ilişkilerde değil bireyin topluma katılacağı her durumda bu değer önemini ortaya koymaktadır. Yeni bir ortama giren engelli birey yapabildikleri ve yapamadıkları konusunda karşı tarafı bilgilendirdiği sürece o ortama adaptasyonu hızlanacaktır.

Parmak Uçları adlı eserde Mert karakterinin içine kapanması ve kendi durumunu, yaşadığı zorlukları kendi dâhil kimseye açıkça ifade edememesi onun sosyalleşmesinin

önünde büyük bir engeldir. Aynı zamanda eskiden yakın olduğu çevresi de Mert'in bu yen, hâline alışamaz ve nasıl davranacaklarını bilemediklerinden ondan uzak kalmayı tercih ederler. Işık'ın okul arkadaşıyla konuşmasında kurduğu “*Valla Selin gördüğün gibi Mert'in işi şu anda hem kolay hem zor. Sen ve daha birçoğunuz çocukla neredeyse konuşmuyorsunuz, bu durumda, evet işi çok zor oluyor...*” (PU: 99) cümleleri her ne kadar çevrenin tutumunu vurgulamaktadır. Işık ve Doğan'ın Mert'le kurdukları dürüst ve samimiyete dayalı dostluğun ve Mert'in yeni hayatına uyum sağlamasının etkisiyle kendini ifade etme şekli de gelişir.

Evet, hocam. Geçen sene geçirdiğim ameliyattan beri görmüyorum. Kabartma yazıyı da notaları da öğrendim.

Nota işi kolay ama diğer ders kitaplarımızla ilgili sıkıntı yaşayabilirsin. Nasıl oluyor senin normal bir kitabı okuman?

Bilgisayar ortamına attıktan sonra dinleyebiliyor veya kabartma olarak okuyabiliyorum hocam. Herhangi bir sorun olmuyor. (PU: 144).

İfadeleri engelli bireyin yeni ortamında erken adaptasyonu için dürüstçe durumunu açıklama için iyi bir örnektir. Her iki tarafın da kendi kendine karar almadan kendini iyi ifade etmesi sonradan oluşacak sorunları önleyecek önemli adımlardır. Engelli bireylerin kendilerini iyi ifade ederek düşüncelerini dürüstçe dile getirmeleri hayatlarını kolaylaştıracak önemli bir durumdur. Eserlerde engelli bireylerin rahatsız oldukları durumları dürüstçe söylemeleri okurun bu durumun önemiyle birlikte samimi olmanın da önemini sezmesini sağlayacaktır.

Engelli bireyler toplumda iyi niyetlerin de dâhil olacağı şekilde sık sık kısıtlandırılmakta, adlandırılmaktadır. Bunların görmezden gelinmesiyle rahatsız edici tutumlar gittikçe yaygınlaşıp toplum sözlüğünde yer edinmektedir. Dürüst ve öz güvenli olmasıyla karşımıza çıkan Şerare karakteri bu tutumlar karşısında durup düşüncelerini açıkça iletmektedir.

Engelli olması onun için sorun değildi. Bundan rahatlıkla söz ederdi. Ama sakat ya da özürlü olarak anılmaya asla dayanamazdı. Öfkelenir köpürür, genzinden çıkan şuursuz hırıltılarla birlikte kâğıda kaleme sarılır yazardı. Ben, benim gibiler, kusurlu, kabahatli, suçlu değiliz. Sadece engelliyiz. Aşılmayacak engel yoktur. Bunu anlayamadığınız için asıl siz özürsünüz! (PK: 87)

Oysa, bizler hatalı ya da suçlu değiliz. Aksine, çok kararlıyız, çok azimliyiz. Bizim için engeller, aşıldıkça geride kalır. Bunu en başta ailelerimiz kabul

etmeliler ki, topluma da kabul ettirebilsinler. İşte o zaman, dünyada hiç 'zavallı sakat' kalmaz. (PK: 214)

Bireyin kendisine karşı dürüstlüğü onun kuracağı ilişkilerin boyutunu da belirleyecektir. Düşündükleri ve hissettiklerinde samimi olan bireyler kurdukları ilişkilerin sürdürülebilirliğini etkileyecektir.

Diğer taraftan... Bu çok daha kötü hissettiriyordu, ancak en azından kendine itiraf edebilecek cesareti vardı; tam da kör olduğu için bu çocukla arkadaş olmak istiyordu Işık. Farklı bir dünyanın kapısını onun sayesinde aralayacaktı. Belki onun eksikliği, Işık'a kendisini eksiksiz hissettirecekti. (PU: 14-15)

Bir başka sayfada Mert, Işık ve Doğan dostluğunun başladığı muhabbette de aynı durum söz konusudur. Doğan'ın engeliyle barışık olması ve düşüncelerini açıkça ifade etmesi bu dostluğun gelişmesinde önemli rol oynayacaktır.

Biz değil ben... Işık iki adım ötesini bilmez. İçimizde tek gören o ama tam bir bakan kör aslında. Doğan da Işık da bu cümle üzerine güldüler. Mert şaşırmişti. Bir insanın kendi zayıflığı ile dalga geçebilmesine alışık değildi. (PU: 39)

Bireyin kendine ve karşısındakine karşı dürüstlüğü her zaman ikili ilişkilerde değil engelli bireyin yaşama adaptasyonunda ve kendiyle barışmasındaki rolüyle de eserlerde işlenmektedir. Çocuk okur, engelli bireyin bazen karşısındaki bazen de kendiyle olan hesaplaşmasında dürüstçe yapılan yorumlar aracılığıyla engelli bireyleri anlar. Düşlerin Peşinde Koşan Çocuk adlı eserde Ördəkayak kendi hakkında bir takım düşüncelere kapılır ve vardığı sonuçla birlikte çözüm arayışına girer.

Tabi ya... Ben o kadar yavaş yürüyorum ki yardım edeceğime ayak bağı oluyorum ona, diye düşünüp üzüldü. (DPÇ:25)

Oralı Olmamak adlı eserde Aysun'un günlük yaşamındaki ayrıntıları fark etmesini “çalışıp koşturmamasına” bağlaması (OO: 40) yine aynı sebebe bağlanabilir. Verilen örneklerde bireyler neler yapabileceği veya neler yapamayacağını, hayatlarındaki eksiğin ne olduğunu kendilerine karşı dürüst olarak ortaya çıkarmaktadır.

Dürüstçe her şeyi ifade etmek her zaman olumlu sonuçlar doğuran bir durum değildir. Eserlerde bireylerin kendini dürüstçe ifade ettiği bazı ifadeler istenmeyen sonuçlar doğurabilmekte, karşısındaki için kırıcı olabilmektedir. Doğan'ın abisi Deniz'in kardeşinin engelinden ve sürekli onun bakıcılığını yapmaktan sıkıldığını belirtmesi “Ömrünün sonuna kadar sana dadılık yapacağımızı mı sanıyorsun!” (PU: 50) şeklinde cümlelerinin ardında

evi terk etmesi bu durum için yerinde bir örnek olacaktır. Aynı eserde Doğan'ın babasının oğluna karşı acıma hissiyle yaklaşması, görme engelli oğlunu kabullenemeyerek eşiyle sıkça bu durumu tartışması bu duruma örnek verilebilir.

4.7. Estetik Değerine İlişkin Bulgular

Güzeli ve güzelliği, biçimsel olarak kusursuza yakınlığı öncüleyen bir değer olarak estetik değerinde sanatsal bir bakış kazanmak, sanata ve doğal güzelliklerin farkında olmak ve bunları sürdürmek amaçlanmaktadır. Türkiye Yüzyılı Maarif Yüzyılı Model'inde ise estetik değeri “Sanatsal bakış açısı kazanmayı, sanatsal ve kültürel varlığı koruyup zenginleştirmeyi, doğal güzelliklerin ve çevrenin korunması ile ilgili duyarlı olmayı ve sorumluluk üstlenmeyi, estetik aracılığıyla özgün üretkenliği ve ruhsal gelişimi desteklemeyi, sanatı hayatın bir parçası hâline getirmeyi kapsar.” (TYMM, 2024) şeklinde tanımlanmaktadır. Eserlerde engellilik bağlamında ele alındığında estetik değerine çok az rastlanmaktadır.

Doğrudan sanatsal estetik ve engellilik ile bir bağlantı bulunmamakla birlikte “güzellik” algısı ile engellilik durumu arasında bağlantı kurulmuştur. Eserlerde engelli bireylerin fiziksel engele sahip oldukları durumlarda zaman zaman bu fiziksel engelin görünüşü ile ilgili sorunlar yaşamaktadırlar. Topal Ayça'nın adının bacaklarının boyundaki orantısızlıktan kaynaklı böyle bir adlandırmaya maruz kalması buna örnek gösterilebilir (ABEA). Bir başka örnek olarak *Düşlerin Peşindeki Çocuk* eserinde Ördekayak'ın engelinden sıyrılma çabası da gösterilebilir.

Oysa yaz kış mevsim ne olursa olsun başkaları paytak ayağını görmesin diye terlik bile giymez, hep ayakkabıyla gezerdi. Ama şimdi sokaktaki çocukların onun paytak ayağını görüp görmemesi umrunda değildi. Umursadığı tek bir şey vardı o da büyükannesini iyileştirmek (DPÇ:6).

Ördekayak'ın paytak ayaklarını gizleme çabası diğer insanların güzel ve doğal görüşlerine uymadığını düşünmesindendir. Güzellik algısı sebebiyle ayaklarının durumunu diğer insanlardan gizleme gereği duyması onun estetik standartlara uymayacağına karşı kaygısının da göstergesidir. Yine Ördekayak'ın bulduğu öyküde kaplumbağanın kamburundan (yumrudan) dolayı üzülüp çare araması ve Altın Gölü aramaya başlaması. Gölde yüzdükten sonra yumrunun gitmesi (DPÇ:35-38). Başka bir güzellik ya da normallik arayışıdır. Bu cümlelerde de estetik kaygısının ağır bastığı görülmektedir.

4.8. Merhamet Değerine İlişkin Bulgular

Merhamet değeri, insanın doğasında var olan, insan, hayvana ve doğaya karşı şefkatle yaklaşmayı, onları korumayı, vicdanla ve sorumluluk duygusuyla yaklaşmayı kapsar. Masumiyetin temsilcileri olarak gösterilebilecek çocukların ağırlıklı olduğu eserlerde merhamet değerine sıkça rastlamak mümkündür. Engel ve engellilik kavramlarının esas alınarak incelendiği eserlerde engelli bireylere karşı merhametle yaklaşıldığı fark edilmektedir. *Patenli Kız* adlı eserde Ömer Dede'nin Şerare için "*Vah, zavallı! Benimle arkadaşlık etmek istiyor.*" (PK:62) şeklinde düşüncesi ve sürekli Şerare hakkında endişelenmesi buna örnek verilebilir.

Eserlerde merhamet değerini en net yansıtan karakterler engelli bireylerin aileleri ve yakın çevrelerinden oluşmaktadır. Engelli bireyin yaşamındaki sınırlılıkları ve engelleri yakinen takip eden bu çevre zamanla engelli bireyin hayatını kolaylaştırmak için sorumluluk duygusuyla iç içe geçmiş merhamet duygusuyla hareket eder. Bu merhamet duygusu acıma duygusunun ötesine geçebildiği sürece engelli bireyin hayatını da kolaylaştırabilmektedir.

Bizim için engeller, aşıldıkça geride kalır. Bunu en başta ailelerimiz kabul etmeliler ki, topluma da kabul ettirebilsinler. İşte o zaman, dünyada hiç 'zavallı sakat' kalmaz. (PK: 214)

Aile bireylerinin merhamet değerini yansıttığı bölümler genellikle sorumluluk değeriyle aynı bölümlerde karşımıza çıkmaktadır. Engelli bireyin ailesi onun için bazı sorumlulukları olduğunun farkındadır fakat bu sorumlulukları yerine getirirkenki motivasyonlarından biri merhamet değeridir.

Ablamla paylaştığımız küçük odayı, yedinci sınıfa geçtiğim yaz terk etmiş, salona taşınmıştım. Annem, "Sen delikanlı oldun artık oğlum. Bırak, ablan rahat etsin odasında," demişti. Böylece ablamın tahtının kurulduğu pencere önündeki sedir, geceleri benim döşeğim oldu. Ablam rahat etsindi elbette. (DN: 28).

Söze dökmese de belki köy yerinde adım çıkar diye korkuyor ama anneciğim, sakat kızının mutluluğu uğruna ses çıkarmıyordu bu arkadaşlığa. (ABEA: 112)

Merhamet değerinin bu şekilde kendini göstermesine katkı sunan bir başka etken anlayışlı olmaktır. Aile bireylerinin birbirinin farklılıklarına saygı göstermesi ve engellerden kaynaklı doğabilecek aksaklıkları tolere etmesi birer merhamet örneğidir.

Ördekayak bir köpeğe bir de doğuştan tıpkı bir ördek gibi paytak olan sol ayağına baktı. Ayağı yüzünden aksar, istese de pek hızlı yürüyemezdi. Bunu bilen

büyükannesi de birlikte bir yere giderlerken bir şey söylemez, tıpkı onun gibi yavaş yürürdü. (DPÇ: 9).

...Yine geri kaldım dediğinde ise “yoo...Bence yeterince hızlısın. Tarla kaçmıyor ya! Ben zaten şu çiçekle, şu böceklerle konuşacaktım.” derdi. Ördekayak kendini şanslı ve mutlu hissediyordu. Büyükannesi ona ayağındaki engeli unutturuyordu. (DPÇ: 9)

Gereğinden fazla merhamet tüm bireyler için rahatsız edici olabilmektedir. Özellikle merhametin sınırlarının aşılar acımanın ağır bastığı durumlar bu duruma örnektir. Eserlerde merhamet değeri için zıt örnek oluşturabilecek bu tarz diyaloglara da yer verilmektedir.

Erkan anlamıyordu Sophie'nin ısrarını. Elinden tutarak oğluna iyilik ettiğini sanıyordu (PU: 20).

...İçeriden gelen sesleri bastırmak için müzik de açması gerekecekti. Çünkü babasının sözleri en az ağabeyinkiler kadar can yakıcıydı: Bize muhtaç bu çocuk.

Erkan'ın her ne kadar oğlunun durumuyla baş etmeye çalışsa da başaramaması ve sürekli bir kompleksle dolaşması sonucu dışa vurdukları bu duruma örnek oluşturabilecektir.

Ne zaman Doğan ile dışarıda olsalar, herkesin kendilerine baktığını düşünürdü. Sanki herkes parmağıyla işaret edip aralarında fısıldaşırlardı “Bakın işte o kör çocuk ve babası!” Keşke oğlu kör olmasaydı. Ona kör denmesi kendisini öylesine rahatsız ederdi ki! ‘Görme engeli’ tanımını bulan kimse ona teşekkür etmek isterdi. Sophie'nin ise bununla ilgili de söyleyecekleri olmuştur elbette: Aynı anlama geliyor sonuçta. Kör göremeyen demek değil mi? Bu bir hakaret değil Erkan. Oğlumuz kör ama bu kötü bir şey değil! Bırak da o ruhu körelmiş insanlar kendilerine üzülünler, bizim çocuğumuza değil! (PU:20)

Bu koruma kaygılarının altında sakat kızlarına karşı bir acıma duygusunun yattığını zamanla anlayacaktım. Oysa kendimde acınacak bir durum görmüyordum. Biraz fazla yürüdüğümde ya da ayakta kaldığımda bedenimin ağırlığını çekemiyordu kemiklerim o kadar. Hem acımasınlar istiyordum hem de içimden geliyordu çalışmak. (ABEA: 99)

Merhamet değerinin acıma duygusundan ayrıldığı noktalarda ilişkilerin daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Eserlerde çocukların birbiriyle arkadaşlık kurarken acıma duygusundan ziyade merhamet değerini önemsediklerinde daha sağlam dostluklar elde

ettikleri görülmektedir (GY; PU; PK). *Parmak Uçları* adlı eserde Işık ve Doğan dostluğunun başladığı bölümde bu görüşü destekleyecek ifadeler yer almaktadır:

Bir yandan onun kendisine ihtiyacı olabileceğini düşünüp gözlerini hareketlerinden ayırmıyordu; bir yandan ise ona duyduğu ‘acıma’ hissi nedeniyle kendisini kötü hissediyordu.

Ne vardı ki bunda? Gözü görmeyen kendisi de olabilirdi. Hem eğer bu çocuk şimdiye kadar hiçbir şey görmediyse, görmenin ne anlama geldiğini bilemezdi ki. Dolayısıyla eksikliğini de bilemezdi. Öyleyse acınacak hiçbir yanı yoktu halinin. Yardıma ihtiyacı yoktu demek ki! (PU:12)

Mert’in yeni durumuna alışamaması, sürekli moralinin bozuk olması ve çevresindeki insanların özellikle de Işık’ın ilgisini samimi bulmayıp kendisinden ne tür çıkar sağlanabileceğini sorgulaması da (PU: 37) bu görüş için bir örnektir. Zamanla Mert’in okulda yalnız kalması, insanlarla iletişim kuramaması ve çevresinin boşalması üzerine Işık’ın ona etrafta fazlalık olmadığını kendisi için bir arkadaş olduğunu belirterek destek olması acımanın değil merhamet ve sevginin kıymetini okura sezdirmektedir (PU: 71).

Doğan ve Mert’in tanışması, birbirlerini tanımaları aşamasında birinin doğuştan birinin sonradan kör olmasından kaynaklı içsel olarak karşılıklı “*teselli*” düşünceleri, şefkatli yaklaşımları birer merhamet değeri örneğidir (PU: 38).

Her değerinde olduğu gibi merhamet değerinde de zıt örneklerle rastlamak mümkündür. Masumiyetin simgesi olarak nitelendirdiğimiz çocuklar bazen düşünülenenden daha acımasız olabilmektedirler. Karşılıklı saygıdan yoksun ortamda yetişen bireylerin merhamet, iyi niyet, empati gibi kavramlardan bihaber olması da doğaldır. Çocuk okur merhamet değeriyle tamamen zıt olan bu bölümleri okurken insanoğlu için merhamet değerinin ne kadar önemli olduğunun da farkına varabilmektedir. Çocukların zihinsel engelli olan Ahmet’i gördüklerinde verdikleri tepki bu duruma net bir örnektir: *Deli Ahmet gelmiş gene! Bakın, işte orda! (MPÖ:14).*

Yine aynı sayfalarda Ahmet’i gören çocukların verdikleri tepki son derece yanlıştır.

Çocuklar da sınıfın açık camından yarı bellerine kadar sarkmış, bağırıp çağırıyor, elleriyle top yaptıkları defter sayfalarını, silgileri onun üstüne fırlatıyorlardı. (MPÖ:14)

4.9. Özgürlük Değerine İlişkin Bulgular

Özgürlük, başkalarının haklarına müdahale etmeden kendi haklarını kullanmak, isteklerini yerine getirmek şeklinde tanımlanabileceği gibi cesur, girişimci ve kararlı olmayı

da kapsar. Engelli bireylerin ve engelliliğin konu edinildiği eserlerde özgürlük değerinin engelli birey tarafından ne derece benimsendiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Engelli bireyler engellerinin farkında olup bu engelleri aşmak için attıkları her adımda buna örnek olmayı başarmışlardır. *Patenli Kız*'da Şerare, *Parmak Uçları*'nda Doğan, *Anneme Bir Ev Alacağım*'da Ayça karakterleri başta olmak üzere eserlerde birçok karakterin engelinin hayatının tamamına değil belli bir bölümüne engel oluşturduğunu, istediği ve imkanları keşfettiği sürece özgürce istediği hayatı yaşayabileceği görülmektedir.

Ama ben çok şanslıyım; hiç sıkıntı çekmedim. Annemle babam daha ben doğmadan işaret dilini, dudak okumayı ve okutmayı öğrenmişler. Kuzenim Nil konuşmayı nasıl öğrendiyse, ben de işaret dilini öyle öğrendim. Başını gururla dikleştirdi. Bunun için okulda da başarılı oldum. Hatta öğretmenlerime asistanlık yaptım. Kitap okumayı çok severim. Fotoğraf çekmeye bayılırım... Bana neden öyle bakıyorsunuz? Sizce uzaylı mıyım ben? (PK: 97)

Patenli Kız adlı eserde Şerare karakterinin ailesinin ve kendisinin iyi düzeyde bilinçli olduğu ve kitabın bölümlerinde sık sık engelli bireylerin hak ve özgürlüklerine değinildiğine rastlanılmaktadır (PK: 97, 215, 216, 217...). Ömer Dede'nin Şerare için endişelenmesi ve onun "normal" çocuklara göre daha kısıtlı hareket etmesini istemesi üzerine Şerare'nin "Engelli olabilirim. Ama cahil, bilinçsiz, sorumsuz hiç değilim. Beş yıldır paten yapıyorum. Trafik kurallarını, trafik polisleri kadar iyi bilirim." (PK: 65) ifadeleri engelli bireyin özgürlüğünün peşinde gittiği müddetçe elde edebileceğine güzel bir örnektir. Yine Şerare karakterinin kendini iyi ifade ederek engelli bireylerin de özgür birer bireyler olduğunu vurguladığı satırlar şu şekildedir:

Ben, benim gibiler, kusurlu, kabahatli, suçlu değiliz. Sadece engelliyiz. Aşılmayacak engel yoktur. Bunu anlayamadığınız için asıl siz özürsünüz! (PK: 87)

Özgürlük değerinin bu eserlerde yansıması yalnızca engelli bireylerin diyalogları ile değil çevrenin engelli bireyin bu özgürlüğüne karşı tutumuyla da yansıtılmaktadır:

Neyse ki, çok dikkatli ve duyarlı bir çocuk. Gideceği yeri, oraya hangi yoldan gideceğini, döneceği saati ailesine mutlaka söylüyor. Bence bir çocuk sorumluluğunu biliyorsa, özgürlük onun en doğal hakkı. (PK: 159)

Sağlanan imkanların engelli bireyin özgürlüğü için ne kadar önemli olduğunun bir diğer örneği de *Daralan* adlı eserdir. Mete'nin ablasının şimdiye kadar eve mahkumken akülü sandalyeden sonra özgürleşeceğini düşünmesi yerinde bir örnektir.

Özgürlüğünün simgesi yeni tahtına bir kraliçe edasıyla kuruldu. Birkaç küçük denemede hızını ayarlamayı becerdi ve salonda ileri geri dört döndü. Görevli, koltuğun altındaki akü ve motor aksamıyla ilgili ayrıntıları tekrar etti. Akünün nasıl çıkarılıp takıldığını, nasıl şarj edildiğini annem, hepimizden daha iyi öğrendi. (DN: 165-166)

Yine aynı eserde akülü sandalyenin ardından gerçekten de ablanın özgürlük alanının genişlediğini görmek mümkündür. Öncesinde aile fertlerinin gücü dahilinde hareket imkanı bulan abla akülü sandalyeden sonra eğitim hayatını ve dışarıda ne şekilde vakit geçireceğini planlamaktadır (DN: 198). Kendisine tanınan haklardan faydalanması ve fırsatları değerlendirmesi özgürlük değeri için örnek olmaktadır.

Ne de olsa eve kapatılan, hakları aranmayan, yaşamın kenarına itiliveren, ablam. Dışardan eğitimle önce ilkokul, sonra sırayla ortaokul diplomasını, hatta isterse lise diplomasını da alabilecekti.

Teyzemi dinlerken, içim sevinçle doluyor. Yine de bütün bunları bizimkiler niye akıl edemedi, ablam saksı çiçeği gibi onca yılı neden pencere önünde oturarak geçirdi diye düşünüp darlanmaktan alıkoyamıyorum kendimi. (DN: 198)

Her şeyde olduğu gibi özgürlükte de maddiyatın oluşturacağı engeller vardır. Engelli bireylerin maddi olarak kısıtlı olduğu durumlarda özgürlük alanları da kısıtlı olmaktadır. *Daralan* adlı eserde maddi imkansızlıklar içinde özgürlüğünü kısıtlı şartlar altında yaşayan Ayşe ilerleyen bölümlerde teyzesi sayesinde ücretsiz akülü aracına kavuşur. Akülü sandalyenin gelmesi ile Ayşe'nin özgürlük alanı genişler.

Kafamın içi Çarşamba pazarı gibi, karmakarışık. Bütün bunları becerebilir miyiz sahiden? Ablam bize bağımlı kalmadan yaşayabilir mi? Yoksulluktan bile, insanca bir yaşam sürdürebilir mi gerçekten? (DN: 61)

Evin ablama dar gelmesi, aslında hepimizin en büyük dileği. Çünkü bu, ablamın kendi kendine yetebilmesi, evin dışında da sürdürebileceği yeni yaşamına adım atması anlamına geliyor. Diyorum ya, bir süredir bacamızdan kasım neşesi tütüyor. (DN:152)

Bireylerin kendi yapmak istedikleri doğrultusunda hareket ettiği ve cesurca kararlar aldığı örnekler de özgürlük değeri başlığı altında değerlendirilebilir. *Anneme Ev Alacağım*'da Ayça'nın gerek iş hayatında gerek aşk hayatında kendi kararlarının peşinden gitmesi ve her ikisinde de mutluluğu yakalaması okurda engelli bir karakterin özgürce hareket edip cesur adımlar atabileceğini okura göstermektedir. *Düşlerin Peşindeki Çocuk*'ta Ördəkayak'ın tek başına maceraya atılmayı ve farklı insanlarla tanışarak yeni maceralar

deneyimlemesi, karşılaştığı zorluklara rağmen pes etmemesi onun cesurca hamleler yapmaktan çekinmediğini göstermektedir. *Horoz Adam ve Korsan*'da Yağmur'un, *Gökkuşluğu Yazı*'nda Göksu'nun çocukluklarının doğasında var olan özgürlükleri de bu değer için örnektir.

Özgürlüğün engelli birey ve engellilik üzerinden ele alındığı çalışmamızda farklı bir örnek olarak özgürlüğün kısıtlanmasının bir sonucu olarak doğan engelliliğe de yer vermek mümkündür. Özgürlüğünün sınırlarının ailesinin iradesince çizilen Kader karakteri yine ailesi tarafından uygulanan şiddet sonucu annesinin deyişiyle sağır kalır.

"Kulağına da bir şey oldu garibin... Hasan Efendi'ye o kadar dedim, dinletemedim. Hep aynı kulağına vurdu. Çok ağrı çekti, çok ovundu kız. 'Kulağım duymuyor,' diyor şimdi de... Ah, sağır ettiler kızı..." (DN: 146)

Özgürlük değerinin sezdirilmesinin diğer değerlere nazaran daha zor olduğu düşünülmektedir. Eserlerde yazarların özellikle değer sezdirme gayesinin olmadığı düşünüldüğünde ulaşılan bulguların iyi düzeyde olduğunu söylemek mümkündür.

4.10. Sabır Değerine İlişkin Bulgular

Sabırlı olmak, olumlu bakış açısına sahip olmayı, zor ve kötü durumlara karşı dayanmayı, istikrarlı davranmayı, süreci yönetmeyi, sorumlulukları yerine getirmeyi; duygu, düşünce ve eylemleri kontrol etmeyi kapsar (EDEM, 2024). Eserlerde engelli bireylerin zorluklar karşısında yılmadan çabalamaya devam etmelerini, kararlılıkla yollarına devam etmelerini ve ailelerinin çocuklarına karşı tutumlarını sabır değeriyle ilişkilendirmek mümkündür.

Eserlerde engelli bireyler engellerini kabullenmiş, onunla yaşamaya çalıştıkları sahnelerle karşımıza çıkmaktadır. Topluma kendilerini ve engelleriyle birlikte var olduklarını kabul ettirmeye çalışan engelli karakterlerin diğer insanlara gösterdikleri sabrı görmek mümkündür.

Çocukluğumdan beri adım Topal Ayça'ya çıkmıştı, yaşlılarım arasında. Erkek çocukları yalpalayarak yürüyüşümle eğlenir, beni kızdırmaya uğraşırlardı. Ben de inadına onları yenmek için oyunlarına katılmak isterdim. (ABEA: 100)

Engelli bireylerin aileleri ve karşılaştıkları diğer insanlar onların hayatlarını kolaylaştırmak için çabalar, kendileri için zor olması pahasına engelli karakterin kendini yetersiz hissetmemesi için en iyi şekilde mücadele eder.

Dayımı sabah dükkâna götürüp akşam geri getirme işi, tekerlekli sandalye nedeniyle özel bir düzenek gerektiriyordu. Gülizar Ablanın kocası Hikmet Abi'nin arabası bu iş için uygun hale getirilmiş, yıllardır evle dükkân arasındaki ulaşım aracı olmuştur. (BSB: 89)

"Yok işte! Başka şartımız yok. Koca yaz, ev nöbetiyle geçecek! Ablamın kaldır konduru bende, ağır ev işleri bende. Ablam uyuyunca uyumaya, kıpırdayınca uyanmaya çoktan alıştım." (DN: 19)

Her sabah babamla birlikte atölyeye geliyoruz. Babam, beni kucağında çıkarıyor dördüncü kata kadar. Biliyorum babam düşürmez beni. Gözlerini yumarak çıksa bile düşürmez. (SY:11)

Engelli birey için çevre desteği son derece önemlidir. Aile dışındaki bireylerden gelen desteğin sabırla devamı ise hem engelli bireyin hayatına güzel bir dokunuş hem de okurum değerleri sezmesinde kıymetli ayrıntılardır.

"Sesleri ayrı ayrı duymayı öğreteceğim sana. Bir günde olmaz... aşama aşama. Benimle sabırla çalışmayı gönüllü olarak üstlenecekmiş. Yaşasın! Ablamdan, dedemden, Kâzım Amca'dan sonra bir yabancı kulak vermişti sessizliğime. (HAK: 141-143)

Eserlerde sabır değerine ilişkin verilen zıt örnekler de okurun sabır değerinin kıymetini sezmesi bakımından değerlidir. Deniz'in Doğan'la ilgilenmeye daha fazla dayanamayarak evde tartışma çıkarması, Doğan'a karşı kırıcı cümleler kurarak evi terk etmesi bu duruma örnektir. Olay gelişiminin sonunda Deniz'in kendi davranışlarından dolayı yaşadığı pişmanlık da bir düşünceyi eyleme geçirmeden önce sabırla ölçmenin kıymetini göstermektedir.

4.11. Sağlıklı Yaşam Değerine İlişkin Bulgular

Sağlıklı yaşam, bireyin fiziksel ve ruhsal iyi oluşu için gerekli özeni göstermesini kapsar. Dengeli ve yeterli beslenme, sportif faaliyetler, sosyal hayatına önem verme, bağımlılıktan kaçınma gibi insan sağlığına etki edecek durumlar sağlıklı yaşamın kapsamındadır. 2024 yılında yayımlanan Erdem- Değer Eylem Modelinde eylem basamağında yer alan "İnsan sağlığını önemsemek" başlığının "Gerektiğinde sağlık kuruluşlarından yardım alır" maddesini eserlerde yer alan bazı ifadelerle ilişkilendirmek mümkündür. Engelli bireylerin ailelerinin ve kendilerinin sakatlık/ engel durumuyla ilk karşılaştıklarında teşhis ve tedavi süreçleri sağlıklı yaşam için birer örnek olduğu gibi

alınmayan önlemler ve tıp dışı müdahaleler de sağlıklı yaşam değeri için zıt örnek olmaktadır.

İşte Azad, sol elini parçalayan, sol bacağının kesilmesine ve bir böbreğini kaybetmesine neden olan patlamada annesiyle kız kardeşinin yanı başında ölüverdiklerini o güneşli sonbahar sabahında öğrenmişti. Doktor hanım delikanlının gözlerinden akan yaşları silmiş, iyileşeceğini, bacağının yerine protez takılabileceğini, eskisi kadar mükemmel olmasa da elini kullanabileceğini, tek böbrekle yaşayan çok insan bulunduğunu onu avutmaya çalışmış, az biraz da başarmıştı. (OY: 46)

Denizden çıkarıldığında neredeyse bilinci yerinde değilmiş öyle umutsuzmuş durumu. Beni apar topar İstanbul'a gönderdiler. Sonra haftalar aylar süren bir dizi ameliyat, fizik tedaviler, ilaçlar ve nihayetinde tekerlekli sandalye.

Bunlar olup bittikten sonra alt kattaki yeni odasına yerleşen dayım, bir daha okula dönmediği gibi yavaş yavaş her şeyden elini eteğini çekmiş, evin içinde yaşayan bir gölde haline gelmişti (BSB: 67).

Bireylerin engeli her zaman doğuştan veya çaresi bulunamayan durumlar değildir. Doğum anında veya sonrasında gerçekleşen talihsiz durumlar da engele sebebiyet verebilir. Doğum esnasında bebekte engel oluşturan durumlarda erken teşhis ve tedavi ilerleyen dönemler için son derece önemlidir. Uğur'un Zehra ablasının hastalığı hakkında tanı süreci bu durumun açıklanmasında iyi bir örnektir:

Buradaki hastane o zamanlar daha küçük tabii. Yanlış tanı koymuşlar. Sonra akılları başlarına gelip İzmir'e sevk etmişler ama iş işten geçmiş. Çocuk felciymiş meğer. O yüzden bir bacağı diğerinden çok daha ince ve kısa kaldı. (BSB: 61)

Gökkuşaklı Yazı adlı eserde otizm tanılı Göksu'nun özel eğitim alması gerektiği doktorları tarafından da dile getirilen bir gerçektir. Melisa'nın anlatımından Göksu'nun doktorlar tarafından teşhisinin konulduğu, özel eğitim okuluna gittiği bilgisine ulaşılsa da aile bu durumu kolaylıkla kabul etmez kızlarıyla özel olarak ilgilenmek yerine bakımının büyük bir kısmını ablası Melisa'ya devreder.

“Annemle babama kalsa bir şeyciği yok, hayalperest bir şımarık o yalnızca.” (GY: 13)

Bilinçli ailelerin normal gelişim gösteren, zihinsel ve fiziksel bir engeli bulunan çocukları için her türlü önlemi aldıkları gibi bunun tersi olarak bilinçsiz ailelerin aynı durumdaki çocuklarının durumunu fark etmedikleri, ilerleyen süreçlerde alternatif tıp yardımıyla durumu kötüleştirdikleri görülmektedir. Aile çocuğunun durumu kabullenmeyi

geniş bir zamana yaydığı gibi tedavisi için de bilimin gösterdiği yoldan ziyade geleneklerden ilerlemeyi tercih eder. Toplumda sıkça rastlanılan bu durum eserlere de yansımaktadır.

Sağ çıkan üçüncü çocuğu Döndü 'nün gözü iltihaplandığında ebe kadın "Sağlık ocağına götürmek gerek." dedi. Kış vakti ilçeye indiremediydi kardan; Döndü 'nün gözü kapandı, bir daha açılmıyordu. Yaşayan beşinci çocuğu Yaşar damdan düştüğünde çıkıkçı Zehra'ya koşturmuşlardı. Ama kızının ayağının yanlış kaydığına mı, açgözlü Zehra'nın elindeki son bulguru da aldığına mı yansın, şaşmıştı. (OY: 14)

Anneme Ev Alacağım adlı eserde Ayça karakterinin doğumu sırasında oluşan kalça çıkıklığının fark edilmemesi ve fark edildiğinde yapılan yanlış müdahalelerle tedavisinin mümkün olmaması üzerine çözüm olarak köydeki çıkıkçıya da götürmeleri sonuç olarak onun da çare olmaması bu konudaki bir diğer örnektir (ABEA: 98).

4.12. Saygı Değerine İlişkin Bulgular

Saygı, bireyler arası iletişimin sürekliliğinde temel yapı taşlarından biridir. Bireylerin kendilerine, diğer insanlara, doğaya ve hayvanlara karşı nazik ve ilkeli olması gerektiren bu değer tüm ilişkilerde önemli yer tutar. Erdem Değer Eylem Modeline göre de saygı, nazik ve ilkeli davranmanın yanında bireylerin empati ve etkili iletişim kurmayı, sağlıklı yaşamayı; kendisine, çevresine, millî ve manevi değerlere önem vermeyi kapsar (EDEM, 2024). Bu değer eserlerde engelli bireyler ve onlar etrafında gelişim şekli incelenirken; fertlerin değerli oluşunun kabulü, kişinin kendisine ve karşısındakine karşı nazik olup hatalarının farkında olması, başkalarını incitmekten kaçınması, kendine ve toplumdaki diğer bireylere karşı kırıncı olmaması, yaşamın kıymetli ve biricik oluşuna inanış yönünden ele alınmıştır.

Işık, Doğan'la tanıştıklarında ilk kez engelli bir arkadaşı olduğu için hem heyecanlıdır hem de duygularını çözümleme noktasında kafası karışıktır. Eserin bu bölümleri çocuk okur için yeni duygularla karşılaşma hissinin tarifinde önemlidir. Işık'ın kafası karışık olmasına rağmen karşısındakine her zaman saygı duyması ve engelli arkadaşlarıyla eser boyunca kurduğu iletişim saygı değerinin sezdirilmesinde önemli örnektir.

Bir yandan onun kendisine ihtiyacı olabileceğini düşünüp gözlerini hareketlerinden ayırmıyordu; bir yandan ise ona duyduğu 'acıma' hissi nedeniyle kendisini kötü hissediyordu.

Ne vardı ki bunda? Gözü görmeyen kendisi de olabilirdi. Hem eğer bu çocuk şimdiye kadar hiçbir şey görmediyse, görmenin ne anlama geldiğini bilemezdi ki. Dolayısıyla eksikliğini de bilemezdi. Öyleyse acınacak hiçbir yanı yoktu halinin. Yardıma ihtiyacı yoktu demek ki! (PU:12)

Nasıl yani? İlk kör arkadaşın benim yani, onu mu diyorsun?

Of Doğan! Hayır tabi ki. Kör olmanla ne ilgisi var! Doğan arkadaşının tepkisine çok sevinmişti. Kör olmasına arkadaşının dışında birinin alışmış olması, bu durumu garipsememesi o kadar güzeldi ki! (PU: 32)

Mert'in okulda yalnız kalması, insanlarla iletişim kuramaması ve çevresinin boşalması bunun üzerine Işık'ın ona etrafta fazlalık olmadığını kendisi için bir arkadaş olduğunu belirterek destek olması da yine Işık'ın çevresine ve dostlarına saygılı yaklaşımını göstermektedir (PU: 71).

Engelli bireyin kendi farklılıklarıyla barışık olup öz saygısını sağlaması çevresinin ona karşı saygısını belirleyici rol oynar. Işık'ın ilk defa kabartma yazı gördüğünü söylemesi üzerine Doğan'ın “şahsen ben hiç görmedim” demesi ve bununla eğlenmeleri (PU:21) örneklerden biridir. *Patenli Kız* adlı eserde de çevrenin Şerare'ye saygılı yaklaşımı görmek mümkündür. Şerare'nin kendiyle barışık halleri, kendini asla ezdirmeyip isteklerini açıkça dile getirmesi sayesinde çevresindekiler de zamanla kendi saygı tanımlarından çıkıp gerçekten saygı duymaya başlar. Tık Tık Yaşar'ın kızının “senin gibi çenesi düşük bir ihtiyarı anca sağırılar dinler!” demesi üzerine “Özürlü olmak sizin gibi beyinsiz olmaktan iyidir (PK: 88)!” şeklindeki tepkisi bu açıklama için yerinde örnek olacaktır. Şerare'nin net tepkisi üzerine herkes ona hak verir ve daha dikkatli olur. Bu cümlelerle karşılaşan çocuk okur karşısındaki engelli bireye seslenirken saygı sınırlarına dikkat etmesi gerektiğini fark eder.

Şimdi de senin için endişeleniyorum! Kaç kez uyardım, dinlemedin! Ayağında o tekerlekli şeyler!.. Buraya gelmek için mecburen ana yoldan geçiyorsun. Zaten sakat, ahraz bir çocuksun!

Engelli olabilirim. Ama cahil, bilinçsiz, sorumsuz hiç değilim. Beş yıldır paten yapıyorum. Trafik kurallarını, trafik polisleri kadar iyi bilirim... (PK: 65)

Engelli olması onun için sorun değildi. Bundan rahatlıkla söz ederdi. Ama sakat ya da özürlü olarak anılmaya asla dayanamazdı. Öfkelenir köpürür, genzinden çıkan şuursuz hırıltılarla birlikte kâğıda kaleme sarılır yazardı. Ben, benim

gibiler, kusurlu, kabahatli, suçlu değiliz. Sadece engelliyiz. Aşılmayacak engel yoktur. Bunu anlayamadığınız için asıl siz özürlüstünüz! (PK: 87)

Engelli bireyin ailesinin ona duyduğu saygı bireyin yaşamını kolaylaştırmada oldukça önemlidir. Şerare karakterinin ailesinin, kendisinin ve çevresinin engele karşı saygısı sayesinde Şerare'nin yaşamı kolaylaşmaktadır. Aynı şekilde Göksu karakterine (GY) karşı olumsuz tutumların yanında sabırla kendisine eşlik eden Melisa Göksu'nun yaşamını kolaylaştırmaktadır. Mert, Doğan (PU), Ayşe (DN) karakterleri de diğer örneklerdendir. Doğan'ın Ayşe'nin (DN) teyzesi sayesinde akülü sandalyeye kavuşma anına kadar geçen sürede her ne kadar eve hapsediği görülse de ailenin ona karşı olumlu tutumu sayesinde engelli bireye duyulan saygı okura yansıtılmaktadır.

Konumuz; bedensel engellilerin yaşama katılmasının sağlanmasıyla ilgili yazacağı yüksek lisans tezi. Malum, konu bizim evi yakından ilgilendiriyor.

...Yaşama katılmak ne demek? Nasıl yani? Ağrısını unutan annemin soruları tükenmiyor. Ayşe gibi mi mesela? Bu halde ne yapabilir ki?

Ohoo, neler neler yapabilir. (DN 57)

Oğlunuzun hayatını kolaylaştırmak istiyorsanız, bu durumu kabullenin ve hayatınıza kaldığınız yerden devam edin. O da siz de bu yeni hayatı öğreneceksiniz. Mert'in ilk yaşlarını yaşadığı, ilk adımlarını attığı günler böylece başladı. (PU: 27-28)

Eserlerde doğal olarak davranışlara yansıyacak şekilde saygı değeri yansıtıldığı gibi zaman zaman eserde akli başında, okurun sempatisini kazanmış bireylerin cümleleriyle de farkındalık oluşturulmaktadır.

Aysun ve Sarp'ın sohbeti sırasında psikolojik problemlerin önemine değinilmesi: Herkesin, daha doğrusu bazı insanların, doğuştan eksiklikleri olduğu gibi kalıtsal davranış bozuklukları olabilir. Bunların farkına varmalı, yüzleşmeli, düzeltmeye çalışmalı. Ayıp değil. Kişisel sorunlar alay konusu edilemez. Dışlayıp küçümsemek aslında en büyük sakatlıktır. (OY: 86-87)

Onları bilmem ama sanırım sen bu durumu pek sorun ediyorsun.

Sence sorun değil mi?

Daha önce söylemiştim bu konudaki düşüncemi. Ruhunda bir sakatlık yok senin.

Dahası akıllısın. Bedensel aksaklıktan ne çıkar? (ABEA:125)

Sanki herkes parmağıyla işaret edip aralarında fısıldaşırlardı “Bakın işte o kör çocuk ve babası!” Keşke oğlu kör olmasaydı. Ona kör denmesi kendisini öylesine rahatsız ederdi ki! ‘Görme engel’ tanımını bulan kimse ona teşekkür etmek isterdi. Sophie’nin ise bununla ilgili de söyleyecekleri olmuştu elbette: Aynı anlama geliyor sonuçta. Kör göremeyen demek değil mi? Bu bir hakaret değil Erkan. Oğlumuz kör ama bu kötü bir şey değil! Bırak da o ruhu körelmiş insanlar kendilerine üzülsünler, bizim çocuğumuza değil! (PU:20)

İnsanların birbirini olduğu gibi kabul edip farklılıklarına saygı duyması çoğu zaman gerçekleşmeyebilmektedir. *Patenli Kız* adlı eserde Ömer Dede’nin Şerare için “*Vah, zavallı! Benimle arkadaşlık etmek istiyor,” diye düşündü. “Elbet ya; kızın ahrazlığıyla alay ediyordur millet. Şu insanlar, hayvanlar kadar olamıyor. Yazık!” (PK: 62)* şeklinde düşüncesi toplumdaki bu algıya işaret eden önemli bir kısımdır. Zihinsel engelli Ahmet’in karşılaştığı zorbalıklar (MPÖ), aksak yürüyen Ayça’nın mahalle arkadaşları tarafından alay konusu olması (ABEA), otizmli olmasından kaynaklı dikkat eksikliği olan Göksu’nun ailesi tarafından kenara itilmesi (GY), işitme engelli Yağmur’un çevresi tarafından önemsenmemesi (HAK) gibi durumlar buna örnektir. Eserlerde özellikle engelli bireylerle karşılaşan diğer bireylerin tepkilerinde saygı değeri için zıt örneklerle rastlanmaktadır.

Ne yani akıllı mı? Sağır dilsiz, ama ayağında patenler... Nil’in kuzeniydi değil mi? Hani bütün yaz yelle yarışan, kahvede herkesin yüreğini ağzına getiren kız değil mi o? (PK: 33)

Doğan’ın “kusurunu” fark ettiklerinde, Erkan’ın dünyası yıkılmıştı. Sophie ise oğluna sevgisini vermekle, onun için en iyisini yapmaya gayret etmekle kalmamış; aynı zamanda eşinde de bu durumu kabullenmesi için destek olmuştu. Erkan aradan seneler geçmesine rağmen, aslında hâlâ küçük oğluna karşı mesafeliydi. Onunla dışarı çıkmazdı mesela. Bir yere gitmesi gerekse Doğan’ın yanında bastonuyla yürümesinden utanırdı. (PU: 19)

Doğan’ın abisi Deniz’in kardeşinin engelinden ve sürekli onun bakıcılığını yapmaktan sıkıldığını belirtmesi ve bunun üzerine kavganın ardında evi terk etmesi: *Ömrünün sonuna kadar sana dadılık yapacağımızı mı sanıyorsun! (PU: 50)* ifadeleri de saygı değeri için zıt örneklerdendir.

Çocuk okur için karşılaştığı olumlu örnekler kadar olumsuz örnekler de davranışları için alt yapıdır. Saygı değeri ele alındığında verilen olumlu örneklerin güzel sonuçlanmasının okurda bu davranışlara yönelik sempati oluşturması beklenmektedir; saygı

değerine yönelik zıt örnekler ele alındığında ise bu davranışlarının sonuçlarının pişmanlıkla ilerlemesi veya eserde de yanlış davranış olduğunun sezdirilmesinin yine çocuğun saygı değerinin önemini sezmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

4.13. Sevgi Değerine İlişkin Bulgular

Eserlerde sevgi değerinin tespit edildiği satırlarda özellikle dostluk ve aile bütünlüğü değerlerinin de baskın olduğu görülmektedir. Sevgi değeri incelenirken ailesi ve dostlarına karşı ilgili, samimi, özverili ve barışçıl eylemleri dikkate alınmıştır.

Eserlerde sevgi değerine dair en çok yer verilen ilişki aile- engelli birey ilişkisidir. Aileler çocuklarının engelini kabullense de kabullenmese de ona karşı kucaklayıcı bir tavidir. Bu tavırları bazen merhamet duygusuyla da iç içedir. *Anneme Ev Alacağım*'da Ayça'nın ailesi tarafından korunup kollanması, annesinin kızı mutlu olduğu sürece mutlu olması ve onun mutluluğunu önemsemesi buna örnektir.

Söze dökmese de belki köy yerinde adım çıkar diye korkuyor ama anneciğim, sakat kızının mutluluğu uğruna ses çıkarmıyordu bu arkadaşlığı. (ABEA: 112)

Aile fertlerinden kardeşlerin birbiriyle iletişimi de sevgi değerinin sezdirilmesinde önemli rol oynar.

Aralarında yalnızca on bir ay olduğundan ikiz gibi büyüyen iki kız birbirlerine çok yakınlanmış. Nesrin herhangi bir konuda üste çıkmak istediğinde “Gözlerim görmüyor olabilir ama ben kör değilim!” dermiş. O böyle söylediğinde iki kız gülüşmeye başlar, konuştukları konuyu bile unuturlarmış. (OY:30)

Her sabah babamla birlikte atölyeye geliyoruz. Babam, beni kucağında çıkarıyor dördüncü kata kadar. Biliyorum babam düşürmez beni. Gözlerini yumarak çıksa bile düşürmez. (SY: 11)

Engelli bireyin hayata atılması ve topluma karışması ailesi ve yakın çevresi için çok önemli adımlardır. Engelli bireyin özel hayatıyla ilgili gelişmelerde ailenin verdiği tepkilerde de yine sevgi değerini sezmek mümkündür.

Dayın sevdalanır da karşılık bulamazsa üzülür diye çekiniyor.

Evet, diye atıldı annem. Biz tam da hayata tutunuyor canlanıyor diye sevinirken yeni bir hayal kırıklığı onu ne hale getirir?

Ellerimi belime koyup ikisine de meydan okur gibi baktım.

Bana bakın hanımlar, dedim. Dayımı cam bir fanus içine koyup saklayamazsınız. Bunu yaptığınızda ne kadar mutsuz olduğunuzu yıllardır gördünüz zaten... (BSB: 101)

Cümleleri hem Duygu'nun hem de annesinin bedensel engeli olan Güner dayıya duydukları sevgiyi okura yansıtmaktadır. Sevgi değerinin en çok sezildiği cümlelerden bazıları dostluk değeriyle de ilişkilendirilen cümlelerdir. Çocukların dünyasında yaşanan ve çocuğa sunulan eserlerde işlenen birçok konunun dostluk değeriyle ilişkilendirilmesi mümkündür. *Parmak Uçları*'nda Işık, Doğan ve Mert'in kurdukları bağ; *Patenli Kız*'da Şerare'nin tanıştığı diğer çocuklarla ve yetişkinlerle arkadaş olması buna örnektir.

Sokakta. Öyle yolda yürürken rastlaştık. Sonra birlikte kütüphaneye gittik. Kütüphane mi? Braille alfabesiyle okuyorsun değil mi? Başka şansım mı var? Bu defa üçü birlikte güldü. Mert bu çocuğu sevmiştii. (PU: 40)

4.14. Sorumluluk Değerine İlişkin Bulgular

Sorumluluk, bireylerin kişisel ve sosyal alanda kendileri için tanımlanan görevleri zamanında ve olması gerektiği şekilde yerine getirmesidir. Sorumluluk değerine sahip bireylerin kendisine ve çevresine karşı görevlerini zamanında ve eksiksiz şekilde yerine getirmesi beklenir (EDEM, 2024). Eserler incelenirken engelli bireyin sorumluluklarıyla ilgili cümleler ve çevrenin engelli bireyle ilgili sorumluluklarını içeren cümleler esas alınmıştır.

İncelenen eserlerin çocuklar için kaleme alınan eserler olması sebebiyle karakterlerin çoğu çocuktur. Çocukların kendi sorumlulukları olsa da genel olarak beslenme, barınma, sağlık ve eğitim gibi ihtiyaçlarının giderilmesi sorumluluğu ailededir. Eserlerde ailelerin çocukları için üzerlerine düşen görevleri yerine getirdiği sahneler sorumluluk değeri için örnek olmaktadır.

Daha kızları doğmadan onu ve kendilerini eğitmek için ne gerekiyorsa yapmışlar. Kurslara gidip dudak okumayı öğrenmişler. O bitmiş işaret dilini öğrenmişler. Şerare dünyaya geldiğinde anne babası hazırlıklıymış. Anlayacağın doğduğu günden başlayarak kızlarını eğitmişler. İki yaşında dudak okumayı öğrenmiş Şerare; ne diyorsun sen! (PK: 36)

Doğan'ın "kusurunu" fark ettiklerinde, Erkan'ın dünyası yıkılmıştı. Sophie ise oğluna sevgisini vermekle, onun için en iyisini yapmaya gayret etmekle

kalmamış; aynı zamanda eşinde de bu durumu kabullenmesi için destek olmuştu. (PU: 19)

Gelgelelim köyde ilkokulu bitirdikten sonra annem beni yanından ayırmak istemedi. Sakat olduğum için gittiğim yerde kendime bakmakta yetersiz kalırım, perişan olurum sanıyordu. Bir de kimsesiz kalınca sakatlığımınla eğlenir beni yaralarlar diye korkuyordu canım annem! (ABEA: 98)

Daralan adlı eserde Ayşe için ailenin seferber olması, onun hayatını kolaylaştırmak için planlamalar yapılması da bu değerin bir başka örneğidir. Evde herkes arasında görev dağılımı yapılır, geriye kalan süreçler de Ayşe'nin kendi sorumluluklarını yerine getirip yeni düzenine uyumuyla devam eder.

İlk iş, bir akülü tekerlekli sandalye edinecekmışiz. Bunun için bazı kurumlarla yazışmaya başlamış bile. Babamın çıkarması gereken evraklar hazır olunca resmi başvuruyu yapacaktım. Sıra ablama ne zaman gelir, sandalyesine ne zaman kavuşur, bilinmezmiş. Sabredip bekleyecektim. Sonra, yapacağımız başka şeyler de varmış. Evin ve bahçenin tekerlekli sandalyeyle dolaşmaya uygun hale getirilmesi gerekiyormuş. (DN: 58-59)

Engelli bireyin kendi sorumluluklarının farkında olması ve bu sorumlulukları yerine getirmek için çabalaması onun toplumda kendini dışlanmış hissetmesini önleyecektir. Bireylerin kendi sorumluluklarını üstlendiği, yardım alma durumunu aşp tüm görevlerini başkalarına yaptırmadığı durumlarda çevrenin o bireyin yalnızca farklı olduğunu kabullenmesi daha kolaydır. Engelli bireyin kendisine muhtaç değil de belli konularda desteğe ihtiyaç duyan, geriye kalan her konuda eşit konumda olduğunu fark eden birey engelli bireyin topluma dâhil olmasını kolaylaştıracak ve destekleyecektir.

Şimdi de senin için endişeleniyorum! Kaç kez uyardım, dinlemedin! Ayağında o tekerlekli şeyler!.. Buraya gelmek için mecburen ana yoldan geçiyorsun. Zaten sakat, ahraz bir çocuksun!

Engelli olabilirim. Ama cahil, bilinçsiz, sorumsuz hiç değilim. Beş yıldır paten yapıyorum. Trafik kurallarını, trafik polisleri kadar iyi bilirim... (PK: 65)

Anneme Bir Ev Alacağım'da Ayça'nın kendi işini kurup gelen fazla siparişleri eksiksiz karşılayabilmek için başka kadınlara da iş alanı açması, Bana Sesini Bırak'ta Güner ve Zehra'nın kendi engellerinin şartlarına göre iş alanlarına yönelmeleri ve ailelerine destek olmaları, Düşlerin Peşindeki Çocuk'ta Ördekayak'ın büyükannesine işler konusunda

yardımcı olarak sorumluluğunu yerine getirmesi gibi örnekler de olaylar içine işlenmiş detaylar olarak sayılabilir.

4.15. Yardımseverlik Değerine İlişkin Bulgular

Yardımseverlik değeri, insanlara ve diğer tüm canlılara karşı duyarlı olmak, onları sevmek ve merhamet etmek gibi erdemleri kapsar. Engelli bireyler söz konusu olduğunda toplumda bir bilinç geliştirilmesi zaten gerekliken engelli bireylerin toplumla uyum içinde yaşamasına yardım da bir başka gerekliliktir. Eserlerde engelli bireylere yardım ederken sıklıkla acıma duygusuyla hareket edildiği görülmektedir. İşçi Fırat'ın beslediği kuşun sakat kalması üzerine kuşa bir çocuğa bakar gibi özenle bakması da (OY: 69- 70) Ömer Dede'nin Şerare ile kimse konuşmuyordur diye düşünerek ona karşı daha anlayışlı olması da bundandır.

Kız işaretlerini yinelerken Ömer Dede de “Vah, zavallı! Benimle arkadaşlık etmek istiyor.” diye düşündü. Elbet ya; kızın ahrazlığıyla alay ediyordur millet. Şu insanlar, hayvanlar kadar olamıyor. Yazık! (PK: 62)

Aile içerisindeki yardımlar da engelli bireyin yaşamını kolaylaştırmaktadır. Aileden alınan karşılıksız yardımlar sayesinde engelli birey hayatının yaşanabilir hâle gelmesinin insanların elinde olduğunu görebilir.

Her sabah babamla birlikte atölyeye geliyoruz. Babam, beni kucağında çıkartıyor dördüncü kata kadar. Biliyorum babam düşürmez beni. Gözlerini yumarak çıksa bile düşürmez. (SY:11)

Yok işte! Başka şartımız yok. Koca yaz, ev nöbetiyle geçecek! Ablamın kaldır konduru bende, ağır ev işleri bende. Ablam uyuyunca uyumaya, kıpırdayınca uyanmaya çoktan alıştım. (DN: 19)

Engelli bireylere yardım edildiği düşünülen her an onun için gerçekten yardım olmayabilir. Engelli bireylerle kurulan etkileşimlerde onların kendilerini ifade etmelerine zaman tanımak en doğru hareket olacaktır.

Hayatım, böyle davranırsan onu kendine, bize bağımlı yetiştirmiş olursun. Evet, bizim gibi değil bir farkı var. Ama bu bir eksik değil. Gözüyle görmediğini kulağıyla duyacak, parmağıyla tanıyacak. Bir yere gitmesi gerektiğinde bastonu ona yardımcı olacak sen değil. Sen ona istemediği hâlde yardım etmeye çalışırsan sadece zarar verirsin. (PU:20)

Aysun'un çekmeceyi kendini zorlayarak kapatması üzerine Sarp'ın kendisinin de kapatabileceğini belirtmesi ve bunun üzerine Aysun'un "*Kapatırdın tabii. Benim derdim, sakat bacağımın bir işe yaradığını görmek.*" (OO:90) ifadeleri de bu duruma örnektir.

Engelli bireylerin birbirlerine destek olduğu ve yardım ettiği sahneler yardımseverlik değerinin sezdirilmesinde etkili olacağı düşünülen bir diğer örnektir.

Doğan'ın Mert'e:

Sana kabartma yazı öğretmemi ister misin?" diyerek yardımcı olmaya çalışması ve Işık'ın Mert'in gitar çaldığını bilip kabartma nota öğrenmesi lazım diye yeni öneride bulunması. (PU: 43-44)

Doğan'ın Mert'e parmak uçlarıyla görmesi gerektiğini söylemesi ve onun elinden tutarak nasıl yapacağını göstermesi: *Merak ettiğin şeylere dokunman gerekiyor. Parmak uçlarınla... Yavaşça... Böylece nesnelerin şekillerini anlayabilirsin. Soğuk veya sıcak malzemeleri, pürüzlü pürüzsüz yüzeyleri... Artık parmak uçlarınla görmeyi öğrenmen lazım. (PU: 76)*

O günü düşünerek Filanca kıza: İnsan elleriyle de burnuyla da görür. Dedi.

Filanca kız kaşlarını çattı "Ne saçmalıyorsun sen?"

Saçmalamıyorum. Ellerinle görebilirsin kilimin figürlerini. Dedi ve onu elinden tutup kilimin üzerine oturttu. Ellerini gezdir kilimin üzerinde.

Kız somurtarak da olsa söyleneni yaptı. Parmakları kilimin üzerinde kabartmalı motifte dolanıyordu.

Ne görüyorsun?

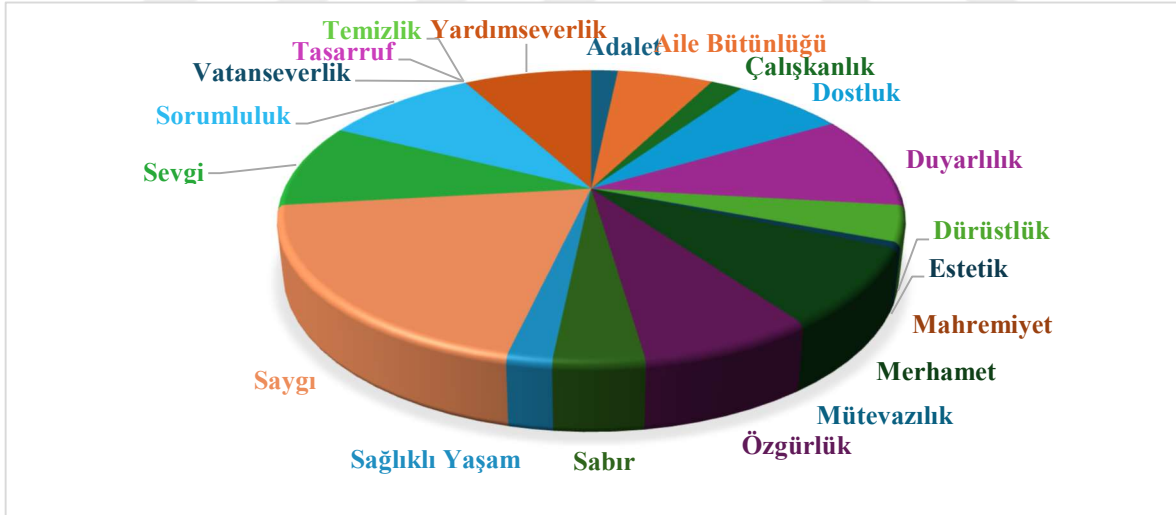
Kuş! bir kuş! (DPÇ:114)

Eserlerde yardımseverlik değerine yer verilen sahneler okuyucunun engelli bireylerin ne konuda yardıma ihtiyacı olduğu konusunda bilgi sahibi olmasına katkı sağlayabilir. Engelli bireylerinin yaşadığı zorlukları eser aracılığıyla fark eden çocuk okur, yardım sahnelerinde engelli bireyin hayatındaki değişimi fark ederek bu değerini önemini sezebilir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

Çocuk edebiyatı eserleri çocuğun anlam dünyasının genişlemesinde, yeni dünyalarla tanışmasında, estetik algısının gelişmesinde önemli araçlardır. Çocuk edebiyatı eserleri çocuklar için hoş vakit geçirmede kullanıldığı gibi ana dil gelişiminde de oldukça önemlidir (Çiçekler, 2006). Eğitimciler tarafından çocuğun dil gelişiminde ve anlama anlatma becerilerinin ilerlemesinde araç olarak kullanılan çocuk edebiyatı eserleri MEB tarafından da bu yönüyle önemsenmiştir. Yayımlanan genelge ile (2024/ 54) çocukların yıl içerisinde kitap analizleri yapmaları istenmiştir. Bir eserin analiz edilmesinde önemli unsurlardan biri de o eserin verdiği mesajları çözümleyebilmektir. Çocuk okur, karşılaştığı eserde kendisine iletilen mesajları çözümleyip anladığı müddetçe eserin amacına ulaşma düzeyi de artar. Anılan bu beklentiler de göz önünde bulundurulduğunda incelenen eserlerdeki değer yoğunluğunun tespit edilmesinin (Şekil 1) bu eserleri Türkçe dersinde kullanmak isteyen eğitimciler ve dolaylı olarak da öğrencilere eserlerin daha iyi anlaşılması noktasında destek vereceği söylenebilir.

Şekil 5.1. İncelenen eserlerde yer alan değerlerin yoğunluğuna ilişkin grafik

Çalışma kapsamındaki eserlerin tümüne bir arada bakıldığında eserlerde engelliliğe ilişkin ifadelerde en sık rastlanan değer saygı değeri iken en az rastlanan değer estetik değeri şeklindedir. Tasarruf, temizlik ve vatanseverlik değerlerine ise rastlanılmamıştır.

Çocukların karşılaştıkları eserlerde çeşitli duyuşsal gelişimler kaydettikleri gibi yaşadıkları toplumun maddi ve manevi kültürüne ait özellikleri sezebilmektedirler. Yayımlanan eserlerin değerlere uygun olması ve yayınevlerinin bu konuda hassasiyet göstermesi gerektiği yazarlar tarafından da dile getirilen bir durumdur (Tanrikulu, 2021). Özbay ve Karakuş (2011), çocuklar için kaleme alınan eserlerin değer aktarımında etkili araçlar olacağını belirtmişlerdir. Çelik (2016), Gümüş (2017), Vural (2023) gibi isimler ise yaptıkları çalışmalarda inceledikleri eserlerin çocuklar için değer aktarımında etkili araçlar olabileceğini belirtmişlerdir.

Çocuk edebiyatı eserlerinde engelli farkındalığının değerlerle ne derece ve ne şekilde işlendiğinin incelendiği çalışmada, incelenen eserlerin çocuğa değer aktarımı sağlamak amacıyla kaleme alınmadığı fakat incelenen eserlerden birçoğunun içeriğindeki konuların sağladığı imkânlar ölçüsünde değer aktarımında etkili olabilecek ifadeler yer verdiği görülmüştür. Eserlerin değer aktarımında nasıl rol aldığı incelendiğinde dikkat çeken önemli bir husus da eserin kaleme alınış amacıdır. Birçok eser değer aktarımı kaygısından uzak kaleme alınabilmektedir. Yaşar'ın (2023), Almila Aydın'ın çocuklar için kaleme aldığı eserlerini incelediği çalışmada söz konusu eserlerin değer yapma amacıyla kaleme alınmadığı sonucuna ulaşması bu görüşü destekler niteliktedir.

Çalışmada incelenen eserlerde engelliliğe dair ifadeleri destekleyen değerler ele alındığında en yoğun yer alan değer saygı; en az yer alan değer estetik; hiç yer almayan değerlerin ise tasarruf, temizlik ve vatanseverlik olduğu görülmüştür. Özbay ve Karakuş'un (2011) Dede Korkut Hikâyeleri'ni inceledikleri çalışmalarında da en sık rastlanan değer olarak saygı değerine rastlanmıştır, Eryeşil'in (2023) çalışmasında da sevgi değerinden sonra en sık rastlanan değer saygı değeridir. Ertem (2023), Ertürk (2023), Gümüş (2017), Vural (2023) gibi isimler çalışmalarında ele aldıkları eserlerde en sık rastlanan değer olarak sevgi değerine rastlamıştır. Şekil 1'de yer alan değer oranlarında ise sevgi değeri, saygı değerinin ardından duyarlılık ve sorumluluk değerlerinden sonra gelmektedir. Çelik (2016), Necdet Neydim'in eserlerini incelediği çalışmada en fazla estetik değerine rastlanıldığını belirtmiştir. Bu sonuç ise çalışmada en az rastlanan değer estetik değeri olmasında farklı bir sonuçtur. Çalışmada engelliliğe dair ifadelerde vatanseverlik değerine rastlanılmamaktadır. Özbirge'nin (2023) Peyami Safa'nın Server Bedi takma adıyla kaleme aldığı eserlerini incelediği çalışmada da vatanseverlik değerinin en az işlendiği görülmektedir.

Engelli bireylerin yer aldığı eserlerde zıt örnekleriyle birlikte ele alındığında saygı, sorumluluk, duyarlılık, yardımseverlik gibi değerlerin sık yer aldığı görülmektedir. Çalışmada değerlerin tespitinde engelliliğe dair ifadelerin esas alındığı düşünüldüğünde diğer çalışmalarda sık rastlanan değerlerden farklı bir sonuca varılmasının doğal olduğu düşünülmektedir. Eserlerden hareketle ulaşılan bulgular şu şekilde değerlendirilmektedir:

Adalet değerine ilişkin;

İncelenen eserlerde adalet değeri; hak ve özgürlüklerden yararlanma, devletin vatandaşlarına sağladığı imkanlardan yararlanma, engelli bireylerin kendilerine tanınan hakların farkında olması ve bunlardan faydalanması şeklinde okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Çocuk okur, çalışmada ele alınan eserler aracılığıyla bariz bir adalet vurgusuyla karşılaşmayacak olsa da engelli haklarına dair bilgi edinecektir. Esem en de (2021) çalışmasında adalet değerine ilişkin vardığı sonuçta, metinlerde geçen olayların öğrencilerin adalet değeri üzerine sorgulama yapacağını ve kitaplarda adalet ile ilgili ifadelerin yer almasının bu değerle ilgili farkındalık oluşturacağını belirtmektedir. Eserlerde adalet değeri kapsamında saydığımız hak ve özgürlükler hakkında bilgiler verilirken öğreticilik amacı güdülmemiş, olaylar içinde işlenerek çocukların sezin gücüne bırakılmıştır. Okuyucu söz konusu cümleleri okurken aynı zamanda engellilerin haklarına yönelik farkındalığı da geliştirecektir. Ele alınan eserlerden *Patenli Kız*'da işitme engelli bir bireyin günlük yaşamında karşılaştığı zorluklar diyaloglar aracılığıyla verilmiş ardından bu zorluklarla baş etmede etkili olan haklara değinilmiştir. Bu yönüyle *Patenli Kız* adlı eser engellilerin haklarına ve devletin kendilerine sağladığı imkanlara en sık yer veren ve bu konuda bolca mesaj veren eserdir. *Daralan* adlı eserde engelli bireyin akülü sandalyeye ne şekilde ulaşabileceği, bu konudaki sınırlı imkanlara değinilmiş; *Parmak Uçları* adlı eserde görme engelli bireylerin eğitim, sosyal hayat gibi farklı alanlardaki hak ve imkanlarından söz edilmiştir.

Yerinde ve dozunda verilen mesajlar çocuklarda engelliliğe yönelik farkındalık oluşturmada etkili araçlardır. Adalet değerini incelerken eserlerin engelli hak ve özgürlüklerini ne derece yansıttığı, insanların dış görünüş ve fiziksel özelliklere göre ayırım yapıp yapılmadığını ne şekilde yansıttığı, bunları mesajlarda ne şekilde işlediği ölçüt alınmıştır. İncelenen eserlerde adalet değeri için bu mesajların *Patenli Kız* adlı eserde sezdirimden ziyade öğreticilik boyutunda iletildiği görülmüştür. *Parmak Uçları*, *Daralan*, *Gökkuşakğı Yazı* eserlerinde olay içerisine yedirilerek bu mesajlar çocukların ilgisinin eserde kalmasını da sağlayacağı düşünülmektedir.

Aile Bütünlüğü değerine ilişkin;

Eserlerde aile bütünlüğü değeri ele alınırken aile birliğinin sağlanması, ailenin birbirini her koşulda desteklemesi, aile bireyleri arasındaki sevgi ve saygı, aile bireylerinin birbirine desteği gibi eylemler etrafında inceleme yapılmıştır. Eserlerin ana karakterlerinin çocuklar olması ve olay örgüsünde çocukların başından geçenlerin hâkim olması sebebiyle aile kavramına da sıkça rastlanmaktadır. İlgili ve ilgisiz aile ayrımının net olarak görülebildiği bu eserlerde engelli bireylerin ailelerinin tavırlarından hareketle çocuklarda farkındalık oluşacağının mümkün olduğu düşünülmektedir.

Anneme Ev Alacağım'da Topal Ayça'nın ailesinin merhametten de doğan ilgisi ve anlayışı; *Bana Sesini Bırak*'ta Zehra ve Güner'in kendi aileleri tarafından sürekli desteklenmeleri ve sosyalleşmeleri için çabalanması; *Daralan*'da Mete karakteri ve ailesinin ortopedik engeli olan Ayşe'nin konforu için çabalaması, engelinin günlük hayatta karşısına çıkaracağı zorlukları en aza indirmeye çalışmaları; *Düşlerin Peşindeki Çocuk*'ta Ördəkayak'ın büyükannesinin aksak yürüyen torunu için olumsuz herhangi bir tavra girmemesi, bir yere giderken yürüme hızını toruna göre ayarlayarak yorulmasını önlemesi; *Odada Yalnız*'da Nesrin karakterinin ailenin neşeli karakteri olması; *Oralı Olmamak*'ta Sarp'ın sonradan ortopedik engelli olan annesi Aysun'a günlük işlerde destek olması, *Patenli Kız*'da Şerare'nin ailesinin kızlarının yaşama katılmasındaki büyük desteği, ailesi ve diğer akrabalarının onun için işaret dili öğrenmesi; *Parmak Uçları*'nda görme engelli Doğan'ın annesinin oğlu için her anlamda çabası, sonradan görme engelli olan Mert'in ailesinin tüm süreci bilinçli bir şekilde çocuklarına destek olarak yürütmesi; Aysun ve çocukları arasındaki güçlü iletişim; *Sessiz Yürek*'te baba ve kız arasındaki güçlü sevgi bağı gibi örnekler aile bütünlüğü değerinin okuyucuya sezdirilmesinde yeterli yerinde örneklerdir. Aynı zamanda *Gökkuşağı Yazı*'nda ailenin otizmlili kızları Göksu'ya karşı başlardaki ilgisiz ve sert tavırları, *Parmak Uçları*'nda Doğan'ın abisi ve babasının Doğan'a karşı kırıcı tavırları aile bütünlüğü değerinin olumsuz yöndeki örnekleridir. Eserlerde aile bütünlüğünün olumlu yönde ve olumsuz yönde yansıtılması çocuk okurda çeşitli düşünceler oluşturacaktır. Olumlu örneklerin yer aldığı satırları okuyan çocuklar engelli karakterlerin topluma kazandırılmasında ailenin önemini fark edecektir. Olumsuz örnekte ise ailenin tavırları ve devamında engelli karakterin hüznünü gören çocuk okur bu yanlış davranışlara karşı gelecek, bunun yanlış olduğunu sezecektir.

Çalışkanlık değerine ilişkin;

Çalışkanlık değeri ele alınırken eserlerde yer alan engelli karakterlerin zorluklar karşısındaki çaba ve gayreti, kendilerine uygun konularda görev almak için çabaları gibi eylemlerine dikkat edilmiştir. İncelenen eserlerde çalışkanlık değerine çok fazla yer verildiği görülmektedir. Eserlerde engelli karakterlerin genellikle çocuk yaştaki bireyler olmasının bu durumda etkili olduğu düşünülmektedir. Tüm engelli karakterlerin engellerini topluma kabul ettirmek ve kendilerine yer açabilmek için girdikleri çaba istisna sayıldığında ; *Bana Sesini Bırak*'ta Zehra'nın reçel kavanozları için tasarımlar yapması ve Güner'in lokmacıda kasada çalışmayı bırakıp müzik yapabileceği bir mekan için kolları sıvamaya razı olması; *Daralan*'da Ayşe karakterinin akülü sandalye edindikten sonra eğitimi ve sosyal hayatı için cesurca çabası; *Düşlerin Peşindeki Çocuk*'ta Ördəkayak'ın büyükannesine destek olması için engelinden kurtulması gerektiğini düşünüp yollara düşmesi, bu süreçte pek çok zanaat öğrenmesi ve karşılaştığı Çömlekel'in "*Marifet kusursuz olmakta değil, marifet kendini yetiştirmekte, geliştirmekte...*" şeklindeki ifadeleri; *Oralı Olmamak*'ta Aysun'un kendiyle ilgili çalışıp koşturmadığı gibi bir eleştiride bulunması ve daha fazla hareket etmek için uğraşması; *Anneme Ev Alacağım*'da Ayça'nın dikiş nakış işlerinde çok iyi olması ve köyde bu alanda ticaret yapmaya başlaması gibi örneklerin farkındalıkta etkili olacağı düşünülmektedir. Söz konusu olayların geçtiği satırlar, okurun çalışkanlık değerini ve engelli bireylerin yaşamlarını idame ettirecek faaliyetlerde neler yaşadıklarını sezdirmede etkili olacaktır.

Dostluk değerine ilişkin;

Çocuk okurun eser ve eserdeki karakterlerle bağ kurmasında en iyi yol karakterler arasındaki güçlü dostluklardır. Çizgi filmler, animasyonlar gibi gösterilerde çocukların ilgisini çekebilmek için genellikle arkadaş gruplarından ve bu gruplardaki kuvvetli bağdan faydalanılmaktadır. Bu tür gösterilerin değer aktarımında da önemli rolleri vardır (Gül den, 2015). Gösterilerde yer alan arkadaş gruplarında engelli bireyin yer aldığı örnekler de mevcuttur (<https://www.trtcocuk.net.tr/dennis-ve-gnasher>, E. T. : 05.08. 2024) bu örneklerin çocukların hem dostluk değerini sezmesi hem de engelli farkındalığına ulaşmasında etkili olacağı düşünülmektedir. Aynı beklenti çocuklar için kaleme alınan eserlerde de ortaya çıkmaktadır.

Eserlerde dostluk değeri ele alınırken iyi veya kötü her anda arkadaşının yanında olma, arkadaşına karşı dürüst ve samimi olma, farklılıklarla güzel olunduğunu bilme, arkadaşlarla kaliteli zaman geçirme gibi eylemler dikkate alınmıştır. İncelenen eserlerde dostluk değerinin en fazla işlendiği eser *Parmak Uçları* adlı eserdir. Görme engelli Doğan, sonradan

görme yetisini kaybeden Mert ve bu ekibin buluşmasında etkili olan Işık'ın dostlukları işlenirken kişisel duygular, problemler ve engelli yaşamı gibi her konuya değinilmesi ve bunların olay akışına iyi şekilde işlenmesi okurun engelli farkındalığı ve dostluk değerini sezmeye yardımcı olacaktır. Diğer eserlerde ise dostlukların engelli bireyin etrafında çok fazla dönmediği görülmektedir. *Patenli Kız*'da Şerare'nin herkes tarafından sevilmesi ve köyde pek çok arkadaş edinmesi eserde yer verilen bir durumdur fakat eser Şerare ve arkadaşlarının maceralarını işlemediği için bu arkadaşlıkları ara cümlelerden hareketle sezmek mümkündür. Postacı Erkan'ın Şerare hakkında olumsuz konuşması üzerine çocuklarının Şerare'yi orada olmamasına rağmen savunduğu satırlar buna örnektir (PK: 33). Aynı zamanda Şerare'nin Ömer Dede, Tıktık Yaşar gibi kendinden yaşça büyük insanlarla kurduğu güçlü bağ dostluk havasındadır. *Anneme Ev Alacağım*'da Ayça ve köye tayin olan öğretmen ile *Bana Sesini Bırak*'ta Zehra ve Güner arasındaki dostluk ise benzer türdendir. Aralarında dostluk dışında bir gönül bağının da sezdirilmesinden dolayı bariz bir dostluk değerinden çok sevgi değeriyle değerlendirilebilir bir örnektir. İncelenen eserlerde örnekler dışında dostluk değerine ilişkin net örneklerle rastlanılmamaktadır. *Daralan*, *Gökkuşaklı Yazı* ve *Odada Yalnız*'da ise engelli karakterlerin en fazla vakit geçirdiği, dostluk değerinin sezildiği bölümler kardeşleriyle olan bölümlerdir. *Mutsuz Palyaçolar Örgütü*'nde zihinsel engelli Ahmet'in okuldaki çocuklar tarafından zorbalığa uğraması ise dostluk değeri için zıt örnek olarak verilebilir.

İncelenen eserlerden yedisi dışında kalanlarda dostluk değerinin engelli birey dışındaki karakterler aracılığıyla yansıtıldığı tespit edilmiştir. Engelli bireyin genellikle tek başına geçirdiği zamanlardan ve olaylardan bahsedilmesi, onun güçlü bağlar kurduğu dostluklarına, dostlarıyla geçirdiği maceralara yer verilmemesi bir eksiklik olarak görülmektedir.

Duyarlılık değerine ilişkin;

Duyarlılık değeri, kişinin içinde yaşadığı toplumu, toplumdaki bireylerin farklılıklarını önemsemesini, yaşlı ve özel gereksinimli bireylerin hayata katılmasını desteklemesini, tüm canlıların haklarını savunmasını kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Engelli farkındalığının değerler ışığında ne şekilde oluşturulduğunun araştırıldığı çalışmamız duyarlılık değeriyle doğrudan ilişkilidir. Çünkü duyarlılık değerinin sezdirildiği, bu değer aktarıldığı bireylerin bireysel farklılıklara bakışı daha farklı olacaktır. Duyarlılık değerinin bireylere anlatılması ise büyük oranda eserler aracılığıyla gerçekleştirilebilecektir. Çocuklar için kaleme alınan edebiyatı ürünleri, çocukların duyarlılık eğitiminden geçmelerinde önemli roller üstlenir. Bu

doğrultuda kaleme alınan kitaplar çocukları duysal bir çeşitlilik ve zenginlikle buluşturur, onlara farklı duygu durumlarını yaşatarak olaylar üzerinde düşünme ve sorgulama ortamları yaratır. Bu sayede çocukların çeşitli değer ve erdemlerin güzelliğini duyumsamaları sağlanır, çocukların duyarlı birer birey olmalarına katkıda bulunulur (Aslan, 2019).

İncelenen eserlerde duyarlılık değerine yer verilirken özel gereksinimli bireylerin hayata atılımını destekleme ve tüm canlıların haklarını koruma eylemlerinin ağır bastığı görülmüştür. Bilinçli olma kavramı bu değerın tespitinde yardımcı bir kavram olmuştur. Bireylerin kendi engellerine karşı bilinci, ailenin ve toplumun bireyin engeline karşı bilinci, engelli haklarına hakimiyet gibi unsurlar duyarlılık değerinin varlığına işaret kabul edilmiştir. *Daralan*, *Horoz Adam ve Korsan*, *Parmak Uçları* ve *Patenli Kız* eserlerinde engelli karakterler ailelerinin veya yakın çevrelerinin bilinçlendirmesiyle engellerine daha farklı yaklaşmayı öğrenirler. *Daralan*'da teyzelerinin akülü sandalyeye nasıl erişebilecekleri, bu sandalyenin Ayşe'nin hayatına ne şekilde katkıları olacağını anlatması; *Parmak Uçları*'nda Doğan'ın ailesinin onun görme engeliyle barışık yetişmesini sağlaması, engeliyle beraber yaşamasına ve eğitim ve sosyal haklarını kullanmasına destek olması, aynı eserde Mert'in görme yetisini sonradan kaybedip yeni hayatına engellilere tanınan haklar aracılığıyla uyum sağlaması; *Horoz Adam ve Korsan*'da Kazım Amca'nın işitme engelli Yağmur'un duymadan dünyayı nasıl algılayabileceğini öğretmesi ve ona destek olması; *Patenli Kız*'da Şerare ve yakın çevresinin engellilik, engelli hakları ve engelli bireylerin problemlerine dair bilgileri bu eserlerdeki bireyleri duyarlılık değerine sahip olduğunun göstergesidir. Eserlerde bu bilincin işlenmesi sayesinde çocuk okur farkında olarak veya olmayarak aynı bilgileri zihnine kaydeder ve bu alanda duyarlılık edinir.

Duyarlılık değerinde olumsuz örnekler mevcut olmakla birlikte bu örneklerle sık rastlanıldığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Eserlerde özellikle engelli bireylerin tanı ve tedavilerinin anlatıldığı satırlarda karakterlerdeki bilinçsizlik göze çarpmaktadır. *Horoz Adam ve Korsan*, *Anneme Ev Alacağım* ve *Odada Yalnız* eserlerinde engelli karakterlerin engellerinin bebekken fark edilmesine rağmen geleneksel tıp ve sağlıksız müdahalelerle engelin yok edilmeye çalışılması buna örnektir. Tedavinin mümkün olmamasının yanı sıra engelli bireyin yaşamını kolaylaştıracak, onun engeliyle yaşamasına katkı sağlayacak herhangi bir bilginin de aktarılmadığı bu tedavi yöntemlerinde bireyler elleri boş dönerler. Bu satırlarla karşılaşan okur, süreç ve sonuca baktığında bilinçsiz yaklaşımın işleri nasıl daha kötü hâle getirdiğini fark edebilir.

Dürüstlük değerine ilişkin;

İncelenen eserlerde dürüstlük değerinin tespiti yapılırken engelli bireyin üzerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirip getirmediğine, olaylar karşısında objektifliğine, açık, net ve doğrudan yana olup olmadığına dikkat edilmiştir. Eserlerde engelli karakterler neleri yapıp neleri yapamayacakları konusunda açık ve nettir. Kendilerine verilen görevleri herhangi bir bahaneye sığınmadan yerine getirmektedirler. *Anneme Ev Alacağım*'da Ayça'nın engelini bahane etmeden çalışmak için girişimde bulunması ve bulunduğu yerde el işleriyle nam salması, evleneceği kişiyle konuşurken engelinin sorun olup olmayacağı hakkındaki soruları açık yüreklilikle paylaşması; *Bana Sesini Bırak*'ta Güner'in "*İçimden hiçbir şey yapmak gelmiyor*" dedi. *Hiçbir şey. Kendimi büyük bir haksızlığa uğramış gibi hissediyorum.*" (BSB: 81) şeklindeki ifadeleriyle durumu hakkındaki görüşlerini açıkça söylemesi; *Düşlerin Peşindeki Çocuk*'ta Ördekayak'ın engelinden dolayı işlerle ilgili bazı konularda geri kaldığını belirtmesi ve telafisi için çabası; *Oralı Olmamak*'ta Aysun'un günlük ayrıntıları kaçırmamasını kendi ifadesiyle engelinden kaynaklı çalışıp çabalamamasına bağlaması; *Parmak Uçları* ve *Patenli Kız*'da engelli karakterlerin tanıştıkları insanlara engelleri hakkında bilgiler vermesi ve neleri yapamayacaklarını açıkça söylemesi şeklindeki durumlar dürüstlük değerinin varlığına ilişkin örneklerdir. *Oralı Olmamak*'ta Gülin karakterinin psikolojik rahatsızlığından kaynaklı başkalarının eşyalarını sınıf penceresinden aşağı fırlatması ve suç başkasına kalınca dahi itiraf etmemesi ise dürüstlük değeri için olumsuz örnektir. Dürüstlük değerini engelli bireyin kendi engelini kabulü ve bunu açıkça ifadesi şeklinde ele aldığımızda incelenen eserlerin tamamını dâhil etmek mümkün olacaktır fakat çocuk okurun bu satırları okurken dürüstlük değerinin inceliklerini sezmekten çok açık sözlülüğün erdemini sezmeleri kuvvetli muhtemeldir. Dürüstlük değerinin sürekli engelli karakterin yaşantılarıyla aktarılmasının sıkıcı olacağı düşünülmektedir fakat eserlerde dürüstlük değeri için diğer karakterler üzerinden de fazla mesaj verilmediği görülmektedir. Araştırmanın bu sonucu incelenen diğer çalışmalar (Turgut, 2023; Yıldırım, 2021) aynı doğrultudadır. Yazarların değer aktarma kaygısıyla eserlerini kaleme almaması ve dürüstlük değerine ilişkin eylemlerin olay akışına uygun olamayabileceği düşüncelerinin bu durumda etkili olduğu düşünülmektedir.

Estetik değerine ilişkin;

Değerler evreninde estetik değerler, özgün ve bağımsız değerler olarak öbür değerler karşısında yer alırlar (Tunalı, 1998). Çünkü estetik değerinde güzele ulaşmayı, sanatsal bakış açısına sahip olmayı özgünlük, üretkenlik ve ruhsal gelişimi destekleme vardır. Ulaşılan tanımlarda ve estetik değeriyle ilişkili açıklamalarda sanat ve ürün odaklılık hâkim

olduğundan kişiler üzerinden estetik değer sonuçlarına varmak zor olabilmektedir. Bunun için incelenen eserlerde estetik değeri aranırken bireylerin estetik zevk verecek aktivitelerde bulunmaları ve güzelliğin göreceli olduğunu kabullenmesi şeklinde eylemler ölçüt olmuştur. *Parmak Uçları* ve *Bana Sesini Bırak*'ta engelli bireylerin müzikle ilgilenmesi; *Gökkuşağı Yazı*'nda Göksu'nun kendi kendine yaptığı çizimler ve diğer sanatsal aktiviteleri; *Patenli Kız*'da Şerare'nin kitap yazarak bir ürün ortaya koyması; *Anneme Ev Alacağım*'da Ayça'nın el işlemelerinin diğer insanlarca beğenilmesi gibi örnekler estetik değeriyle ilişkilendirilebilir. Aynı zamanda yine *Anneme Ev Alacağım*'da Ayça'nın bacak boylarının farklı olması üzerine çocukların ona Topal Ayça şeklinde seslenmeleri insanoğlunun canlı cansız fark etmeksizin kusursuzluk arayışında olduğunu, kusursuz ve onlara göre estetik durmayan bir şekilde dışa ittiklerinin bir örneğidir. Bir benzer örnek olarak *Düşlerin Peşindeki Çocuk*'ta Ördəkayak'ın diğer çocuklardan çekindiği için he mevsimde paytak ayaklarını gizleme kaygısı duyması ve sürekli ayakkabı giymesi gösterilebilir. Ele alınan eserlerde bunlardan farklı olarak olumlu veya olumsuz bir örneğe rastlanılmamıştır. Tespit edilen olumsuz örneklerin ise estetik değeriyle bağlantısının yeterince kuvvetli olmadığı ve eserlerde estetik değerine yönelik satırların yetersiz olduğu düşünülmektedir.

Merhamet değerine ilişkin;

İnsanların kendi dışındaki insanlara ve diğer tüm canlılara karşı vicdanlı ve şefkatli olması anlamına gelen merhamet değerine incelenen eserlerde sıkça rastlanmıştır. Bulundukları dezavantaj konumdan dolayı engelli karakterlere etkileşimlerde merhamet değerinin baskın geldiğini söylemek mümkündür. İncelenen eserlerin tamamında engelli birey söz konusu olduğunda karşıdaki bireyin bir başka değerle birlikte veya tek başına merhamet değeriyle yaklaştığı tespit edilmiştir. *Parmak Uçları* adlı eserde Işık karakterinin Doğan'la tanışma sahnesinde bir yandan görme engelli Doğan'a yardım ederken bir yandan da ona karşı hissettiği 'acıma' hissi bu durumu özetleyebilecek en açık ifadedir. Eserlerde aileler başta olmak üzere engelli karakterin etrafındaki tüm karakterler ona engelli bireye karşı daha anlayışlı bir tutumdadır. Bunların yaşandığı sahneler ise okura merhamet değerini en iyi yolla sezdirecek şekilde kurgulandığı düşünülmektedir. Yine bu değer için de eserlerde zıt örneklerin verildiğini söyleyebiliriz. Çocukların en büyük endişelerinin yine diğer çocukların acımasız ve küçümseyici tavırları olmasının, *Anneme Ev Alacağım* ve *Mutsuz Palyaçolar Örgütü*'nde mahalle çocuklarının engelli bireylere topal ve deli şeklinde isimler takmasının okurda ters etki oluşturarak merhamet duygusunu ortaya çıkaracağı

düşünülmektedir. Eserlerde merhamet değerinin yeterli ve uygun kurgularla işlendiği düşünülmektedir.

Özgürlük değerine ilişkin;

Eserler özgürlük değeri ışığında ele alınırken bireyin kendi hak ve özgürlüklerinin farkında olduğu, bunlar söz konusu olduğunda kararlılıkla arkasında durduğu eylemler dikkate alınmıştır. Bu bağlamda ele alınan eserlerde özgürlük değerinin en baskın olduğu durumların genellikle bilinçli ailelerin çocuklarında olduğu görülmektedir. Ailesi tarafından hak ve özgürlüklerinin farkında olarak yetiştirilen engelli bireyler bu sayede kendileri için en uygun yolu çizebilmektedirler. Aynı zamanda bu hak ve özgürlüklerinden faydalanırken başkalarının haklarını gasp etmeden kendi özgürlükleri sınırlarında yaşamaktadırlar. Bilinçsiz ailelerde yetişen engelli bireyler ise zaten dezavantajlı bireyler olarak sürdürdükleri yaşamlarında bilinçsizlik yüzünden haklarından da mahrum kalmaktadırlar. *Bana Sesini Bırak*'ta Güner'in yaşadığı sakatlık üzerine hayata küsmesi fakat ailesinin desteğiyle dükkânda kasada çalışarak hayatın ucundan tutması, ilerleyen bölümlerde kendi yeteneği doğrultusunda müzik atölyesi açmaya girişmesi; *Daralan*'da teyzelerinin resmi yollardan akülü sandalye edinmelerine yardımcı olması, Ayşe'nin akülü sandalyesine kavuştuktan sonra eğitim hayatını tamamlaması yönünde adımlar atması; *Düşlerin Peşindeki Çocuk*'ta Ördekayak'ın evi terk edip her durağında farklı zanaat öğrenmesi ve büyükannesinin yanına dönüp işini kurması; *Parmak Uçları*'nda Doğan ve Mert'in devletin kendilerine sağladığı kaynaştırma, sınav anında destek gibi durumlardan faydalanmaları; *Patenli Kız*'da Şerare'nin kendi haklarının farkında olması ve herkese karşı savunması, özgürce etrafta koşturup eğlenmesi gibi eylemler eserler aracılığıyla özgürlük değerinin sezdirilmesine örnek gösterilebilir. Eserlerde özgürlük değeri işlenirken aile ve yakın çevre desteği ağır basmaktadır. Bu durumun okur için iyi örnek olacağı düşünülmektedir fakat engelli bireyin bireysel olarak özgürlük değerini sezdirecek eylemlerinin yetersiz kalabileceği düşünülmektedir.

Sabır değerine ilişkin bulgular;

Eserlerde sabır değeri ele alınırken engelli bireylerin karşılaştıkları zorluklarla kendi başlarına mücadele edecek yeterlilikte olması, sorunlar karşısında çözümler sunmaları, görev ve sorumluluklarını yerine getirerek bunlar sırasında karşılaştıkları problemlerle mücadele etmeleri dikkate alınmıştır. Engelli bireylerin yaşamlarındaki kısıtlamaların yanı sıra ailelerinden ve toplumdan gelen kısıtlamalar karşısındaki tavırları da birer sabır

örneğidir. Eserlerde özellikle zorluklarla kendi başına mücadele için örneklerle sık rastlanmaktadır. İncelenen eserlerde engelli bireyler öncelikli olarak kendi yeterliliklerini fark edip ortaya çıkarana kadar aile ve toplumdaki bilinçsizlikle mücadele eder ardından toplumda kendilerine yer edinebilmek için *Daralan*, *Parmak Uçları*, *Patenli Kız*, *Anneme Ev Alacağım* eserlerinde de olduğu gibi engelli bireyin aciz olduğu algısıyla sabırla mücadele eder. Eserlerdeki olayların sonucunda engelli bireylerin sabırlarının sonucunu elde ederek toplumda kabullerini sağlamaları ve kendilerine yer bulabilmeleri ise sabır değerinin sonucundaki güzellikleri sezdirmesi açısından önemlidir. Ele alınan eserlerde sabır değerinin bir ajitasyon unsuru olarak değil de mücadele için gerekli motivasyon olarak kullanılmasının değeri sezdirilmesinde daha etkili olacağı dikkate değer bir başka unsurdur.

Sağlıklı yaşam değerine ilişkin;

Engelin erken tanı ve tedavisi, kesin çözüm için yol olmasa da bireyin hayatının kolaylaşmasında önemlidir. Ailelerin çocuklarında normal gelişim özelliklerinden farklı bir durum fark ettikten sonra sağlık kuruluşlarından destek alması ve gelişim süresince takibi sayesinde engelli bireyler engellerinin kendileri için oluşturduğu dezavantajları en aza indirebilir. İncelenen eserlerde sağlıklı yaşam değerinin tespiti için sağlık kuruluşlarından destek alma eylemi esas alınmıştır.

Oralı Olmamak'ta Aysun'un geçirdiği kaza sonrası hastanede kalması, tedavi sürecinin yer aldığı sayfalarda yaşamına sonradan engelli olarak devam eden bireylerin bu süreci çocuklara açıklanmakta ve tıbbi desteğin önemi sezdirilmektedir. Aynı eserde çocuk karakterlerden Gülin'in psikolojik bir rahatsızlığa sahip olması ve destek alması, bu desteği almanın ne kadar önemli ve doğal olduğunun Aysun'un cümleleriyle açıklanması da sağlıklı yaşam değerinin öneminin sezdirilmesinde etkilidir.

Parmak Uçları'nda Doğan ve Mert'in sağlık kuruluşlarından yardım aldıklarını işaret eden cümleler, Mert'in beynindeki tümör için ameliyat olması üzerine görme yetisini kaybetmesi, yaşadıkları için aldığı psikolojik destek gibi olaylar yine bu değeri sezdirilmesinde etkilidir. *Odada Yalnız*'da Azad karakterinin yaşadığı olay sonrası birden fazla engelle hayatına devam edecek olması ve sağlık kuruluşları yardımıyla diğer tedavilerine ek olarak fizik tedavi alması da örnekler arasındandır. Sağlıklı yaşam değeri söz konusu olduğunda bilinçsizce alınan kararlar dolayısıyla bu değere zıt örnek oluşturabilecek birçok örneğe rastlanılmıştır. *Gökkuşaklı Yazı* adlı eserde ebeveynlerin doktor teşhisine rağmen kızlarının otizmlili birey olduğunu kabul etmeyip ve destek almayı sürdürmemesi; *Odada Yalnız*, *Anneme Ev Alacağım*, *Horoz Adam* ve *Korsan* eserlerinde ailelerin çıkıkçı

veya hocalardan yardım alması bu örneklerdendir. Bu tür olumsuz örneklerle karşılaşan çocukların sağlıklı yaşam değerinin önemini sezeceği düşünülmektedir fakat bu zıt örnekler verilirken karakterlere karşı fazla acımasız sonuçlar yazılması (kalıcı olarak sakat kalmaları, tedavi süreçlerinde yaşadıkları üzücü olaylar vb.) okurda acıma hissinin daha ağır basmasına sebep olacağı da bir başka düşüncedir. *Patenli Kız* adlı eserde Postacı Erkan'ın Şerare için “*Bir hocaya okutsalarmış.*” (PK: 37) fikrinin sert tepkiyle karşılanması, hemen sonrasında Şerare'nin çok iyi tedavilerden geçtiği ve çok iyi yetiştirildiği bilgisinin verilmesi üstteki eleştirimizi destekleyecek ve alternatifi olarak beklentinin ne olduğunu açıklayacak niteliktedir.

Saygı değerine ilişkin;

İncelenen eserlerde olumlu ve olumsuz örneklerin en sık yer verildiği değer saygı değeridir. Eserler incelenirken bireylerin öz saygısının gelişmiş olması başta olmak üzere insanın değerli bir varlık olduğunu bilmesi, insanlara karşı empatiyle yaklaşması, hatalarından ve bu hatalarının sonuçlarından dolayı pişmanlık duyup özür dilemesi gibi durumlar değerlendirilmiştir.

Anneme Ev Alacağım'da Ayça'nın annesinin kızına saygısı ve desteği, köye yeni atanan öğretmenle seviyeli iletişimi ve öğretmenin Ayça'nın ayağındaki aksaklığın ruhunda aksaklık olmasından iyi olduğu şeklindeki ifadesi; *Bana Senini Bırak*'ta Güner ve Zehra'nın ailelerinin saygıyla yaklaşımı, engellerinin hayata atılmalarında sorun oluşturmaması için çabaları; *Daralan*'da Ayşe'nin ev halkı tarafında el üstünde tutulması onun ihtiyaçlarının giderilmesinin öncelikli olması, hayatını kolaylaştırmak için adımlar atılması; *Düşlerin Peşindeki Çocuk*'ta büyükannenin Ördəkayak'ın engeline karşı empatiyle yaklaşması, yürürken adım hızını torununa uygun seçmesi; *Parmak Uçları*'nda Işık, Doğan ve Mert'in kendilerine, birbirlerine, insanların farklılıklarına ve zenginliklerine saygı duymaları saygı değeri için yerinde örneklerdir. *Patenli Kız*'da Şerare'nin kendisine engelli denilmesini sorun etmeyip özürlü, sakat gibi adlandırmalara tepki göstermesi kendisine duyduğu saygıya, ailesinin ve yakın akrabalarının Şerare için işaret dili öğrenmeleri ise çevrenin Şerare'ye duyduğu saygıya örnektir. Yine Şerare tarafından sarf edilen “*Ashında çok basit. Dünyada ‘özürlü’ insan istemiyorsak, engelli insanların sorunlarına birazcık eğilmemiz gerekiyor.*” (PK: 216) cümleleri de engelli bireyin toplum tarafından saygı gördüğü müddetçe engellerinin yaşama katılmada problem olmasından kurtulacağı sonucuna varmak mümkündür. Bu ifadeler ve yukarıda saygı değerine ilişkin örneği verilen diğer durumlar sayesinde okurlar engelli bireylere karşı tutumlardan hareketle saygı değerini sezebilir.

Eserlerde, saygı değerinin zıt örnekleri de karşımıza çıkmaktadır. *Anneme Ev Alacağım*'da Ayça'nın ailesinin köydeki diğer çocukların Ayça ile dalga geçeceğinden korkarak onu okula yollamaması, çocukların dışarıda oyun oynarken Ayça'ya Topal Ayça demeleri ve oyunlarda dışlamaları; *Mutsuz Palyaçolar Örgütü*'nde çocukların zihinsel engelli Ahmet'e Deli Ahmet demeleri ve ona karşı zorbaca tavırları, okul hademesinin de Ahmet hakkında konuşurken delillerle uğraştığını söylemesi; *Parmak Uçları*'nda Doğan'ın babasının oğlunun engelini kabullenmemesi hatta birlikte dışarı çıktıklarında utanması, Doğan'la dışarı çıktıklarında ona uyum sağlamayı reddederek kendince yardım girişimleri; *Patenli Kız*'da Postacı Erkan'ın şerare hakkındaki yorumları gibi örnekler bu zıt örneklerdendir. *Patenli Kız*'da şerare ile Gezgin Neşe arasında geçen diyalogda şerare'nin Gezgin Neşe'ye gösterdiği büyük tepki de saygı değeri için zıt örnek olabilmektedir fakat şerare'nin bir süre sonra Gezgin Neşe'den özür dilemesi sayesinde aynı olaydan saygı değeri için olumlu bir örnek çıkarılması da mümkün olmuştur.

Eserlerin saygı değeri yönünden zengin olduğu fakat yalnızca engelli bireyin kabulü ve ona yaklaşımlar olarak değil birden fazla yönden okura sunulmasının daha etkili olacağı düşünölmektedir. Saygı değeri için verilen zıt örneklerin diğer eserlerde yetersiz düzeyde verildiği, dozunda verilen zıt örneğin doğru olan, iletilmesi amağlananın sezdirilmesinde iyi bir araç olacağı düşünölmektedir.

Sevgi değerine ilişkin;

İncelenen eserlerde sevgi değeri ele alınırken, bireyin canlı cansız tüm varlıklara sevgiyle yaklaşması, insanların birbirlerini farklılıklarıyla kabul etmeleri, sevdiklerinin başarı ve huzuru için emek vermeleri, onlar için mücadele etmeleri gibi eylemler dikkate alınmıştır.

Anneme Ev Alacağım'da Fırat'ın sakat kalan kuşa çocuğu gibi bakması; *Bana Sesini Bırak*'ta Güner'in herkes tarafından çok sevilmesi, tüm ailenin onun mutluluğu için ve eski yaşamına dönmesi için çabalaması; *Daralan*'da Mete'nin, ablası Ayşe'ye olan sevgisi ve onun rahatı için çabalaması, yanından ayırmak istememesi; *Düşlerin Peşindeki Çocuk*'ta Ördেকayak'ın büyükannesine duyduğu sevgi, ona bakma sırasının geldiğini düşünerek bu yönde çabası; *Odada Yalnız*'da görme engelli Nesrin ve kardeşi Nagehan arasındaki bağ, birbirlerinin saadetini önemsemeleri; *Parmak Uçları*'nda Doğan'ın annesinin her durumda ilk olarak oğlunun iyiliğini düşünmesi, Işık'ın Mert'e duyduğu ilgi ve devamında ikili arasında gelişen gönöl bağı; şerare'nin köydeki çocuklarla ve tanıştığı diğer insanlarla arkadaş olması, yazacağı kitap için onlar tarafından desteklenmesi; *Sessiz Yürek*'te baba kız

arasındaki kuvvetli bağ gibi örnekler engelli bireyler hakkında olumlu tutumların ve sevgi değerinin sezdirilmesinde etkili olacağı düşünülen örneklerdir.

Diğer değerler için verilen zıt örnekleri sevgi değerinin zıt örneklerine dâhil etmek mümkündür fakat *Mutsuz Palyaçolar Örgütü*'nde Ahmet'e; *Anneme Ev Alacağım*'da Ayça'ya karşı diğer çocuklardan gelen acımasız tepkiler dışında başlı başına sevgisizliğin sezildiği bir örneğe rastlanılmamıştır. Bu durumun çocuk eseri için yerinde bir tutum olduğu düşünülmektedir.

Sorumluluk değerine ilişkin;

Eserlerde sorumluluk değeri aranırken bireylerin kendi yaşamlarını ve bakımından yükümlü oldukları bireylerin yaşamını desteklemeleri, kararlarının ve davranışlarının arkasında durmaları ve sonuçlarına katlanmaları, kendilerine verilen görevleri yerine getirmeleri gibi eylemler dikkate alınmıştır.

Anneme Ev Alacağım'da Fırat'ın sakat kuşun bakımını üstlenmesi; *Bana Sesini Bırak*'ta Güner'in dükkândaki işlere destek olmak için kasaya bakması; *Daralan*'da Mete'nin ablası henüz akülü sandalyeye sahip değilken onun ev içinde hareket etmesi gibi görevleri yerine getirmesi, anne ve babanın Ayşe'nin akülü sandalyeyle yaşamına uygun ev düzenini sağlaması ve herhangi bir sorunda çözüm için çabaları; *Düşerin Peşindeki Çocuk*'ta Ördekayak'ın öğrendiği zanaatlarla eve maddi destek sağlaması; *Gökkuşağı Yazı*'nda Melis'in Göksu'yla ilgilenmesi; *Parmak Uçları*'nda Doğan ve Mert'in ailelerinin çocuklarının engelleriyle ilgilenmeleri, yaşama katılmaları için gerekli desteği sağlamaları; *Patenli Kız*'da Şerare'nin ailesinin kızlarının tanı, tedavi ve sonraki süreçlerine dair ne gerekiyorsa yapmaları, Şerare'nin kendi eylemleri konusunda pervasız olmadığını ve can güvenliği için tedbirler aldığını belirtmesi sorumluluk değeri için verilebilir örneklerdir. *Oralı Olmamak*'ta Gülin'in eylemlerinin sorumluluğunu almaması; *Odada Yalnız*'da Yaşar'ın hastane yerine çıkıkçıya götürülmesi gibi örnekler ise zıt örnekler arasında gösterilebilir.

İncelenen eserler ve erişilen bulgular değerlendirildiğinde sorumluluk değerinin genellikle engelli bireye bakmakla yükümlü bireyler aracılığıyla işlendiği görülmektedir. Engelli bireylerin sağlıklı ve normal gelişim gösteren bireylerden farklı olan taraflarının engelli kabul edildikleri sorunlarıyla sınırlıdır dolayısıyla bu bireylerin herkes gibi sorumluluklara sahip olmasını beklemek doğaldır. Eserlerde sorumluluk değerinin engelli bireyler aracılığıyla daha fazla iletilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Yardımseverlik değerine ilişkin;

Engelli bireyler söz konusu olduğunda akla ilk gelen kavramlardan biri de yardımseverliktir. Dezavantajlı bireyler çoğu zaman toplumda yardıma ihtiyacı olduğu düşünülen bireylerdir. Bu düşünce yardımın türüne göre büyük oranda doğrudur. Engelli bireyin yaşamını kolaylaştırmak için destekleme, engelli bireyin yaşama katılmasında çıkan pürüzleri ortadan kaldırma gibi yardımlar engelli bireylerin en çok ihtiyaç duyduğu yardımlardandır. Eserlerde yardımseverlik değeri ele alınırken insanlara yardım etmekten zevk alam, aile bireylerinin ihtiyaçları için kendi ihtiyaçlarından fedakârlık etme, yapılan yardımdan karşılık beklemem gibi eylemler dikkate alınmıştır.

Daralan'da tüm ailenin Ayşe'nin rahatı için seferber olması, Mete'nin ablası Ayşe'nin hareket etmesinde görevli olmasını “*Ablam uyuyunca uyumaya, kıpırdayınca uyanmaya çoktan alıştım.*” (DN:19) şeklinde açıklaması; *Oralı Olmamak*'ta Sarp'ın annesi Aysun'a çekmece kapatma gibi basit işlerde dahi yardım etmesi; *Odada Yalnız*'da hastanede yatan Azad'a doktor hanımın yardımı ve desteği; *Parmak Uçları*'nda Işık ve Doğan'ın tanışma sahnesinde Işık'ın Doğan'a yardım etmeye çalışması, okul müdürü ve öğretmenlerin Mert'in yeni yaşamına uyum sürecine sınavlar ve dersler için yardım etmeleri yardımseverlik değerinin sezdirilmesinde etkili örneklerdir. *Parmak Uçları* eserinde Doğan'ın babasının oğluna yardım ettiğini düşünerek dışarıda elini tutması fakat bunun Doğan'ın bağımsız hareket etme becerisini olumsuz etkilemesi, abisinin Doğan'a şimdiye kadar bakıcılık yaptığını söylemesi, okulda uygulama derslerinde diğer öğrencilerin Mert'le eşleşmekten çekinmeleri gibi örneklerse bu değer için zıt örneklerdir.

İncelenen eserlerde yardımseverlik değerinin az ve yüzeysel işlendiği düşünülmektedir. Engelli bireyin ana karakter veya yardımcı karakter olduğu bu eserlerde yardımseverlik değerinin sezdirilmesi topluma katkı açısından oldukça kıymetlidir. Gerek olumlu örnekler gerek zıt örnekler düşünüldüğünde yardımseverlik değerinin pek de yer bulamadığı görülmektedir.

5.2. Öneriler

Bu bölümde araştırmanın bulgularına yönelik önerilere yer verilmiştir. Eserlerde engelli farkındalığının değerler ışığında incelenmesi sonucunda bazı öneriler gerekli görülmüştür. Bu öneriler şu şekildedir:

Engelli Farkındalığına Yönelik Öneriler

Araştırma esnasında çocuk edebiyatının sorun odaklı incelemelerinin olduğu fakat engellilik boyutundaki çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Çocuk edebiyatında engelli farkındalığına yönelik çalışmaların sayısı arttırılabilir.

Ana karakterin engelli birey olduğu eserler arttırılarak engelliliğe yönelik farkındalık arttırılabilir.

Engelli bireye yer veren eserlerde engelli karakterin bağımsız hareket gücü vurgulanabilir.

Engelli karakterlerin engelli kalma süreci aktarılırken geçmiş dönem eserlerinde de işlenen tarzda acıklı sahnelerden kaçınarak çocuğun eser boyunca karaktere acımasının önüne geçilebilir.

Eserlerde işlenen engel türleri çeşitlendirilerek çocukların toplumda nadir rastlanan engellere dair bilgi sahibi olması sağlanabilir.

Eserlerin genelinde rastlanan, engelli bireyin anne veya baba gibi birinci derece yakınlarını kaybetmesi gibi bir olay örgüsünden ziyade engeli birlikte aşmaya çalışan aile modeli örnekleri arttırılabilir.

MEB tarafından dağıtılan ders kitaplarında engelli karakter içeren metinler arttırılarak engelli bireylere yönelik farkındalık sezdirme yoluyla gerçekleştirilebilir.

Değerlere Yönelik Öneriler

Eserlerde işlenen değerler yaygın değerlerle sınırlandırılmayıp geniş yelpazede ele alınabilir.

Eserlerde değer sezdirimi amacıyla değerler daha belirgin işlendiği olaylara yer verilebilir.

KAYNAKÇA

- Adomat, D. S. (2014). "Exploring Issues of Disability in Children's Literature Discussions". *Disability Studies Quarterly*, 34 (3), 1- 17.
- Ahat, O. (2023). "21. Yüzyıl Becerilerinin Çocuk Kitaplarındaki Varlığı Üzerine Bir Araştırma: 'Uzaya Giden Tren' Kitap Örneği". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 177-195.
- Ak, S. (2008). *Horoz Adam ve Korsan*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2016). *Gökkuşluğu Yazı*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Aksan, D. (2006). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili (Dilbilim Açısından Bakış)*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Altıntaş, İ. H. (2023). *Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinin Kök Değerler ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Altıntaş Gürsoy, İ. (2020). "Çocuk Edebiyatında Yazınsal Türler". S. Karagül ve E. Şen (Ed.). *Çocuk Edebiyatı Okuma Kültürünün Temelleri* (ss.157–174). Ankara: Nobel.
- Aslan, C. (2007). "Yaşam Gerçekliğinin Çocuklara İletilmesi Bakımından 100 Temel Eser'deki Öyküler Üzerine Bir Çözümleme." 4. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi ve 4. Uluslararası Çocuk Filmleri Festivali ve Kongresi. Ekim 2007, İstanbul.
- Aslan, C. (2019). *Çocuk Edebiyatı ve Duyarlık Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Avcı Çakman, K. (2016). *Düşlerin Peşindeki Çocuk*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Ayala, E. C. (1999). "Poor Little Things and Brave Little Souls: The Portrayal of Individuals With Disabilities in Children's Literature". *Literacy Research and Instruction*, 39(1), 103-117.
- Bars, M. E. (2017). "Kültürel Değerlerin Aktarımında Halk Edebiyatı Ürünlerinden Yararlanma". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 217-228.
- Başoğlu, S. "Farkındalık, Kabullenme ve Gerçekleştirme Terapileri", <https://www.ipe.com.tr/tr/icerik/61/farkindalik-kabullenme-ve-gerceklestirme-terapileri> (E. T.: 10.10.2024).

- Baykan, Z. (2000). "Özürlülük Engellilik Sakatlık Nedenleri ve Korunma," Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 9(9), 15-22.
- Bilgegil, M. K. (1989). Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Burnett, F. H. (2020). Gizli Bahçe. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Can, D., Pekbay C., Can M.H., Kaya, G., Avşar Tuncay A. ve Candan S. (2017). "İlköğretim Ders Kitaplarında Engellilik". Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 41(41), 75–89.
- Cemali, Z. (2007). Patenli Kız. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Çelik, S. (2016). Necdet Neydim'in Çocuk Edebiyatı Eserlerinde Değer Eğitimi ve Bu Eserlerin Türkçe Öğretimine Katkısı. Yüksek Lisans Tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçekler, S. (2006). Anadil (Türkçe) Öğretiminde Fıkra Metinlerinin Kullanılması. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çocuk Koruma Kanunu. (2005). T.C. Resmî Gazete, 5393, 3 Mayıs 2005.
- Devlet Kitapları. (2022). Değerler Eğitimi Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerler Temalı Etkinlik Kitabı. Ankara: MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü.
- Demirci, M. (2019). "Bir Üslup Tanımlama Denemesi". The Journal of Academic Social Science Studies, 6(1), 569-576.
- Doğan, İ. ve Çitil, M. (2011). "Engelli Çocuk ve Ergenlerin Sosyolojik Boyutu". Adnan Kulaksızoğlu (Ed), Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları (ss. 27-45). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Ekici, M. (2019). Çocuk Kitaplarında Engelliler ve Sorunlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Ekiz, D. (2017). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Elkatmış, V. (2020). Çocuk Edebiyatında Engellilik Teması ile Karşılaşan Çocukların Engelliliği Algılamaları Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Elkatmış, V. ve Turan L. (2023). “Çocuk Edebiyatında Engellilik Teması ile Karşılaşan Çocukların Engelliliği Algılamaları Üzerine Bir Araştırma”. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 11(1):64–83.

Engelliler Hakkında Kanun (2005). T.C. Resmî Gazete, 25868, 7 Haziran 2005.

Erdem, M. (2023). İsmail Güçtaş’ın Çocuklara Yönelik Eserlerinin Değerler Eğitimi ve Tematik Unsurlar Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Giresun: Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ertürk, P. (2023). Ziya Gökalp Masallarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Eryeşil, O. (2015). Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın Çocuk Şiirlerinde Evrensel Değerler. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Esemen, A. (2021). “Çıtır Çıtır Felsefe Serisi Adalet ve Haksızlık Kitabında Adalet Değeri” / “The Value of Justice in the Crispy Philosophy Series Justice and Injustice Book”. Bilim Armonisi Dergisi, 4 (2): 46-53.

Gedikoğlu Özilhan, Y. ve Karadayı Ş. (2015). “Sol Ayağım ve Kardeşim Benim Adlı Çocuk Romanlarında Engelliliğe Ailenin, Toplumun ve Engellinin Bakış Açısı”. II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu: Aralık 2015, İstanbul.

Güneş, F. (2015). “Değerler Eğitiminde Yaklaşım ve Modeller”. Eğitimde Gelecek Arayışları: Düünden Bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, 12- 18 Nisan 2015, Bartın.

Gümüş, S. (2017). Değerler Eğitimi Bağlamında Aytül Akal’ın Çocuk Romanlarının Analizi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Güngör, N. (2011). Anneme Bir Ev Alacağım. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.

Güngör, N. (2015). Sessiz Yürek. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.

Gürdal Ünal, A. (2014). Türk Çocuk Edebiyatında Engellilik 1969-2009. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Kahraman Güloğlu, F. (2022). “Engellilik Hakkında Kavramsal Karmaşanın Nedenleri ve Türkiye’deki Durum”. Toplum ve Sosyal Hizmet, 33(1), 291-315.

- Kanmaz, F. E. (2020). “Çocuk Edebiyatı ve Duyarlık Eğitimi.” *Ana Dili Eğitimi Dergisi* 8(1), 237–39.
- Kara, Ö. T., ve Akkaya, A. (2014). “Kurgusal Çocuk Yazını Ürünlerinde Çocukların Hayal Gücü ve Yaratıcılığını Etkileyen Boyutlar”. Bülent Özkan (Ed), *Çocuk Yazını Araştırmaları* (ss. 217- 218), Adana: Karahan Kitabevi.
- Karatay, H. (2007). “Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(3):463–77.
- Kaymaz, Ç. (2017). *Özel Gereksinimliliği İçeren Türkçe ve Çeviri Resimli Çocuk Kitaplarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Keklik, S. ve Kuru, H. (2016). “Ayşe Yamaç’ın Çocuk Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 217-237.
- Kıymaz, M. S. (2011). *İleri Yavrutürk Dergisinin Çocuk Edebiyatı Açısından İncelenmesi (1976-1977)*. Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıymaz, M. S. ve Altay E. (2021). “Behiç Ak’ın Tavşan Dişli Bir Gözlemcinin Notları Adlı Çocuk Romanı Üzerine Kök Değerler Açısından Bir İnceleme”. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 27–61.
- Kıymaz, M. S. ve Turan, M. (2023). “Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Süreli Çocuk Yayıncılığı”. Ahmet Akkaya ve Hulusi Geçgel (Ed.). *Çocuk Edebiyatı* (ss.263- 315). Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Kocatürk, V. M. (2016). *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi -Tahlili ve Tenkidi-*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Kural, L. (2012). *Sorun Odaklı Yazında İşitme Yetersizliğine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtts, S. A. and Gavigan K. W. (2008). “Understanding (Dis) Abilities Through Children’s Literature”. *Education Libraries*, 31(1), 23–31.
- Lincoln, Y. S. and Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Sage. Thousand Oaks, 289-331.
- Matthew, N. and Clow S. (2007). “Putting Disabled Children in the Picture: Promoting Inclusive Children’s Books and Media”. *International Journal of Early Childhood*, 39:65–78.

- Maxwell, J. A. (1996). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*. California: SAGE Publications.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative Research: A Guide To Design And Implementation* (2nd ed.). Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber (Üçüncü Basımdan Çeviri)*. (Çev.: Selahattin Turalı). Ankara: Nobel.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *An Expanded Source Book: Qualitative Data Analysis*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: MEB.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2013). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Modülü: Çocuk Edebiyatına Giriş*. Ankara: MEB.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). *Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*. Ankara: MEB.
- Millî Eğitim Temel Kanunu. (1973). T.C. Resmî Gazete, 14574, 24 Haziran 1973.
- Neydim, N. (2003). *80 Sonrası Paradigma Değişimi Açısından Çeviri Çocuk Edebiyatı. Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önderoğlu, N. (2016). *Bana Sesini Bırak*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Özbay, M., ve Karakuş, E. (2011). “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi”. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(1), 21-31.
- Özbirge, S. (2023). *Peyami Safa’nın Server Bedi Takma Adıyla Yazdığı Çocuk Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi*. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schwandt, T. A., Lincoln, Y. S. and Guba, E. G. (2007). “Judging Interpretations: But Is It Rigorous? Trustworthiness And Authenticity in Naturalistic Evaluation”. *New Directions for Evaluation*, 2007(114), 11-25.
- Schwartz, S. H. (1992). “Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries”. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65.
- Sever, S. (2013). *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü*. İzmir: Tudem Yayınları.

- Soysal, M. (2009). *Odada Yalnız: Öyküler*. İstanbul: Güneş Kitaplığı.
- Soysal, M. (2017). *Daralan*. İstanbul: Güneş Kitaplığı.
- Susar Kırmızı, F. (2014). “4. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Metinlerinde Yer Alan Değerler”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 217-259.
- Şimşek, T. (2007). *Çocuk Edebiyatı*, 4. Baskı. Konya: Suna Yayınları.
- Şirin, M.R. (2007). *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış: -Çocuk Edebiyatı Nedir Ne Değildir?*. İstanbul: Uçan At Yayınları.
- Tan, M. (1989). “Çağlar Boyunca Çocukluk”. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 22(1), 71–88.
- Tanrıkulu, F. (2021). *Çocuk Kitabı Yazarlarının Türkiye’de Çocuk Yayıncılığına İlişkin Görüşleri*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 58, 747-770.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2022). *Otizm Spektrum Bozukluğu Uzman Rehberi*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Topal, Y. (2019). “Değerler Eğitimi ve On Kök Değer”. *Mavi Atlas*, 7(1), 245–54.
- Tunagür, M. (2021). “Tarihi Seyir İçerisinde Çocuk ve Çocuk Edebiyatı.” Muhammed Tunagür ve Mehmet Nuri Kardeş (Ed.). *Çocuk Edebiyatı* (ss. 1- 22) Ankara: Pegem Akademi.
- Tuncer, A.T., Karasu N., Altunay B. ve Güler Ö. (2011). “Türkçe İlköğretim Kitaplarında Engel ve Engellilik: Bir Doküman Analizi Örneği”. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 439–57.
- Turgut, M. (2023). *Çıtır Çıtır Felsefe Adlı Çocuk Kitap Serisinin Kök Değerler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Ceza Kanunu. (2004). T. C. Resmî Gazete, 25611, 12 Ekim 2004.
- Ural, Y. (1987). “Yalvaç Ural’la Çocuk Edebiyatı Üzerine.” *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, 353-356.

- Vural, H. (2023). Sevim Ak'ın Çocuk Kitaplarında Değerler Eğitimi. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yakar, Y.M., Yılmaz O. ve Yılmaz H.D. (2019). “Çocuk Kitaplarında Sorun Odaklılık: Engellilik Algısı.” Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi 3(1):56-76.
- Yalçın, A., ve Aytaş, G. (2003). Çocuk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yaşar, F. (2023). Değerler Eğitimi Bağlamında Almila Aydın'ın Çocuk Romanlarının Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Siirt: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 7. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, İ. ve Kanak, M. (2021). “Çocukların Dijital Teknoloji Kullanımı ve Ebeveyn Yaklaşımları: Kesitsel Bir Çalışma”. Türk Aile Hekimliği ve Birincil Bakım Dergisi, 15(2):306-14.
- Yin, R. K. (2018). Case Study Research and Applications: Design and Methods (6th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.